زانكۆی سەلاحەدین - هەولێر
Salahaddin University-Erbil

پارستە لە كوردیی ناوەڕاستدا

نامەیەكە

پێشكەش بە ئەنجومەنی كولێژی پەروەردەی زانكۆی سەلاحەددین – هەولێر كراوە وەك بەشێك لە پێداویستییەكانی بەدەستهێنانی پلەی ماستەر لە زمانی كوردیدا

لەلایەن

ڤیان بەكر عەبدولڕەحمان

بەكالۆریۆس لە زمانی كوردی - ٢٠٠٧

بە سەرپەرشتیی

پ . د . وریا عومەر ئەمین

گەلاوێژ ٢٧١٥

بەڵێننامە

من بەڵێن دەدەم کە ئەم ماستەرنامەیەکە ناونیشانەکەی بریتیە لە (پاڕستە لە کوردیی ناوەڕاستدا) هەمووی کاری ڕەسەنی ناکە کەسی خۆمە. جگە لەو جێگایانەی کە بە ئاشکرا ئاماژەم پێکردووە، هەموو نووسینەکان و ئەنجامەکان توێژینەوەی سەربەخۆی خۆمە و پێشتر لە هیچ شوێنێک بڵاوم نەکردۆتەوە و پێشکەشی هیچ شوێنێکم نەکردووە بۆ ئەوەی بڕوانامەیەکی پێ وەربگرم. بەڵێن دەدەم لە هەر جێگایەک شتێکم وەرگرتبێت ئاماژەم بەسەرچاوەکەی کردووە.

واژوو:

ناوی قوتابی: **ڤیان بەکر عەبدولڕەحمان**

بەروار: /   /٢٠١٥

پشتگیری و ڕەزامەندی سەرپەرشتیار

ئەم نامەیە لەژێر سەرپەرشتیاری من ئامادەکراوە و نووسراوە و نێردراوە بۆ وەرگرتنی بڕوانامەی ماستەر لەپسپۆری زمانی کوردی من پشتگیری دەکەم و ڕازیم کە بەمشێوەیەی ئێستا پێشکەشی لیژنەی تاقیکردنەوە بکرێت.

ناو: پ.د. وریا عومەر ئەمین واژوو:

بەروار: / / ٢٠١٥

پشتگیری دەکەم کە هەموو پێداویستیەکان جێبەجێ کراوە و هەروەها ئاماژە بەپشتگیری و ڕەزامەندی سەرپەرشتیار، من ئەم نامەیە دەنێرم بۆ گفتوگۆ.

واژوو:

ناو: د. گۆران سۆران فەیزی

سەرۆکی بەشی کوردی

بەروار:

پشتگیری دەکەم کە هەموو پێداویستیەکان جێبەجێ کراوە، بۆیە ڕازیم کە ئەو نامەیە بنێردرێت بۆ گفتوگۆ.

بەرپرسی خوێندنی باڵا لەکۆلێژ

واژوو:

ناو:

بەروار:

بڕیاری لیژنەی تاقیکردنەوە

ئێمە وەکو لیژنەی تاقیکردنەوە، ئەو ماستەرنامەیەمان کە ناونیشانی بریتی بوو لە: (**پاڕستە لە کوردیی ناوەڕاستدا**) خوێندەوە و قوتابیەکەمان بە ناوی (**ڤیان بەکر عەبدولڕەحمان**)بوو، لە ناوەڕۆکەکەی تاقیکردەوە. ئێمە بڕیار دەدەین کە پێداویستیەکانی بڕوانامەی ماستەری لە پسپۆڕی زمانی کوردیدا تێدایە.

واژوو :

ناو: پ.ی.د. عومەر محمود کەریم

ئەندام

بەروار: / / ٢٠١٥

واژوو:

ناو: د. دیار عەلی کەمال

ئەندام

بەروار: / / ٢٠١٥

واژوو :

ناو: پ. د. وریا عومەر ئەمین

ئەندام

بەروار: / / ٢٠١٥

واژوو:

ناو: پ. د. عەبدوڵڵا حسێن ڕەسول

سەرۆکی لیژنە

بەروار: / / ٢٠١٥

واژوو:

ناو: پ. ی. د. سعید عمر ابراهیم

ڕاگری کۆلیژی پەروەردە- بریکار

زانکۆی سەلاحەدین- هەولێر

بەروار: / / ٢٠١٥

پێشکەشە بە

- دایک و باوک و خوشک و برا خۆشەویستەکانم.

- هەموو ئەوانەی خزمەتی زمانە شیرینەکەمان دەکەن.

سوپاس و پێزانین

ڕێز و سوپاسی بێپایانم بۆ :

* سەرۆکایەتی زانکۆی سەلاحەددین و ڕاگرایەتی کۆلێژی پەروەردەو لیژنەی خوێندنی باڵا و بەشی زمانی کوردی کە ئەم هەلەیان بۆ ڕەخساندم بتوانم خزمەتێکی بچوکی زمانە شیرینەکەمی پێ بکەم.

* هەمو ئەو مامۆستایانەی لە ماوەی خوێندنی باڵادا وانەیان پێ وتومەتەوە.

* مامۆستای سەرپەرشتم (پ.د. وریا عومەر ئەمین) کە ئەرکی سەپەرشتی کردنی نامەکەی گرتە ئەستۆی خۆی و بە تێبینییە وردەکانی و زانیارییە بە پێزەکانی ڕێگاکانی لێکۆڵینەوەی بۆ ڕۆشن کردوومەتەوە.....

* مامۆستای بەڕێزم (د. حاتەم ولیا محەمەد) کە بە زانیارییەکانی زۆر بەدڵسۆزی یارمەتی زانستیی داوم .

* برام (ئەمیر بەکر عەبدولڕەحمان) کە لە چاپ کردن و ڕێکخستنی نامەکەدا زۆر یارمەتیی دام.

* هاوڕێی بەڕێزم (ساکار کەمال واحید) کە لە بەدەستخستنی سەرچاوەدا هاوکارم بوە.

* هاوڕێی بەڕێزم (جوتیار جاسم) کە زۆر یارمەتی داوم.

* هاوپۆلم (فەیسەل غازی محەمەد) کە زۆر هاریکاریی کردم. هەروەها هەمو ئەو دۆست و برادەرانەی کە بە هەر جۆرێک بێ یارمەتییان داوم.

نزای تەندروستی و سەرکەوتن بۆ هەموان دەکەم

کورتکراو و هێماکان

ئال	ئامرازی لێکدەر
ئاگ	ئامرازی گەیەنەر
ب	بکەر
ب ل	بکەری لۆجیکی
بە	بەرکار
بە ڕا	بەرکاری ڕاستەوخۆ
بە نا	بەرکاری ناڕاستەوخۆ
پ	پاڕستە
پ د	پاڕستەی دیارخەری
پ د ئا	پاڕستە دیارخەری ئامانج
پ د ئە	پاڕستە دیارخەری ئەنجام
پ د ب	پاڕستە دیارخەری بکەر
پ د بە	پاڕستە دیارخەری بەرکاری
پ د د	پاڕستە دیارخەری دیارخەری
پ د پ	پاڕستە دیارخەرپێوانە
پ د دیا	پاڕستە دیارخەری دیارخراوی
پ ن بە	پاڕستەی ناوی بەرکاری
پ د ت	پاڕستە دیارخەری تەواوکەری
پ د ک	پاڕستە دیارخەری کات
پ د ش	پاڕستە دیارخەری شوێن
پ د هۆ	پاڕستە دیارخەری هۆ
پ بەڕ	پاڕستە بەرکاری ڕاستەوخۆ
ت	تەواوکەر
ج	جێناو
ج ئا	جێناوی ئاماژە
ج خ	جێناوی خۆیی

ج ڕێک	جێناوی ڕێککەوتن
ڕ	ڕستە
ڕا	ڕادە
ڕ ک ج	ڕستەی کاری مەرج
ڕ و ج	ڕستەی وەڵامی مەرج
ڕە	ڕەگ
شاڕ	شاڕستە
ف ئاوەڵ	فرێزی ئاوەڵناوی
ف ئاوەڵک	فرێزی ئاوەڵکاری
ف ک	فرێزی کاری
ف ن ب	فرێزی ناوی بکەری
ف ن بە	فرێزی ناوی بەرکاری
ف ئاوەڵک ش	فرێزی ئاوەڵکاری شوێنی
ک	کار
کل ب	کلیتیکی بکەری
م ک	مۆرفیمی کات
ن	ناو
هاو	هاوبەش لەهەردوولا
*	نیشانەی ناڕێزمانی
......	ماویەتی
←	دەبێت بە
Ø	مۆرفیمی سفر
∞	بێ کۆتایی
I	هاونیشانەبون
A	دەستە جێناوی لکاوی خاوەنی
B	دەستەی ڕێکەوتن
×	نیشانەی دەرنەکەوتن

زاراوەکان

Relative clause article	ئامرازی گەیەنەر
Adverb	ئاوەڵکار
Adverbial	ئاوەڵگوزارە
Optional	بەئارەزوو
Pronominalization	بەجێناوکردن
Deep structure	بنـــج - ڕۆنانی ژێرەوە
Adjectival clause	پاڕستەی دیارخەری
Modifier	دیارخەر
Independent clause	شاڕستە
Dependent cause	پاڕستە
Complement	تەواوکەر
Intensifire	ڕادە
Compound sentence	ڕستەی لێکدراو
Ungrammatical sentence	ڕستەی ناڕێزمانی
Complex sentence	ڕستەی ئاڵۆز
Surface structure	ڕۆنانی سەرەوە
Traditional grammar	ڕێزمانی دێرین
Concord	ڕێککەوتن
Prepositional phrase	فرێزی بەند
Category	کەتیگۆری
Ambiguity	لێڵی
Morphsyntax	مۆرفۆسینتاکس
Suprementary rules	یاسا تەواوکارییەکان
Elementary rules	یاسا سەرەتاییەکان
Transformational rules	یاسای گوێزانەوە
Possessive	هەیی

پوختەی توێژینەوە

ڕستە دانەیێکی زمانییە لە وشەیەك یان زیاتر پێکدێت بە یاسای دیاریکراو لێکدەدرێن. بیرۆکەیەك دەردەبڕێ و پێویستە کارێکی تێدابێ. لە ڕوی داڕشتنەوە چوار جۆر ڕستە لە هەمو زمانانی جیهان هەیە(سادە ـ لێکدراو ـ ئاڵۆز ـ لێکدراوی ئاڵۆز).

سادەترین ڕستە لە گرێیێکی **clause** سەربەست پێکدێت، کە بەلای کەمی لە بکەر و کار پێکدێت. ڕستەی لێکدراو لە زیاتر لە ڕستەیێکی سادە پێکدێت کە بە ئامرازی بەستن لێکدەدرێن. ڕستەی ئاڵۆز لە ڕستەیێکی سەربەست و ڕستەیێك یا زیاتر ڕستەی تێکچڕژاو پێکدێت.ڕستەی لیکدراوی ئاڵۆز بە لێکدانی چەند ڕستەیێکی سادە و ئاڵۆز دادەڕێژرێ.

ئەم نامەیە بەناونیشانی(پاڕستە لە کوردی ناوەڕاستدا)یە، لە بارەی ڕستەی ئاڵۆزی زمانی کوردیەوەیە. جۆر و پێکهاتەکان و یاساکانی داڕشتنیان بە پێی ڕێبازی بەرهەمهێنان دەخاتە ڕو. لە چوار بەش پێکدێت:

بەشی یەکەم پێشەکییە، لە ناونیشان و ئامانج و گرنگی و سنور و گیروگرفت و گریمانە و ڕێباز و کەرەستەی شیکردنەوەی لێکۆڵینەوەکە دەکۆڵێتەوە. لە بەشی دووەمدا پێناسەی ڕستە و پێکهاتەکانی و یاساکانی داڕشتنی دەخاتەڕو. لە بەشی سێیەمدا کە لە دو تەوەر پێکهاتوە. تەوەری یەکەم لەبارەی پۆلینکردنی ڕستەیە بۆ سادە و ئاڵۆز و دابەشکردنی ڕستەی ئاڵۆز بە سەر لێکدراو و تێکچڕژاو و چووە ناویەك. تەوەری دووەم لەبارەی جۆرەکانی پاڕستەیە (ناوی و ئاوەڵناوی و ئاوەڵکاری). لە بەشی چوارەمدا لە ڕیزبونی وشەکان و بەشە بنجییەکانی ڕستەی کوردی دەکۆڵێتەوە. هەروەها یاساکانی تێهەڵکێش کردنی پاڕستەی بکەرنادیار و لێڵی و مەرجی و کلیتیکاندن دەخاتە ڕو. نمونەکان هەمو بەهێڵکاری خراونەتە ڕو.

گرنگترین ئەنجامی ئەم کارە ئەوەیە کە بەهەمان یاسا هەمو جۆر پاڕستە تێهەڵکێشی شاڕستە دەکرێن.

ناوەرۆک

بابەت	لاپەرە
بەڵێنامە	II
پشتگیری و ڕەزامەندی سەرپەرشتیار	III
بڕیاری لیژنەی تاقیکردنەوە	IV
پێشکەش	V
سوپاس و پێزانین	VI
کورتکراو و هێماکان	VIII-VII
زاراوەکان	IX
پوختەی توێژینەوە	X
ناوەڕۆک	XIV-XI
بەشی یەکەم	**١- ٣**
پێشەکی	١
١/١ ناونیشانی نامەکە	١
٢/١ هۆی هەڵبژاردنی بابەتەکە	١
٣/١ ئامانجی لێکۆڵینەوەکە	١
٤/١ گریمانە	٢
٥/١ ڕێبازی لێکۆڵینەوە	٢
٦/١ سنور و کەرەسەی لێکۆڵینەوەکە	٢
٧/١ گیروگرفت	٢
٨/١ ئەنجامدانی لێکۆڵینەوەکە	٢
بەشی دووەم	**٤- ٢٠**
ڕستەسازیی ڕستەی سادە	٤
١/٢ سەرەتا	٤
١/٢-١ پێکهاتەکانی ڕستە	٥
١/٢-١-١سادەترین ڕستەی کوردی	٥
١/٢-١-٢ فرێز	٥
١/٢-١-٢-١ سەرەHeadلەفرێزدا	٥
١/٢-١-٢-٢ هەندێ لەتایبەتمەندییەکانی(سەرە)لە فرێزدا	٥
٢/٢ (ف ن)و(ف ک) وەک دوو پێکهاتەی بناغەی ڕستە	٦
١-٢/٢ فرێزی ناوی	٦

٢/٢-١-١ یاسای لێکدانی ناوەکان بۆ پێکهێنانی فریزی ناوی	٧
٢/٢-١-٢ فراوانکردنی فریزی ناوی	١١
٢/٢-١-٢-١ دیارخەرەکانی پێش سەرە	١١
٢/٢-١-٣ هەندێ لە تایبەتمەندییەکانی دیارخەرەکانی پێش سەرەی فریزی ناوی	١٤
٢/٢-١-٢-٢ دیارخەرەکانی دوای سەرەی فریزی ناوی	١٤
٢/٢-١-٢-٢-١ دیارخەرەکانی دوای سەرە بەشێوەی ڕاستەوخۆ	١٤
٢/٢-١-٢-٢-٢ دیارخەرەکانی دوای سەرە بەشێوەی ناڕاستەوخۆ	١٤
٢/٢-٢ فریزی کاری	١٦
٢/٢-٢-١ فراوانکردنی فریزی کاری	١٧
٢/٢-٢-١-١ ڕۆنانی ناوەوەی فریزی کاری	١٧
٢/٢-٢-١-٢ ڕۆنانی دەرەوەی فریزی کاری	١٧
٢/٢-٢-٢ یاساکانی دارشتنی فریزی کاری	١٨
٢/٣ فریزی بەند	١٨
٢/٤ فریزی ئاوەڵناوی	١٩
٢/٥ فریزی ئاوەڵکاری	٢٠
بەشی سێیەم	**٢١-٦٤**
٣/١ تەوەری یەکەم	٢١
٣/١-١ جۆرەکانی ڕستە	٢١
٣/١-١-ا ڕستەی سادە	٢١
٣/١-١- ب ڕستەی ناسادە	٢٣
٣/١-١- ب-١ ڕستەی لێکدراو	٢٣
٣/١-١- ب-٢ ڕستەی ئاڵۆز	٢٦
٣/١-١- ب-٢-١ بەشەکانی ڕستەی ئاڵۆز	٢٨
٣/١-١- ب-٢-١-١ شاڕستە (ڕستەی سەرەکی)	٢٨
٣/١-١- ب-٢-١-٢ پاڕستە (ڕستەی لاوەکی)	٢٨
٣/١-١- ب-٢-١-٣ ئامرازی گەیەنەر	٢٩
٣/١-٢ کەرستەکانی پاڕستە	٢٩
٣/١-٢-١ بکەر	٢٩
٣/١-٢-١- ا) بکەری ڕێزمانی	٣٠
٣/١-٢-١- ب)بکەری لۆجیکی	٣٠
٣/١-٢-٢ بەرکار	٣١
٣/١-٢-٣ تەواوکەر	٣١
٣/١-٢-٤ سەربار	٣٢

٣/١-٢-٥ كار	٣٣
٣/٢ تەوەری دووەم	٣٤
٣/٢-١ پارستەو جۆری	٣٤
٣/٢-١-ا پارستەی دیارخەری ناو(پارستەی ئاوەڵناوی)	٣٤
٣/٢-١-ب پارستەی دیارخەری كار(پارستەی ئاوەڵكاری)	٣٥
٣/٢-١-٠ دیارخەر	٣٦
٣/٢-١- ا پارستەی ئاوەڵناوی (دیارخەری ناو)	٣٧
٣/٢-١- ا-١ پارستە دیارخەری بكەر	٣٨
٣/٢-١- ا-٢ پارستەی دیارخەری بەركاری ڕاستەوخۆ	٤٠
٣/٢-١-ا-٢-١ پارستە دیارخەری بەركاری كاری تێپەڕ	٤٠
٣/٢-١-ا-٢-٢ پارستە دیارخەری بەركاری دەركەوتوی كاری تێنەپەڕ	٤١
٣/٢-١-ا-٢-٣ پارستە دیارخەری بەركاری دەرنەكەوتوی كاری تێپەڕ	٤٢
٣/٢-١- ا-٣ پارستەی دیارخەری بەركاری ناڕاستەوخۆ	٤٧
٣/٢-١- ا-٤ پارستەی دیارخەری تەواوكەری	٤٨
٣/٢-١- ا-٥ پارستەی دیارخەری جێگری بكەر	٥٠
٣/٢-١- ا-٦ پارستەی دیارخەری دیارخەری	٥١
٣/٢-١- ا-٧ پارستەی دیارخەری دیارخراوی	٥٢
٣/٢-١- ب پارستەی ئاوەڵكاری	٥٤
٣/٢-١- ب-١ پارستەی دیارخەری كات	٥٥
٣/٢-١- ب-٢ پارستەی دیارخەری شوێن	٥٦
٣/٢-١- ب-٣ پارستەی دیارخەری هۆ	٥٧
٣/٢-١- ب-٤ پارستەی دیارخەری ئەنجام	٥٨
٣/٢-١- ب-٥ پارستەی دیارخەری ئامانج (مەبەست)	٦٠
٣/٢-١- ب-٦ پارستەی دیارخەری پێوانە	٦٠
٣/٢-١- ب-٧ پارستەی دیارخەری پێچەوانە	٦١
٣/٢-١- ب-٨ ڕستەی مەرجی	٦٣
بەشی چوارەم	٦٥_٩٨
ڕووەكانی ڕستەی ئاڵۆز	٦٥
٤/١ بونیادی ڕستەی ئاڵۆز	٦٥
٤/١-١ چۆنیەتی ڕیزبونی ڕستە لە ڕستەی ئاڵۆز	٦٧
٤/١-٢ كار لە ڕستەی ئاڵۆزدا	٦٨
٤/١-٣ ڕێككەوتن لە ڕستەی ئاڵۆزدا	٧٠
٤/١-٤ ڕستەی ئاڵۆزو بكەرنادیاری	٧١

١/٤-٤-١ نادیاری لە پاڕستەدا	٧١
١/٤-٤-٢ بکەرنادیاری لە پاڕستەو شاڕستەدا بەیەکەوە	٧٥
١/٤-٥ لێڵی لە ڕستەی ئاڵۆزدا	٧٦
١/٤-٦ کرتاندن لە ڕستەی ئاڵۆزدا	٨٢
١/٤-٦-١ کرتاندنی ئامرازی گەیەنەر	٨٢
١/٤-٦-٢ کرتاندن لە پاڕستەی دیارخەری دیارخراوی	٨٣
١/٤-٦-٣ کرتاندنی بەرکاری ڕاستەوخۆ لە پاڕستەی دیارخەریدا	٨٤
١/٤-٦-٤ کرتاندنی بەرکاری ناڕاستەوخۆ لە پاڕستەی دیارخەریدا	٨٤
١/٤-٧ ڕیزبونی کەرستەی مۆرفۆسینتاکسی	٨٥
١/٤-٧-١ کلیتیکاندنی بکەر لە پاڕستەدا	٨٦
١/٤-٧-٢ کلیتیکاندنی بەرکار	٨٧
١/٤-٧-٣ کلیتیکاندنی دیارخەری	٨٩
١/٤-٧-٤ کلیتیکاندنی بەرکار لە پارستەی بکەر نادیاردا	٩٠
١/٤-٨ کۆنترۆڵ و پاڕستە	٩١
١/٤-٩ گوێزانەوە و ڕستەی ئاڵۆز	٩٢
١/٤-١٠ یاساکانی گوێزانەوە لە ڕستەی ئاڵۆزدا	٩٢
١/٤-١١ جێکەوتەی بکەر و بەرکار لە ڕستەی ئاڵۆزدا	٩٣
١/٤-١٢ ڕستەی سەرجێناوی و سروشتی پاڕستە دیارخەری دیارخراوی	٩٤
١/٤-١٢-١ پێکهاتی شاڕستە لە پارستەی دیارخەری دیارخراودا	٩٤
١/٤-١٢-٢ پاڕستە دیارخەری دیارخراوی لە ڕستەی سەرجێناوی	٩٥
١/٤-١٢-٣ گوێزانەوە لە پاڕستەی دیارخەری دیارخراوی سەرجێناویدا	٩٦
١/٤-١٣ ئەرکی فرێزی سەردیارخراو بەجێناو لەڕستەی ئاڵۆزدا	٩٧
١/٤-١٣-١ ئەرکی دیارخەری(بکەر- بەرکار)	٩٧
١/٤-١٣-٢ ئەرکی (بکەر- بکەر)	٩٧
ئەنجامەکان	**٩٩**
سەرچاوەکان	**R١٠٠- R١٠٦**
کورتە بە ئینگلیزی	A

بەشی یەکەم
پێشەکی

بەشی یەکەم

پێشەکی

١/١ ناونیشانی نامەکە:

(پاڕستە لە کوردیی ناوەڕاستدا) ناونیشانی ئەم نامەیەیە، لەبارەی ڕستەی ئاڵۆزی تایبەت بە پاڕستەی دیارخەرییە لە زمانی کوردیدا.

٢\١ هۆی هەڵبژاردنی بابەتەکە:

تا حەفتاکانی سەدەی ڕابوردو کتێب و وتارە ڕێزمانی و زمانییەکانی کوردی کەمتر باسی ڕستەیان کردوە لە ڕووی ڕۆنانەوە پتر بایەخیان بە وشەسازی و دەنگسازی و نەژادی وشە داوە. یەکەم کار کە لە ڕستەی زمانی کوردیی کۆڵیبێتەوە و یاسا سەرەکییەکانی دەستنیشان کردبێ لە ساڵی ١٩٧٦ بو بەناوی (چەن یاسایێکی بنجیی داڕشتنی ڕستەی زمانی کوردی) بە زمانی ئینگلیزی (Amin, W. O، 1976) . لەم کارەدا یاساکانی داڕشتنی ڕستەی زمانی کوردی (سادە و ئاڵۆز) بەپێی یاسا فرێزییەکان و ڕێبازی گوێزانەوە و بەرهەمهێنان خراونەتە ڕوو. (ئەم کارە ئاسۆیێکی نوێی کردەوە لە بەردەم زمانەوانان و ڕێزماننوسانی کورد بایەخ بە ڕستەسازی بدەن). (سەلام ناوخۆش، ٢٠٠٧: ٢١).

دوای ئەمە زمانەوانان و قوتابییانی خوێندنی باڵا دەستیان کرد بەلێکۆڵینەوە لە بارەی ڕستەی کوردی، دەیان لێکۆڵینەوە و کتێب و نامە لەم بوارەدا ئەنجام درا و بڵاوبونەوە. هەریەکە هەوڵی داوە لە ڕوویێکەوە ئەم لایەنەی زمان و ڕێزمانی کوردی بخاتەڕوو. زۆربەی ئەم کارانە لە چوارچێوەی ڕستەی سادە ئەنجام دراون و لە ڕووی تیۆرییەوەن. کەم خۆیان لە ڕستەی ئاڵۆز دەدەن. ئەم کارە هەوڵدانێکە بۆ خستنەسەری هەندێ تیشکی زیاتر بەسەر ئەم لایەنەی ڕێزمانی زمانی کوردی.

٣/١ ئامانجی لێکۆڵینەوەکە:

ئامانجی ئەم کارە لێکۆڵینەوەیە لە ئاستی ڕستەسازیی ڕستەی ئاڵۆزی تایبەت بە پاڕستەی دیارخەری لە زمانی کوردیدا. بە پێی یاساکانی گوێزانەوە چۆنیەتیی نەخشاندنی درەختی هێڵکاریی ڕستەی ئاڵۆز دەستنیشانکراوە.

٤/١ گریمانە:

دەستەیێك یاسای گوێزانەوەی سنوردار هەن کە هەمو جۆرە ڕستەیێکی ئاڵۆزیان پێ دادەڕێژرێ. ئەمە پرۆسەیێکی ماتماتیکییە کە بەژمارەیێکی سنورداری وشە و ژمارەیێکی کەمی سنورداری یاساکان، ژمارەیێکی بێ کۆتایی ڕستە دادەڕێژرێ. ئەمە کرۆکی ڕێبازی بەرهەمهێنانە و گوێزانەوە.

٥/١ ڕێبازی لێکۆڵینەوەکە:

ئەم لێکۆڵینەوەیە بە پێی ڕێبازی ستانداردی بەرهەمهێنان و گوێزانەوە ئەنجامدراوە.

٦/١ سنور و کەرستەی لێکۆڵینەوەکە:

ئەم کارە لە ئاستی ڕستەسازیی زمانی ستانداردی کوردیی ناوەڕاست ئەنجامدراوە. کەرستەی شیکردنەوەی لەئاخاوتنی ڕۆژانە و نامە زانستییەکانەوە وەرگیراوە.

٧/١ گیروگرفت:

تێکەڵی و جۆراوجۆری سەرچاوەی تیۆری لەبارەی ڕستەی ئاڵۆز لە زمانی کوردیدا و هەمەجۆری و ڕاڕایی سەرچاوەی تیۆری لەبارەی ڕێبازەکانی شیکردنەوە و زاراوەکان بەزمانی کوردی لە تەگەرە و گیروگرفتە سەرەکییەکان بون لەکاتی ئەنجامدانی ئەم کارە.

٨/١ ئەنجامدانی لێکۆڵینەوەکە:

بۆ گەیشتن بە ئامانجەکان، پێڕەوی لێکۆڵینەوەکە وای سەپاند کە کارەکە بە چوار هەنگاو ئەنجام بدرێ و نامەکە بە چوار بەش پێشکەش بکرێ بەم جۆرە.

بەشی یەکەم پێشەکییە، لە ناونیشان و ئامانج و گرنگی و سنور و گیروگرفت و گریمانە و ڕێباز و کەرستەی شیکردنەوەی لێکۆڵینەوەکە دەکۆڵێتەوە.

بەشی دووەم بە ناونیشانی (ڕستەسازیی ڕستەی سادە)یە، ئەم بابەتانە دەخاتە ڕوو: پێناسەی ڕستە و پێکهاتەکانی ڕستە و یاساکانی داڕشتنی ڕستە بە ڕێبازی یاسا فرێزییەکان.

بەشی سێیەم بە ناونیشانی (جۆرەکانی پاڕستە)یـە ، لە دو تەوەر پێکهاتوە.

تەوەری یەکەم لەبارەی پۆلکردنی ڕستەیە بۆ سادە و ناسادە و دابەشکردنی ڕستەی ناسادە بە سەر لێکدراو و ئاڵۆز.

تەوەری دووەم لەبارەی جۆرەکانی پاڕستەیە (ناوی و ئاوەڵناوی و ئاوەڵکاری).

بەشی چوارەم بە ناونیشانی (ڕووەکانی ڕستەی ئاڵۆز) ـە ،کە چەند لایەنێکی ڕستەی ئاڵۆز دەخاتە ڕوو، لە ڕیزبونی ڕستەکانی ڕستەی ئاڵوز و وشەکان و بەشە بنجییەکانی ڕستەی کوردی دەکۆڵێتەوە. یاساکانی تێهەڵکێشکردنی پاڕستەی بکەرنادیار و لێڵ و مەرجی و کلیتیکاندن دەخاتە ڕوو. نمونەکان هەمو بە هێلکاریەوە نمایشکراون.

لە کۆتاییدا هەندێ ئەنجام و لیستەی سەرچاوەکان خراونەتەڕوو.

بەشی دووەم
ڕستەسازیی ڕستەی سادە

بەشی دووەم

رستەسازیی رستەی سادە

١/٢ سەرەتا

رستە دانەیێکی رێزمانییە، لە وشەیەك یا زیاتر پێکدێ بیرۆکەیێکی تەواوی کاتدار دەردەبڕێ و بە شێوەیێکی گشتی کارێکی تێدا دەبێ. بیرۆکەکە شێوەی (باس ، پرسیار، سەرسوڕمان ، داواکاری ، پێشنیاز ، داخوازی ..هتد) دەگرێتەخۆ.

لە رووی دارشتن و پێکهاتنەوە رستە "گەورەترین دانەی رێزمانیی زمانە. ئامانجی هەرە سەرەکی رێزمان پێناسینی رستەیە، رستەش پێناناسێنرێ بۆ پێناسین و دەستنیشانکردنی سروشت و چۆنیەتیی هەمو ئەو کەرستانەی دروستی دەکەن و جۆری پەیوەندیی نێوانیان لە ناو چوارچێوەی رستەدا، بچوکترین و سادەترین کەرستەکانی زمان ئەو تاکە دەنگانەن کە بەهۆی ئەندامانی ئاخاوتنەوە دروستدەکرێن، گەورەترین و ئاڵۆزترین دانەی (رێزمانی)ش رستەیە. پەیوەندیی نێوان دەنگ و رستە لەسەر پەیرەوێکی هەرەمی لەم جۆرە دامەزراوە."(وریا عومەر ئەمین، ١٩٨٦: ١٨٣-١٨٩)

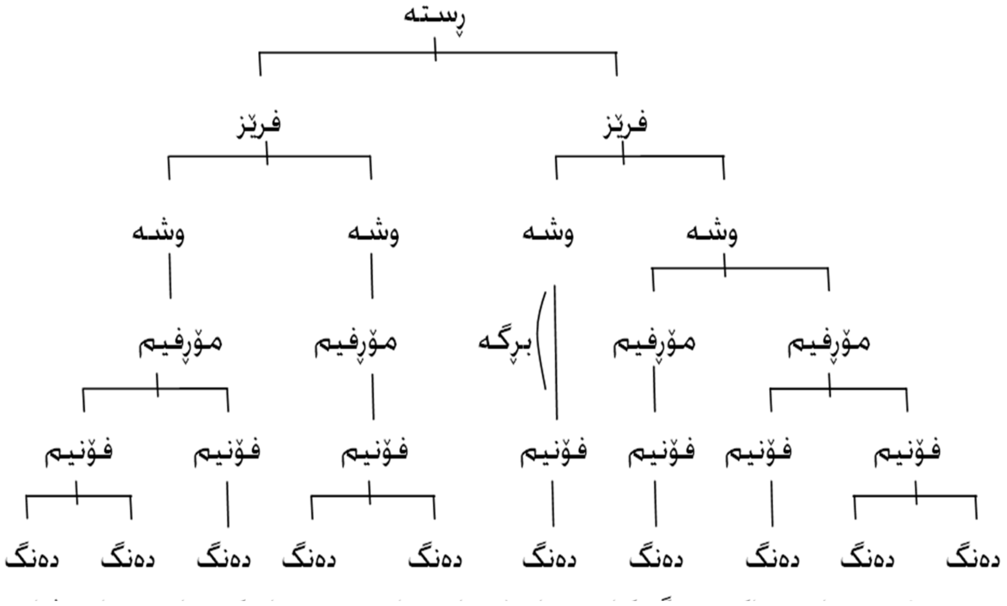

واتە بەهۆی ئەو نرخانەی تاکە دەنگەکانی زمان لە ناو چوارچێوەی زمانێکی تایبەتیدا پیشانی دەدەن فۆنیمەکانی زمانەکە دەستنیشان دەکرێن.....بەم پێیە دەستنیشانکردنی

سروشت و چۆنیەتی پێکهاتنی ئەم کەرستانە (دەنگ – فۆنیم – برگە – مۆرفیم – وشە – فرێز) و پیشاندانی جۆری پەیوەندی نێوانیان و چۆنیەتی لەیەکدانیان لە ناو چوارچێوەی ڕستەدا ڕێزمانی زمانەکەیە. (هەمان سەرچاوە و لاپەڕە) ڕستەسازی لەو یاسایانە دەکۆڵێتەوە کە بەهۆیانەوە وشەکان لێکدەدرێن بۆ داڕشتنی فرێز. فرێزەکان لێکدەدرێن بۆ داڕشتنی ڕستە سادەکان. ڕستە سادەکان لێکدەدرێن بۆ داڕشتنی ڕستە ئاڵۆزەکان

١/٢- ١ پێکهاتەکانی ڕستە:

١-١-١/٢ سادەترین ڕستەی کوردی:

بە دەستنیشانکردنی یاساکانی داڕشتنی(ف ن) و (ف ك) ڕێزمانی سادەترین ڕستەی کوردی دەستنیشاندەکرێت.

١/٢-١-٢فرێز:

فرێز پێکهاتەکانی ڕستەیە پەیوەندی بەقەوارەیەکی تایبەتی یەوە نییە، ڕەنگە چەندین وشە پێکی بهێنێت هەمیشە (سەرە)یەکی هەیە سەرەی فرێزەکان دەکرێ کاتیگۆرییەکی فەرهەنگیبێ کەواتە بێ بونی سەرە فرێز دروستنابێت.

١/٢-١-٢-١ سەرە (Head) لە فرێزدا:

جگە لەوەی کە سەرە ناوکی فرێزە و دانەیەکی بەخورتییە. " بۆ ئەوەی بتوانین ئەم سەرە ڕێزمانییە بدۆزینەوە و دەستنیشانی بکەین لەناو فرێزکەدا ئەوا پێویستمان بە پێوەرێکی سینتاکسی و مۆرفۆلۆجی دەبێت" (عومەر ئەحمەد عەبدولڕەحمان،٢٠٠٩: ٨٨) بەم پێوەرەش سەرە چەند تایبەتمەندییەکی دەبێ کە لەم خاڵانەی خوارەوە دەخرێنەڕوو:

١/٢-١-٢-٢ هەندێ لە تایبەتمەندییەکانی (سەرە) لە فرێزدا:

ئـ ـ سەرە پلەیێکی مۆرفۆسینتاکسی هەیە و هەڵگری نیشانەیێکی ڕێزمانییە کە بۆ هەمو فرێزەکە دەگەڕێتەوە.

ب ـ سەرە دەسەڵاتی بەسەر کەرستە شوێنکەوتوەکانی خۆیەوە هەیە.

پ ـ سەرە لەکەس و ژمارەدا لەگەل شوێنکەوتوەکانی خۆی ڕێکدەکەوێت. (سەباح ڕەشید قادر، ۲۰۰۹: ۳۱)

۲/۲ (ف.ن) و (ف.ک) وەک دو پێکهاتەی بناغەی ڕستە:

۲/۲-۱ فرێزی ناوی:

یەکێکە لە دو پێکهێنەرە بنەڕەتیەکانی ڕستە، ئەرکی ناو دەبینێت، لە سادەترین ڕۆنانیدا لە "ناوێك یان زیاتر پێکدێت (دەگوترێ زیاتر واتە ژمارەیەکی بێ کۆتایی).

ف ن ← ناو + ناو.......... ∞

دەکرێ ناوەکان بە (و) یان (ی) لە یەکبدرێن جیایی لەنێوان ئەم دو جۆرە لەیەکدانە لەوە دایە. ئەو ناوانەی بە (و) لەیەکدەدرێن هەمو بەشداری لە ڕووداوی کارەکەدا دەکەن بەپێی ئەو ئەرکە سینتاکسیەی لەناو چوارچێوەی ڕستەکەدا پێی دەدرێت وەك لەم نمونانەدا دەردەکەوێت.

ا-تریفە و تابان و دیار و دیدار و هێلین ڕۆیشتن.

ب-من تریفە و تابان و دیار و دیدار و هێلین دەناسم.

ج-ئێمە دیاری بۆ تریفە و تابان و دیار و دیدار و هێلین دەکرین.

ناوەکانی (تریفە و تابان و دیار و دیدار و هێلین)بە ئامرازی (و) لەیەکدراون لە ڕستەی (ا)دا دەوری بکەری ڕستەکە دەبینن، چونکە هەمو ناوەکان لەڕووداوی کاری (ڕۆیشتن)ەکەدا بەشدارن لە (ب)دا دەوری بەرکاری ڕاستەوخۆی ڕستەکە دەبینن، هەر هەمویان بەشداری لە کاری (ناسین)دا دەکەن. لە (ج)دا دەوری بەرکاری ناڕاستەوخۆ دەبینن، هەر پێنج ناوەکە بەشداری لە کاری (کڕین)ەکەدا دەکەن و کاریگەری ناڕاستەوخۆی (کرین)یان دەکەوێتە سەر.

لەلایەکی تر هەندێ لەو ناوانەی بە (ی) لەیەکدەدرێن پەیوەندییان لەگەڵ یەکتردا لە بناغەی (هەیی) **possessive** دایە. تەنیا ناوی یەکەم بە ئەرکی ڕوودانی کارەکە هەڵدەستێ لە ناو چوارچێوەی ڕستەکەدا. لەم جۆرە لێکدانەدا ناوی یەکەم سەر بەناوی دووەم دەبێت و ناوی دووەم سەر بەناوی سێیەم دەبێت سێیەم سەر بە چوارەم دەبێت بەم شێوە وەك لەم نمونانەدا ڕووندەبێتەوە.

ا-خوشکی براژنی کچی مامم ڕۆیشت.

ب-من خوشکی براژنی کچی مامم دەناسم.

پ- من دیاری بۆ خوشکی براژنی کچی مامم دەنێرم.

لەم ڕستانەدا (خوشك- براژن – کچ – مام) هەمو ناون بەئامرازی بەستنی (ی) لە یەك دراون لە (ا)دا دەوری بکەری و لە (ب)دا دەوری بەرکاری ڕاستەوخۆ و لە (پ)دا دەوری بەرکاری ناڕاستەوخۆ دەبینن. لە هەر سێ باردا تەنیا (خوشك)ە ڕووداوی کاری ڕستە بەپێی ئەو ئەرکەی لەناو چوارچێوەی ڕستەکاندا پێی سپێردراوە. جێبەجێ دەکات تەنیا (خوشك)ە لە (ا)دا ڕۆیشتوە و لە (ب)دا ناسراوە و لە (پ)دا دیاری بۆ دەنێرێ.

ئەم (خوشك)ە هی (براژن)ە و براژن هی (کچ)ە. کچ هی (مام)ە سنور بۆ ژمارەی ناوەکان نییە. واتە هەر چەند بێ دەشێ ناوێکی تری بخرێتە سەر. ئەمە لە ڕووی تیۆرییەوە لە ڕووی کردارییەوە...ژیانی ڕۆژانە پێویستی بەم جۆرە ڕستانە نییە کە ژمارەی ناوەکان یەکجار زۆربێ. ناو دەشێ ئەم ئامرازانەی لەگەڵدا دەرکەوێ وەکو (ان)ی کۆ و (ەکە)ی پێناسین و (ێك)ی نەناسین کە لە بابەتی دیارخەرەکانی دوای سەرە باسی لێوە کراوە. (ان) و (ێك) هەرگیز پێکەوە دەرناکەون. (ان) و (ەکە) گەر پێکەوە دەرکەوتن ڕیزبونیان بەم شێوەیە دەبێ.

ەکە – ان ← ەکان

گوڵ - ەکە – ان ← گوڵەکان

٢/٢-١-١ یاسای لێکدانی ناوەکان بۆ پێکهێنانی فرێزی ناوی:

لێکدانی ناوەکان بۆ پێکهێنانی فرێزی ناوی بە ئامرازی (و – ی) یاسای بەم شێوەیە ڕوونکراوەتەوە.

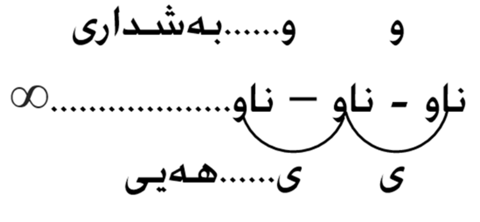

هەر ناوەی دەکرێ ئاوەڵناوێ یان زیاتری لەگەڵدا دەرکەوێ کە (ژمارەی ئاوەڵناوەکان ژمارەیەکی بێ سنورە). ئەگەر ناوەکە ئامرازی پێناسینی (ەکە)ی لەگەڵدا بو، ئەوا

نــاوەکە بە ئاوەڵنــاوی یەکەم و ئاوەڵناوەکــان بەیەکەوە بەهــۆی ئــامرازی بەســـتنی (ە) لێکدەدرێن و (ەکە) دەچێتە سەر دوا ئاوەڵناو کە سەرەکەی ناوێکە.

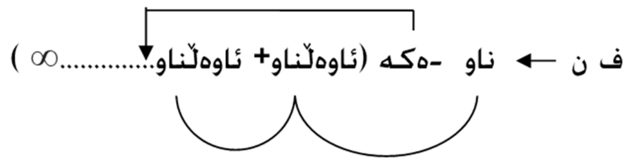

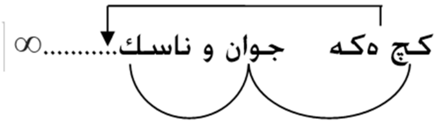

-کچە جوانە ناسکەکە.

هەر ئاوەڵناوەش دەشێ (ڕادە)یێکی **intensifier** لەگەڵدا دەرکەوێ مەبەســت لە ڕادە ئەم جۆرە وشــانەن (زۆر- کەمــێ – هەنــدێ- یەکجار...هتــد) ڕادە پــێش ئاوەڵنــاو دەکەوێ واتە فرێز پەیوەندی بە قەوارەیەکی تایبەتییەوە نییە، ڕەنگە چەندین وشە پێکی بهێنێ. وەك:

باش -   زۆر باش

بڵند -   یەکجار بڵند

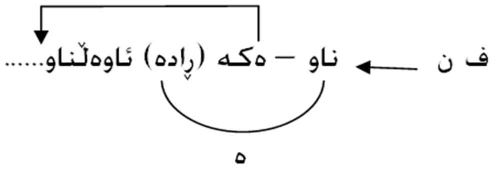

کچ – ەکە (گەلێك) جوانە.

کچەکە گەلێك جوانە.

گەر نــاو (ەکە)ی لەگەڵــدا نەبــو نــاو و ئاوەڵناوەکــان بەهــۆی ئــامرازی بەســـتنی (ی) لێکدەدرێن، (ێك)ی لەگەڵدابێ یا لەگەڵیدا نەبێ.

کچی جوانی زیرەك – کچێکی جوانی زیرەك.

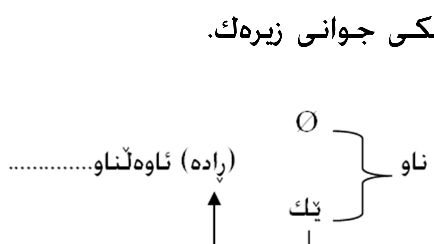

Ø نیشانەیە بۆ (هیچ) واتە دەرکەوتنی ناو بەبێ (ەکە) و (ێك).

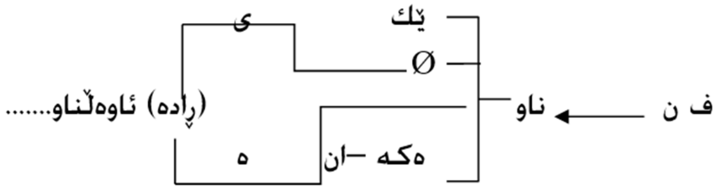

سەرەی فرێزی ناوی دەتوانرێ لە (پێش و پاش) فراوان بکرێ، چونکە هەر ناوەی دەشێ ناوێکی ژمارەی لەگەڵدا دەرکەوێ، مەبەست لە ناوی ژمارە (چوار - سی و پێنج – حەوت سەد و شەش...هتد) کە هەمیشە پێش ناو دەکەوێ. لەم بارەدا فرێزی ناوی "بەو گرێیە دەگوترێ کە هەمو کەرتەکانی لەژێر دەسەڵاتی ناوەکەدایە، چونکە ناوەکە سەرەیە (دەرخراوە)" (ساجیدە عەبدوڵلا فەرهادی، ٢٠١٠:٢٨)، کەواتە دەشێ دیاریخرێ، چونکە دیارخەرەکان هەمیشە لەگەڵ ناو یان جێناو بەکار دەهێنرێن. (**M. Tallerman, 2009; 38**) وەك:

- سێ کرێکار

- چوار سەدو حەفت نەمام.

ناوی ژمارە و ئامرازی کۆ پێکەوە لەگەڵ هەمان ناودا دەرناکەوێ (×) نیشانەی لەگەڵ یەك دەرنەکەوتنە.

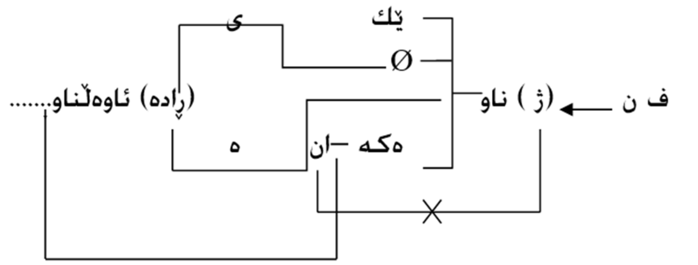

سێ کچی یەکجار جوان....... (بێ ئامراز)

هەشت خانوە زۆر کۆنەکە.........لەگەڵ (ەکە)

هەر ناوەی دەشێ ناوێکی هێمای لەگەڵدا دەرکەوێ، ناوی هێما ئاماژە بە تاك و کۆ و دور و نزیك دەکات کە لە خوارەوە هێڵکاری بۆ کراوە.

ئەمە ....بۆ تاكى نزيك بەكاردێ.

ئەوە ....بۆ تاكى دور بەكاردێ.

ئەمانە ....بۆ كۆى نزيك بەكاردێ

ئەوانە ....بۆ كۆى دور بەكاردێ.

ناوى هێما كاتێ لەگەڵ ناودا دەردەكەون دەبن بە دو بەشەوە بەم شێوەيە

ئەم.........ە ئەم.........انە

ئەو.........انە ئەو..........انە

ناو و هەمو ئەوانەى لەگەڵيدا دەردەكەون دەكەونە نێوان هەردو بەشەكەوە (ناوى هێما) و (ەكە) و (ێك) هەرگيز لەگەڵ يەكتردا دەرناكەون. فرێزى ناوى لە زمانى كورديدا يەكجار ئامرازى كۆى دەچێتە سەر. لەگەڵ ناوى هێمادا ناو و ئاوەڵناوەكان بەهۆى ئامرازى بەستنى (ە) لێكدەدرێن، وەك لەگەڵ (ەكە)دا، چونكە ناوى هێما چەمكى پێناسين دەگەيەنێ. فراوانكردنەكەى بەم ياسايە دەبێت.

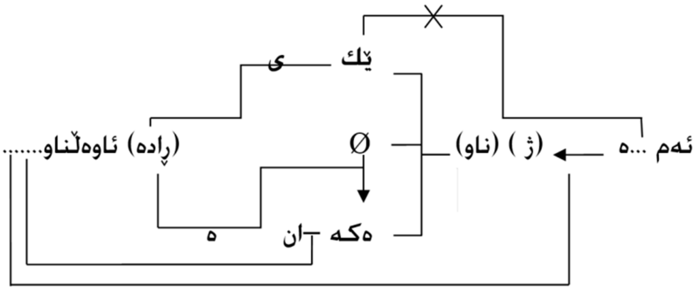

ئەم پياوە زيرەكە........∞

ئەم دو منداڵە زۆر زيرەكە......∞

ناوەكە خراوەتە نێوان دو كەوانە واتاى سەرە **head** دەگەيەنێ لە فرێزى ناويدا، دەبێ بەشێوەى بەخورتى (زۆرەكى) **obligatory** لە بناغەى ڕستەدا دەركەوێ. ناوى هێما و ژمارە و ئاوەڵناو و ڕادە خراونەتە ناو دو كەوانە كە واتاى بە ئارەزو (خۆشەكى) **optional** دەگەيەنێ. دەركەوتن و دەرنەكەوتنيان كار لە ڕێزمانييەتى ڕستە ناكات. (وريا عومەر ئەمين، ١٩٨٦: ١٨٣-١٨٩) سەرەكە ناوە يان جێناوە ياخود هەر كەرستەيەك كە دەتوانێ

شوێنی ناو بگرێت بۆ نمونە وەکو (چاوگ) "دەشێت دو جۆر کەرەسەی تر هاوبەشی ڕۆنانی فرێزی ناوی بکەن، هەندێکیان دەکەونە پێش (سەرە) وە ژمارەکەی دیاریدەکەن و (دەستنیشانکەر ، دیاریکار)یان پێدەوترێ" (ئازاد ئەحمەد حسەین،٢٠١٢ :٢٣٣) "هەمو ڕستەیەك لە کوردیدا دەبێ گرێی ناوی تێدابێت وەکو بکەرێکی ڕێزمانی" ,Amin. W. O) (1979: 38) لەگەڵ ئەوەشدا دەکرێ لە شیکارکردن جیاوازی لە نێوان فۆڕم و ئەرکدا بکەین واتە؛ بە فۆڕم فرێزی ناوییە و لە ئەرکدا لەوانەیە فرێزە ناوییەکان جیاوازبن وەکو (بکەر- بەرکار ....هتد) وەك:

- <u>باوکەکە</u> <u>کوڕەکەی</u> هێناوە.

ف ن ب ف ن بە

- <u>ئازاد</u> هات.

ف ن ب

<u>٢/٢-١-٢ فراوانکردنی فرێزی ناوی :</u>

<u>٢/٢-١-٢-١ دیارخەرەکانی پێش سەرە</u> :

ئەو کەرستانەن کە دەکەونە پێش سەرەی فرێزە ناوییەکەو بەبێ ئامرازی خستنەسەر دەبنە دیارخەری سەرە و فرێزە ناویەکە فراوان دەکەن.

ف ن ← دیارخەرەکانی پێش سەرە + ناو .

ئەو کەرەستانە چەند جۆرێکن وەکو :

١ – دیارخەرەکانی تەنیایی وەکو (هەر ، تەنیا)

- هەر من ئامادەبوم .
- تەنیا ئازاد نەهاتبو .

جگە لەم دیارخەرانە دیارخەری (تاکە ... ێك) بۆ هەمان مەبەست بەکاردێت واتە دەبێتە هۆی فراوانکردنی سەرەی گرێی ناوی بە مەرجێك سەرەکە ناوی گشتی بێت نەك جێناوی کەسی سەربەخۆ وەك:

- تاکە پێڵاوێکم نەماوە .

-تاکە کەسێك لە ژورەوەیە.

٢– ئامرازی نیشانە : وەك

- ئەو پێنوسە هی تۆیە.

- ئەم مامۆستایانە دەناسم.

٣ – ژمارە :

- سێ قوتابی نە هاتبون.

- دووەم خانو ماڵی ئێمەیە.

٤- هەندێ ئامرازی پرس:

- چەند کتێبت کڕی؟

- کام قوتابی زیرەکە؟

٥- ڕادە:

- هەندێ کتێبم گەڕاندەوە بۆت.

٦- ئاوڵناو لە پلەی باڵا:

- جوانترین گوڵم هێناوە .

٨ - ناسناو:

- حاجی عومەر کۆچی دوایی کرد.

– مامۆستا ئازاد هات.

لە زمانی کوردیدا مەرج نیە هەمو ئەو کەرستانە لە فرێزی ناویدا بەسەریەکەوە دەریکەون، واتە ناکرێ لە هەمان فرێزدا لە پێنج دیارخەر زیاتر لەپێش سەرەی فرێزی ناوی

لەدوای یەکتردا بێت چونکە لەوە زیاتر زۆرکردنە لە دیارخەرەکانی پێش سەرەی گرێی ناوی. ڕستەی ناڕێزمانی دروستدەکات هەروەها ئاستی پەسندێتی ڕستەکان کەم دەکاتەوە. وەك:

ـ هەر تەنیا ئەو دو زیرەکترین کچە هات بۆ کۆڕەکە.

ئەو دیارخەرانەی کە لەپێش فرێزی ناوی دێن لەوانەیە تا ڕاددەیەك سنوری ڕیزبەندی پێش سەرە بپارێزن. کاتێك چەند دیارخەرێك بەیەکەوە لەگەڵ ناو هات هێشو دروست دەکەن کە پێی دەگوترێت هێشوە دیارخەر ئەم هێشوە سەرەکەی ناوە (**K. Hamash, 1979;18**) واتە جێگۆڕکێ لەنێوان دیارخەرەکان بەپێی یاسای ڕستەسازی دەبێت. چونکە هەندێك دیارخەر لەگەڵ هەندێکی تر ناتوانن جێگۆڕکێ بکەن. بەڵکو شوێنیان بەپێی سنوری ڕیزبەندی هاتنی دیارخەرەکان دیاریکراوە. هەندێك دیارخەر لەگەڵ هەندێکی تر لە هەمان فرێزدا هەرگیز بەیەکەوە دەرناکەون. ئەگەر دەرکەون ڕستەی ناڕێزمانی دروست دەکەن. وەك:

- ئەو کچە
- ئەو دو کچە

*دو ئەو کچە

- هەر ئەو دو کچە

*دو ئەو هەر کچە

- تەنیا هەر ئەو دو کچە
- هەر تەنیا ئەو دو بەرزترین کچە

* بەرزترین ئەو دو تەنیا کچە

*ئەو چەند هەر تەنیا کچە.........هتد.

ڕستە ناڕێزمانییەکان بەهۆی دیارخەرەکانی پێشەوە دروست بوینە و زۆرلێکردنی پێوە دیارە واتە ڕێککەوتن لە نێوانیاندانیە.

٢/٢-١-٣ هەندێ لە تایبەتمەندییەکانی دیارخەرەکانی پێش سەرەی فرێزی ناوی:

١ – ئەگەر چەند دیارخەرێك پێکەوە هاتن لە هەمان فرێزدا (هەر ، تەنیا)یان تێدا بـو ئەوا دەبنە دورترین دیارخەر لە سەرە و دەچنە سەرەتای دیارخەرەکان بۆ لای ڕاست.

٢ – دیارخەری (نـاوی ژمـارە) ڕاسـتەوخۆ پـێش سـەرە دێـت هەرچـی دیـارخەری تـر هەیە دەکەونە پێش ناوی ژمارەکە.

٢/٢-١-٢-٢ دیارخەرەکانی دوای سەرەی فرێزی ناوی:

سـادەترین فرێـزی نـاوی فـراوان دەکـرێ بەهـۆی دیارخەرەکـانی دوای سـەرە. ئەمەش یـان ڕاستەوخۆ بەبێ ئامرازی خستنەسەر یان ناڕاسـتەوخۆ بەیـارمەتی ئـامرازی خستنەسـەر دەبێت و دەبنە دیارخەری دوای سەرەی فرێزی ناوی.

٢/٢-١-٢-١ دیارخەرەکانی دوای سەرە بەشێوەی ڕاستەوخۆ:

ئەم دیـارخەرانە ڕاسـتەوخۆ بەبـێ ئـامرازی خستنەسـەری (ی ، ە) بەسـەرەوە دەلکـێن و سـەرەی فرێز بە دیارخەرێك یان چەند دیارخەرێك سەرەی فرێزە نـاوییەکە فـراوان دەکەن و دەبنە دیارخەری ڕاستەوخۆی دوای سەرەی فرێزە ناوییەکە ئەمانەش بریتین لەمـۆرفیمی (ناسراو، نەناسراو، کۆ، جێناوی خاوەنی) وەك:

- کوڕەکە هات. ف.ن + ەکە
- کچێك ڕۆیشت. ف.ن + ێك
- گوڵەکان هەڵگرە. ف.ن + ەکە + ان
- دەفتەرەکانم برد. ف.ن + ەکە + ان + م

لێرەدا دەتوانرێ سـێ دیـارخەر لە هەمان فـرێـزدا بەدوای سـەرەی فرێـزە نـاوییەکەدا بێت بەبێ هیچ ئامرازێکی خستنەسـەر بەپێـی یاسـای سینتاکسـی زمـان لەم دیـارخەرانەی پێشو ناتوانرێ جێگۆڕکێیان پێبکرێت، کاتێك بەیەکەوە دەردەکەون ئـامرازی" (ەکە ، ێـك) هەرگیز لەگەڵ یەکتر دەرناکەون... هەروەها (ان ، ێك) هەرگیز پێکەوە دەرناکەون " (وریـا

عومەر ئەمین،١٩٨٦ :١٨٣-١٨٩) یاسای بەدوای یەکداهاتنی هەر سێ دیارخەری (ەکە ، ان ، جێناوی خاوەنی) بەم شێوەیە دەبێت لە زمانی کوردیدا.

یاسای سەرەی فرێزی ناوی فراوانکراو بەشێوەی ڕاستەوخۆ بەم شێوەیە:

سەرە + ەکە + ان + جێناو ——— گوڵ + ەکە + ان + م = گوڵەکانم.

٢/٢-١-٢-٢-٢ دیارخەرەکانی دوای سەرە بەشێوەی ناڕاستەوخۆ:

ئەم دیارخەرانە ناڕاستەوخۆ بەهۆی ئامرازی خستنەسەری (ی ، ە) بە سەرەوە دەلکێن، سەرەی فرێز بە دیارخەرێك یان چەند دیارخەرێك فراوان دەکەن و دەبنە دیارخەری دوای سەرەی فرێزە ناوییەکە ئەمانەش بریتین لە (ناو ،ئاوەڵناو ،چاوگ ،جێناوی سەربەخۆ، فرێزی بەند ،لاڕستە) وەك:

ناو ← کوڕەکەی گولیزار گەڕایەوە.

ئاوەڵناو ← ڕەنگی سپی جوانە.

چاوگ ← ژوری نوستنتان گەورەیە.

جێناوی سەربەخۆ ← خوشکی تۆ جوانە.

لاڕستە ← ئەو کچەی کە دەشەلی، هاوڕێمە.

ئەگەر گرێی ناوییەکە ناسراو کرابو، ئەوا ئامرازی خستنەسەر (ی) دەگۆڕێ بۆ (ە) مۆڕفیمی ناسراوەکەش دەچێتە سەر دوا دیارخەر وەك :

- گوڵی جوان بێنە.
- گوڵە جوانەکە بێنە.
- گوڵە جوانە سورە بۆنخۆشەکە بێنە.

سەرەی فرێزی ناوی دەتوانرێ فراوان بکرێ بەخستنەسەری هەر دو جۆرە دیارخەرەکانی پێش سەرەو دوای سەرە بەیەکەوە. کەواتە تایبەتێتی دیارخەر لەچاو بەشەکانی تری ڕستە لەوەدایە کەبەدەگمەن بەتەنیا دێ بەڵکو هەمیشە ناوی دیارخراوی لەگەڵ دێ .

جا ئەو ناوە بەپێی داڕشتنی سینتاکسی یان بەپێش دیارخەر دەکەوێت یان بەپاش دیارخەر دەکەوێت یان دەکەوێتە نێوان هەر دو جۆرە دیارخەرەکە. (کوردستان موکریانی،١٩٨٦: ١٧٠) وەك:

ـ هەر تەنیا ئەو دو قوتابییە زیرەکانەی ئێوە ئامادەبون.

بەڵام لەڕووی کردارییەوە ئاخاوتنی ڕۆژانە پێویستی بەم جۆرە ڕستانە نییە.

٢-٢/٢ فرێزی کاری:

یەکێکە لە دو پێکهێنەرە بنەڕەتیەکانی دروستبونی ڕستە. واتە پێکهێنێکی ڕاستەوخۆی ڕۆنانی ڕستەیە و ئەرکێکی گەورە و دیاریکراو لە سازدانی ڕستەدا دەبینێ. فرێزی کاری لە ڕۆنانی سەرەوە و ژێرەوەدا بونی هەیە، ناکرێ پشتگوێ بخرێ بە بەڵگەی ئەوەی کە دەشێ فرێزەکانی دی وەك (فرێزی بەند) یان (کارا ، بەرکار) لە ڕۆنانی سەرەوەی ڕستەدا دەرنەکەون و پاشماوەیان لە نێو فرێزی کاریدا بە جێ بمێنێ و خوێنەر یان گوێگر بە هۆی فرێزە کارییەکەوە لە ڕۆنانی ژێرەوەی ڕستەکە بگات.

سادەترین فرێزی کاری لە سەرەیەك پێکدێت، کە دەبێت سەرەیەکی فەرهەنگی هەبێت. (Galali. R, 2007; 10) ئەمیش بەخورتیە و ناتوانرێ لابرێت، هەروەها لەڕووی ڕۆنانەوە ناسادەیە، چونکە "گرێی کاری لە کوردیدا (لە ڕەگی کارێك و مۆرفیمی کات و ڕاناوێکی کەسی لکاو" پێکهاتوە. (تالیب حوسێن عەلی،٢٠١٤ :٣٠) کەواتە ڕەگی کار (سەرە)ی فرێزە کارییەکەیە و مۆرفیمەکانی تر پێوەی بەندن. مۆرفیمەکانی کات و توخمیش (بکەر و بەرکار) دەشێت هەریەکەیان مۆرفیمێك بن یان پتر (عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسول ،٢٠١٤ :٨) "لە زمانی کوردیدا بکەر و کار لە کەس و ژمارەدا ڕێکدەکەون واتە ڕەگی کار ڕاناوێکی سەر بەهەمان کەس و ژمارەی بکەر وەردەگرێ" (وریا عومەر ئەمین،١٩٨٦ :١٨٣-١٨٩) واتە ڕەگی کارەکەی فرێزی کاری "هەتا ئەگەر بکەری لێکسیکیشی نەبێت ئەوا فرێزی بکەرێکی لکاوی پێوەلکاوە." (کوردستان موکریانی،٢٠٠٠: ٣٠) وەك:

خوێن + د + م

ڕ + م ك + ج

(من) خوێند م.

٢/٢-٢-١ فراوانكردنی فرێزی كاری:- بە دو شێوە دەبێت:

٢/٢-١-١-٢ ڕۆنانی ناوەوەی فرێزی كاری : ئەو مۆڕفیمە جۆراوجۆرانە دەگرێتەوە كە بەشداری پێكهاتنی كارەكان دەكەن هەندێكیان دەكەونە پێش ڕەگی كار وەك (پێشگرەكان، مۆڕفیمی نەرێ، ئەسپێكتی بەردەوامی، ... هتد) ئەو مۆڕفیمانەی كە دەكەونە دوای ڕەگی كاریش ئەمانەن (مۆڕفیمی تێپەڕاندن [اندن] ، مۆڕفیمەكانی ڕابردو [ا- و- د- ت- ی]، مۆڕفیمی ڕابردوی دور ، تەواو ، مۆڕفیمی مەرج ... هتد) (حاتەم ولیا محەمەد، ٢٠٠٠ :٦٧-٦٨) وەك:

ڕا + ت + ب +خس+ ت + Ø + ایە.

پێشگر+ ڕاناوی بكەر+م ئارایی+ڕەگ +م رابوردو+م بەركار+پاشگری خۆزگەیی

٢/٢-١-٢-٢ ڕۆنانی دەرەوەی فرێزی كاری:

مەبەست لە فراوانكردنی فرێزی كاری ڕۆنانی دەرەوەی كارێكە لە ڕستەدا، كە دەتوانرێ بە هۆی دو ڕۆنانی جیاواز فراوان بكرێت یا بە هۆی فرێزێكی ناوی كە ئەركی بەركاری ڕاستەوخۆ دەبینێت، یا بە هۆی فرێزی بەند كە ئەركی بەركاری ناڕاستەوخۆ دەبینێت. (حاتەم ولیا محەمەد،٢٠٠٠ : ٨٢ ـ٨٣) هەروەها ئاوەڵكاریش دەتوانێ فرێزی كاری فراوان بكات. وەك:

- ئەو بەیانی هەواڵەكەی بەنەسرین دا نارد.

ب ئاوەڵك بە ڕا بە ناڕا ك

فرێزی كاریش لە ڕووی تیۆرییەوە دەكرێت تا بێ كۆتا درێژ بكرێتەوە و فراوان بكرێت. هەر ئەمەش وای كردوە فرێز بە چەند شێوەیەكی جیاواز دەربكەوێت. سادەترین شێوەی بریتییە لە ڕەگی كار و جێناوێكی لكاو، بكەری فرێزی ناوی و فرێزی كاری لە كەس و ژمارەدا ڕێكدەكەون.

٢/٢-٢-٢ یاساکانی دارشتنی فرێزی کاری:

١ ـ فرێزی کاری← کار

ـ ئەوان هات ـ ن

٢ ـ فرێزی کاری← ئاوەڵناو + ڕەگی بون +م ك ئێستا +ڕاناو.

ـ ئەم کوڕە زیرەك + بـ دەرنەکەوتوە + ە + Ø

٣ ـ فرێزی کاری ← فرێزی ناوی + کار

ـ نەسرین وانە دەنوسێت.

٤ ـ فرێزی کاری← ئاوەڵکاری شوێن + کار

ـ ئێمە لە قوتابخانە داین.

٥ ـ فرێزی کاری ← ئاوەڵکاری کات + کار

ـ ئێمە بەشەو دەڕۆین.

٦ ـ فرێزی کاری ← فرێزی ناوی + ئاوەڵکار + کار (Amin, W.O .1976: 16-14)

ـ ئێمە لە حەفتەی ڕابردو هاتین.

لێدوان لە هەر دو جۆری فرێزی ناوی و فرێزی کاری بۆ ئەوەیە کە بڵێین "فرێزە ناوییەکان و فرێزەکارییەکان دانەی پێکهێنەری ڕۆنانی فراوانترن." (هـ. د. ویدۆوسن ،٢٠٠٨: ٧٧) کە ئەویش (ڕستە)یە. هەروەها جگە لەم دو جۆرەی فریز چەند جۆریکی تری فرێز هەیە کە فرێزی بەند و فرێزی ئاوەڵناوی و ئاوەڵکارین کە بەشداری ڕۆنانی ڕستە دەکەن.

٣/٢ فرێزی بەند: Prepositional Phrase

ئەو فرێزەیە کە لە کۆمەڵێك وشە پێکدێت، واتە لە ناوەکەیدا دەردەکەوێت کە فرێزێکی سادەنییە و بە یەکێك لە پێشبەندەکان دەستپێدەکات، دەکرێ بگوترێ، بەهیچ شێوەیەك لە تاکە وشەیەك پێك نایەت، ئەمە ئەوە دەسەلمێنێ کە فرێزی

بەنـد ناسـادەیە، چـونکە سـەرەی فرێـز بەتەنیـا دەرناکەوێـت و بەتەنیـاش گـۆ ناکرێـت، کەواتە؛ سـەرەی فرێزی بەند بـریتییە لە پـێش بەنـدێك، کە بە خـاڵی جیـاوازی دادەنرێـت لەگەڵ جۆرەکـانی تـری فرێـز، واتە بـونی تەواوکەر بـۆ ئەم جـۆرەی فرێـز مەرجێکـی بە خورتییە. (عومەر ئەحمەد عەبـدولرەحمان،٢٠٠٤: ٤٠) ئەو پـێش بەنـدانەی کە بەشـداری لە ڕۆنانی فرێزی بەندیدا دەکەن"بریتین لەbo, ba, la ...هتد" (سـەباح ڕەشـید قـادر ،٢٠٠٩ : ٦٩) کاتێك کە دەچنە سەر ناوێك یان فرێزێکی ناوی فرێزی بەند دروستدەکەن لەم جـۆرە فرێـزەدا "ئامرازەکـان دەبـنە سـەرە و کەرسـتەکانی تـر دەبـنە دیـارخەر، واتە ئـامرازە پەیوەنـدییەکە بڕیـاردەدات کە چ جـۆرە دیارخەرێـك لە ڕۆنـانەکەدا هەبێـت" (سـاجیدە عەبدوڵڵا فەرهادی،٢٠١٣: ٢٠) خۆشـی وەك بەشێك لە ڕۆنانی ڕستەدا بەشدار دەبێت ئەم جۆرە فرێزە زۆرجار بۆ زیاتر زانیاری و ڕوونکردنەوە لە ڕستەدا بەکاردێت. وەك:

- کتێبەکەم بۆ جوان هێنا.

- گولیزار لەبازاڕ گەڕایەوە.

٤/٢ فرێزی ئاوەڵناوی: Adjective phrase

ئەو فرێزەیە کە دەکرێ بەشداری لە ڕۆنانی هەمو جۆرەکانی ڕستەدا بکـات سـەرەی ئەم فرێزە (ئاوەڵناو)ێکە، پلەکانی ئاوەڵناو لە ڕووی داڕشتنەوە (تر ، ترین)ە، بەم جۆرە ئاوەڵنـاوە کە زۆرجار بەهۆی ئەم پلانەوە فراوان دەکرێ، هەندێ جاریش بەهۆی چەنـدێتی بەڵام "ئەم جۆرە گرێیە بە پێچەوانەی گرێی ناوی لە ڕووی ڕۆنانەوە سادەیە وەکو گرێی نـاوی گەورە و فراوان ناکرێت" (هەمان سەرچاوە و لاپەڕە) ئەم جۆرە فرێزە ڕۆڵی "فراوانکردن و دیـارکردنی فرێـزی نـاوی، یـانیش لەگەڵ فۆڕمەکـانی کـرداری بـون (ڕەشـبون ،جـوانە ،گەش دەبێت...هتد)دا گوزارەیەك پێکدەهێنن" (حاتەم ولیا محەمەد،٢٠٠٩ : ١٤٦) وەك:

- منداڵەکە زیرەکە.

ف ئاوەڵ

– کچەکە زۆر جوان بو.

ف ئاوەڵ

٥/٢ فرێزی ئاوەڵکاری:

ئەو فرێزەیە کە ڕۆڵی ئاوەڵگوزارە دەگێڕێ وەکو ئەرك هەروەها ڕۆڵی ئاوەڵکار دەگێڕێ وەکو ڕۆنان بەهەمان شێوەی فرێزەکانی تر "دەبێ سەرەکەی ئاوەڵکار بێت، جا ئەو ئاوەڵکارە بەتەنیا بێت یان دەرخەری لەگەڵدا بێت." (بەکر عومەر عەلی،١٩٩٢: ٦٤) وەك:

- ئەو بەهێمنی قسە دەکات.

ف ئاوەڵك

زۆر جار فرێزە دیارخەرەکە بریتییە لە "ڕادە کە ئەویش شوێنی سپێك دەگرێتەوە" (ڤیان سلێمان حاجی،٢٠٠٩ : ٦٧) وەك:

- ئەو زۆر بە هێمنی قسە دەکات.

ڕاد ف ئاوەڵك

کەواتە هەمو جۆرەکانی فرێز دەتوانن بەشداری ڕۆنانی پاڕستە بکەن، وەکو هەر ڕستەیەکی تر، واتە فرێزەکان لە خانەکانی پاڕستەدا ڕۆڵ دەگێڕن فرێزەکان "شوێنی دەرکەوتنیان بەم جۆرە دەبێت.

١- بکەر ئەو کەرستە ڕۆنانیەیە کە شوێنی کارکردنی فرێزی ناوییە.

٢- تەواوکەر ئەو کەرستە ڕۆنانیەیە، کە شوێنی کارکردنی فرێزی ناوییە.

٣- کار ئەو کەرستە ڕۆنانیەیە، کە شوێنی کارکردنی فرێزی کارییە.(شێرزاد سعید صدیق، ٢٠٠٨: ٩٧)

بەشی سێیەم
جۆرەکانی ڕستە

بەشی سێیەم

جۆرەکانی ڕستە

١/٣ تەوەری یەکەم

١-١/٣ جۆرەکانی ڕستە[١]:

لە بڵاوترین پۆلینەکانی ڕستە "پـۆلینکردنی ڕسـتەیە لە ڕووی داڕشـتن (ڕۆنـان)ەوە کە بە پێی ڕادە و چۆنیەتی کەرەسە پێکهێنەرەکانیـان ڕسـتەکان پـۆلین دەکـرێن و زمانەوانـان تاڕادەیەکی زۆر ڕێکن لەسەری" (عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسـول ،٢٠١٤ : ٥) ئەویـش ئەوەیە کە ڕستە دابەشی سـەر دو جـۆری سـەرەتایی دەکرێت ئەوانیش ڕسـتەی سادە و ڕسـتەی ناسادەیە.

ڕستەی ناسادەش بۆ دو جۆری تر دابەش دەکرێت کە ئەوانیش ڕستەی لێکدراو و ڕسـتەی ئاڵۆز (تێکچڕژاوە). کە لە خوارەوە هەریەکەیان دەناسێنین.

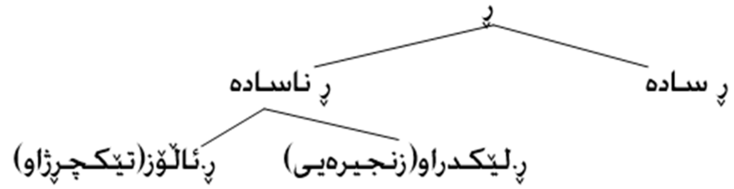

١-١-١/٣ ڕستەی سادە:

ئەو ڕستەیەیە کە لە "دو فرێز پێکدێت ئەوانیش فرێزی ناوی و فرێزی کار"ینە(وریا عـومەر ئەمین،١٩٨٦: ١٨٣ـ ١٨٩) کەواتە بەرهەمهێنانی ڕستەی سادە لە زمانی کوردیدا بە پێـی دیاریکردنی سیسـتەمی ڕۆنـانی یاسـاکانی فرێـز پێکهێنـان بەپێـی یاسـا دەتـوانین بەم شێوەیە دادەڕێژرێن. وەك:

ڕستە ← ف ن + ف ك.. (١)

---

[١]. بەرامبەر بە زاراوەی (ڕۆنان) ئەم زاراوانەش بەکارهاتون (پێکهاتن، فۆرم، قەبارە، شـێوە ...)، جـگە لەم پۆلینە پۆلینکردنی تریش بۆ ڕستە کراوە بە پێی قوتابخانەی ئەرکی.

ئەوان ڕۆیشتن.

ف ن ← ناو (ڕاناو) .... (٢)

ئەوان

ف ك ← ڕەگی کار + مۆرفیمی کات+ ڕاناوێکی لکاو ....(٣)

ڕۆیش ت ن

ئەم یاسایانە ئەو ڕاستیە دەردەخەن کە هەمو ڕستەیەك لەکوردیدا دەبێ فرێزی ناوی تێدابێت وەك نیهاد (کارا) یان بکەرێکی ڕێزمانی جگە لە بەشی کار، ئەمە بۆ ڕستەی سادەی ئاسایی، بەڵام شێوەی سادەترین ڕستە لە کوردیدا ئەو ڕستەیەیە کە لە تاکە وشەیەك پێکهاتبێ، کەلە ئاستی ڕستەسازیدا دەبێتە ڕستە، چونکە هەمو پێویستییەکانی ڕستەی تێدایە. وەك:

ڕەگی کار + مۆرفیمی کات +بەرکارلە ڕێککەوتن+ ڕاناوی لکاو بکەر لە خاوەنی.

خوێن + د + Ø + ت

کوش + ت + م + ت

دەتوانین ڕستەی سادە فراوان بکەین ئەویش بەیارمەتی "دیارخەرەکان ، ئاوڵناوەکان ،هەروەها دەتوانین بە یارمەتی پاڕستە و ڕستەوە، ڕستەی سادە فراوان بکەین" (یوسف نوری محەمەد ئەمین،٢٠١٠: ٢٩) وەك:

- تەنیا هێلینی خوشکم دوێنێ لەماڵەوە ڕۆیشت.

- ئەو پێشمەرگەیەی کە لە سەنگەر بو، شایەنی ڕێزلێنانە.

پا ڕ

دەتوانرێ ئەم ڕستە فراوانکراوە لە شێوەدا کورت بکرێتەوە بۆ سادەترین شێوەی کە (ڕۆیشت)ـە، لە کۆتایی کارەکە "کەس هەیە دەتوانێت دیاردەی خستنی جێناو لە شوێنی بکەردا نیشان بدات" (محەمەد مەحوی،٢٠٠١: ١٤٤) ئەمە تەنیا تایبەت نیە بەزمانی کوردی بەڵکو سیمایەکی هەمو زمانە پۆلۆسێنسیتیکییە فرە لق تێکچڕژاوەکانە وەکو زمانی فارسی و تورکی.لەبەر ئەوەی زمانی کوردی زمانێکی"

نوســاوی (پۆلۆســێنســێتیکییە) بەتــایبەتی لە وشــە مۆرفــۆسینتاکسیەکاندا" (وریــا عومەر ئەمین،١٩٨٦ :٨-١٤) لە پێکهاتە مۆرفۆسیتاکسییەکاندا وشــە بەســتەکان زیــاتر بەسەریەکەوە دێن وەك:

ڕا - مان – گر – ت – ی

لە نمونەی ڕستەی (ئەو پێشمەرگەیەی، کە لە سەنگەر بو، شایەنی ڕێزلێنانە.) ڕستەکە بە پاڕستەی (کە لە سەنگەر بو.) فراوانکراوە، کەواتە دەتوانرێ بەهۆی "دو جۆری یاسای لێکدان کە ناسراون بە یاساکانی بەستنەوە و تێهەڵکێش کردن" (Amin, W. O.1976; 19) ڕستەی سادە فراوان بکرێت . وەك:

- هێلین وانەکەی خوێند و نوست. (یاسای لێکدان)

- هێلین کە وانەکەی خوێند، دەرچو.

-دیار یاری دەکرد و تابان خواردنی ئامادە دەکرد. کە چوین بۆ سەیران.

لێرەدا لە ڕستەی سادە لادەدات و بەرەو ڕستەی ناسادە دەچێت.

١-١/٣- ب) ڕستەی ناسادە:

ئەم جۆرە ڕستەیەش ئەو ڕستانە دەگرێتەوە کە لە ڕووی ڕۆنانەوە ناسادەیە دەکرێت بە دو جۆر (ڕستەی لێکدراو ، ڕستەی ئاڵۆز)

١-١/٣- ب -١ ڕستەی لێکدراو:

بەو جــۆرە ڕســتانە دەگــوترێ کە پتــر لە کارێکیــان تێــدایە هەر کارێــك ڕســتەیەکی سەربەخۆ پێکدەهێنێ لە ڕووی ڕۆنان و واتاوە بەڵام بەشــداریێکی هــاوبەش لە نێوانیــان هەیە زۆر جــار لە کــاتی لێکــدانی دو ڕســتە کەرســتەی هــاوبەش لە نێوانیانــدا هەیە، کەواتە ئەگەر کەرســتەی هــاوبەش لە نێوانیانــدا هەبــو، ئەوا دەشــێ کەرســتە هاوبەشــەکان لەڕســتەی دووەم لاببرێــت لەهەمــان کاتــدا هەمــو ئەو کەرســتانەی لە ڕستەی دووەمدا جیاوازن بەرامبەر بە ڕستەی یەکەم لە ڕستەی دووەمدا دەهێڵرێنەوە. (Fowler, R. 1971; 156) "بەهۆی ئامرازی لێکدانەوە لەگەڵ یەك هــاتون، هەر ڕســتەیە و

سەربەخۆیی خۆی دەپارێزێ. هیچ ڕستەیەك لاوەكی نابێت بۆ ئەویتر واتە یەكێكیان شاڕستە و ئەویتر پاڕستە نابێت." (Amin, w. o. 1979; 19) وەك:

- نە تابان خەوت. نە هێلین خەوت.

-نە تابان خەوت. نە هێلینØ.

-دیلان چیرۆكەكەی خوێندەوە و دیار چیرۆكەكەی خوێندەوە.

وەك لەم هێڵكاریە درەختییەدا ڕوونكراوەتەوە.

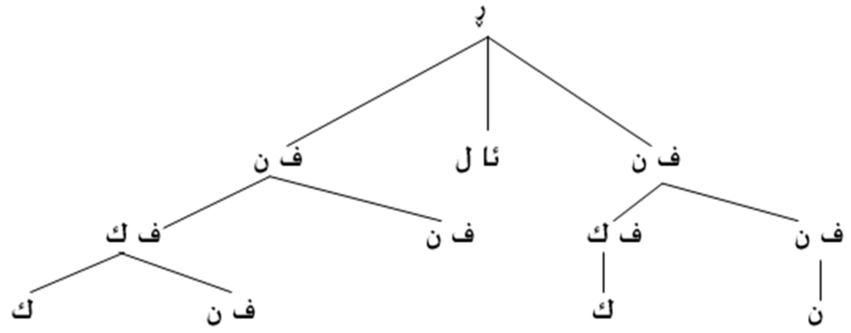

لە ڕووی زاڵبونیشەوە بریتییە لەو "كردەیەی كە دو ڕستە یان زیاتر لە ڕۆنانی ژێرەوە لە یەكدەدرێن. بۆ ئەوەی ڕستەیەكیان زاڵبێت بەسەر ئەویتریان بۆ دروستكردنی ڕستەی لێكدراو " (Fowler, R. 1971; 151) كەواتە ڕستەی لێكدراو لە "دو ڕستەی سادە یان پتر پێكدێت وە بەبۆنەی ئامرازی پێ بەستەوە ئەدرێنە دەم یەكتر. ئەگەر هاتو ئامرازە پێ بەستەكە لە بەینیانا هەڵگیرا. هەر ڕستەیەك بۆ خۆی سەربەست ئەبێ بەندیواری لە تەك ڕستەكەی تردا نامێنێ" (نوری عەلی ئەمین.١٩٦٠: ٤٨) واتە ئامرازە لێكدەرەكە بەشداری داڕشتنی ڕستەكان ناكات و ڕستەكانی هاو پایە و هاو شانن لە ڕووی ڕێزمان و واتاوە بەستانەوەكەشیان بە یارمەتی ئامرازی تایبەتیەوە دەبێت. وەك :

ـ هێلین نانی خوارد و ڕۆیشت بۆ قوتابخانە.

لە بارەی فراوانكردنی ڕستەی لێكدراوەوە "لە ڕووی تیۆرییەوە دەستور بۆ ژمارەی ڕستە بەشدار بوەكان نییە" (شلێر ڕەسول محەمەد.٢٠٠٤ :٣٩) كەواتە ڕستەی لێكدراو دەتوانرێ بەپێی پێویست درێژ بكرێتەوە بەهۆی لێكدانی ڕستەكان. چونكە لەم جۆرەی

ڕستەدا دەتوانرێ ژمارەیەکی بێ کۆتا ڕستە لێکبدرێت بەهۆی ئامرازی لێکدەر. (Fromkin, V. R.1978; 211) وەک:

- ئەمشەو خۆمان ئامادەدەکەین و بەیانی زو بۆ سەیران بەڕێ دەکەوین و کاتێکی خۆش بەسەر دەبەین، پاشان ئێوارە دەگەڕێینەوە.

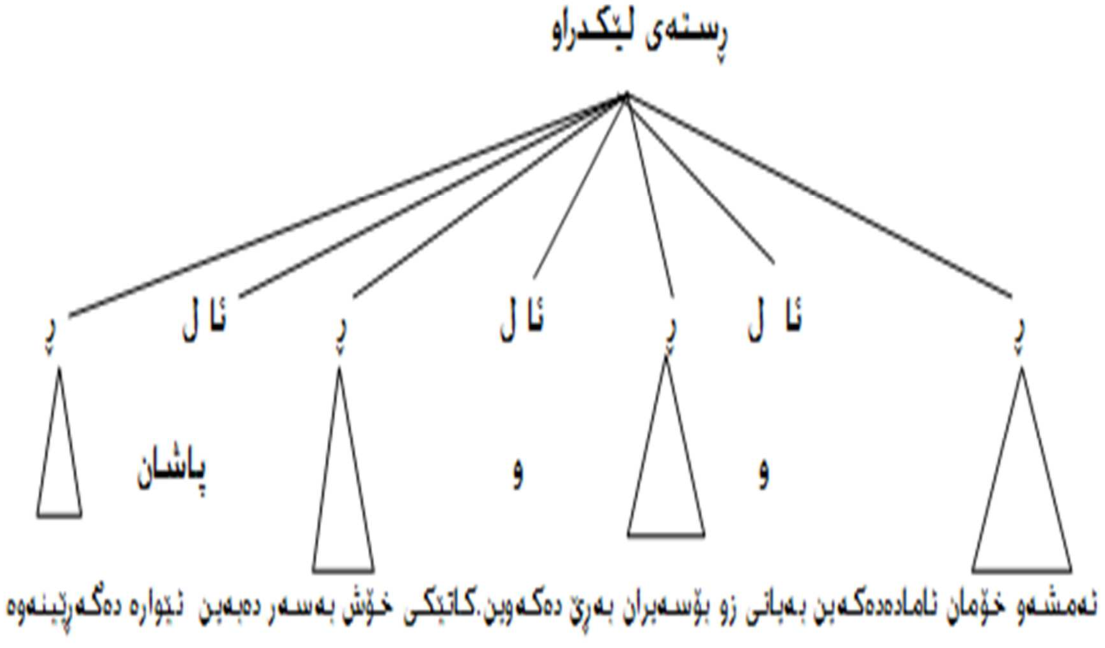

ڕستەکان بە ئامرازی (و – یان – گەر – ئەگینا –کەچی – ئینجا – بەڵام – (یان-یان) – (نە-نە)....هتد) بۆ نمونە:

- ئامرازی (و)

دو ڕستەی سەربەخۆ بەیەکەوە دەبەستێتەوە دەکرێ ڕستەکان پاش و پێش بکرێن.

وەک:- نەسرین هات و ئازاد ڕۆیشت و تابان خەوت.

- ئامرازی (یا)

ئەو ئامرازەیە کە بەتەنیا و بەجوتە بەکاردێت. مەبەستی هەڵبژاردن دەگەیەنێ. وەک:

- نان دەخۆین یا دەڕۆین.

- یا گۆرانی بڵێ، یا شایی بکە.

- ئامرازی (بەڵام)

ئەو ئامرازەیە کە بۆ لێکدانی دو ڕستەی "مەبەست (پێچەوانە) لە ئەنجامی لێکدانی دو ڕستەی سادەوە دروست دەبێت و شوێنی لە ناوەڕاستی ڕستەکەدا دەبێ هەر دو لای ڕستەکە لە ڕووداوەکەدا یەکسان ڕادەگرن." (ڕەفیق محەمەد محێدین،٢٠٠٣: ١٠٠)

- ئازاد ڕۆیشت بەڵام نەسرین مایەوە.

کەواتە تایبەتمەندی ڕستەی لێکدراو لەوەدایە کە "یاساکانی لێکدان لە زماندا لە ڕووی ڕستەسازییەوە توانایەکی ڕادە بەدەریان هەیە بۆ بەیەکەوە بەستن و لێکدانی کەرستەکان و ڕستەکان" (Amin, W. O. 1976; 19)_

٣/١-١- ب- ٢ ڕستەی ئاڵۆز[٢] : complex sentence

ڕستەی ئاڵۆز جۆرێکە لە ڕستەی ناسادە. لێرەدا هەندێك پێناسە بۆ ئەم جۆرەی ڕستە دەخەینە ڕوو، بەو ڕستانە دەگوترێت "کە زیاتر لە ڕستەیەکیان تێدایە، ڕستەیەکیان سەرەکییەو (main clause) کە بەلایەنی کەمەوە ڕستەیەکی شوێنکەوتو (subordinate clause) یان پتری تێدایە" (Crystal, D. 2012; 95) یاخود بەو ڕستانە دەگوترێ کە "ڕستەیەکی سادە وەك بەشێك لە ڕستەیەکی تر ڕۆڵ دەبینێت. بە واتای لەجیاتی ئەوەی دو ڕستەی وەك یەك هەبن هەریەکە و ئەدگاری تایبەتی خۆی هەیە، ڕستەیەك وەك شاڕستە دەردەکەوێت ئەویتر وەك پاڕستە" (Amin, W. O. 1976; 21) یان "بە تێکەڵ بونی دو ڕستە لە ڕووی سینتاکسییەوە جیاواز دەگوترێ، کە یەکێکیان سەرەکییە و ئەویتریان ڕستەی شوێنکەوتوی ڕستەی سەرەکییەکەیە" (کوردستان موکریانی ،١٩٨٦: ٧٦) یان "دەشێ ڕستەی ئاڵۆز وەك کۆمەڵە پاڕستەیەك تێی بڕووانرێ، کە بەلای کەمەوە لە ڕستەیەکی سەرە و ڕستەیەکی بەند (دیارخەر) یان چەند ڕستەیەکی دیارخەر پێکدێت" (ساجیدە عەبدوڵڵا فەرهادی ،٢٠٠٣: ٨٧) یاخود " ئەو جۆرە

[٢]. بەرامبەر بە زاراوەی ڕستەی ئاڵۆز (تێکەڵ- ئاوێتە – گەلە ڕستە – ڕستەی تێکهەڵکێش) بە کارهاتوە.

ڕستە ناسادانە دەگرێتەوە کە پتر لە ڕستەیەکی سادە پێکدێت و لە هەمو ڕستە سادەکاندا تەنیا ڕستەیەکیان سەرەکییە (Independnt clause) و ناتوانرێ لابدرێ، کە شاڕستەی پێ دەوترێ. سەرجەم ڕستەکانی تر لاوەکین (Dependnt clause) دەتوانرێ لابدرێن کە پاڕستەیان پێدەگوترێت" (عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسول،٢٠١٤ : ٣٧) هەروەها بەم جۆرەش پێناسەی ڕستەی ئاڵۆز کراوە "جۆرە ڕستەیەکی گەورەیە، کە لە چەند ڕستەی سادە و لێکدراو پێکهاتوە. ئەمانە هەموی بەیارمەتی ئامراز بەیەکەوە بەستراونەتەوە" (ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیم،١٩٨٦: ١٩١)، بەڵام گەورەیی قاڵبی ڕستە نابێتە پێوانە بۆ ناسینەوەی ڕستەی ئاڵۆز، چونکە کرتاندن و لابردن زیاتر لەم جۆرە ڕستانە ڕوو دەدات، جگە لەمەش لە زمانی کوردیدا دەشێ ڕستەی سادە وەك تاکە وشەیەك لە بچوکترین قاڵبی ڕستەدا دەربکەوێ و ڕەنگە ڕستەیەکی ناسادە چەند ڕستەی سادەی تیادا بێ لە هێندە وشە پێکهاتبێ و بە ئامرازە لێکدەرەکان بەیەکەوە پەیوەست بوبن. وەك:

- کە ڕۆیشتی، هاتن.

هەروەها ڕستەی ئاڵۆز ئەگەر لە ڕستەی سادە و لێکدراو پێکهاتبێ ئەوا ڕستەی ئاڵۆز و لێکدراو لە یەکتر جیا ناکرێنەوە، چونکە لەم بارەدا ڕستەی ئاڵۆز هەمان تایبەتمەندییی ڕستەی سادە و لێکدراوی دەبێت کە ئەمەش گونجاو نییە بۆ ڕستەی ئاڵۆز. ئەوەی ڕستەی سادە و لێکدراو جیادەکاتەوە سەرەکی بون و لاوەکی بونی ڕستە پێکهێنەرەکانیەتی بەهۆی ئامرازی گەیەنەر بەشەکانی ڕستەی ئاڵۆز هاوپایە نابێت. وەك :

- <u>کە</u> <u>ئێوە ڕۆیشتن</u> ، <u>من نانم دەخوارد</u>.

ئاگ پا ڕ شا ڕ

هەندێ جار لەوانەیە بەشەکانی ڕستەی ئاڵۆز بەبێ ئامرازیش لێکبدرێن هەمان داڕشتنی خۆشی دەپارێزێت. وەك:

- خانوەکەمان تەواو بێت، دەگەڕێینەوە.

- من بە دوای دادەگەڕێم، نایدۆزمەوە.

دەشێت لاڕستە بکەوێتە سەرەتای ڕستەی ئاڵۆز یان ناوەڕاست یان کۆتایی ئەگەر پاڕستە بکەوێتە سەرەتای ڕستەی ئاڵۆز. وەك:

- کە ڕۆیشتی بۆ کتێبخانە، کتێبەکانم ببەوە.

ئەگەر پاڕستە بکەوێتە ناوەڕاستی ڕستەی ئاڵۆز، وەك :

- ئەو کەسەی کە من دەیناسم، تۆ نەت دییوە.

ئەگەر پاڕستە بکەوێتە کۆتایی ڕستەی ئاڵۆز، وەك :

- ئازاد دەیخوێند، کە هاوڕێکەی هات.

۳/۱-۱- ب- ۲-۱ بەشەکانی ڕستەی ئاڵۆز :

۳/۱-۱- ب- ۲-۱-۱شاڕستە(ڕستەی سەرەکی) Independent clause:

لە ڕستەی ئاڵۆزدا ڕستەی سەرەکی بەو ڕستەیە دەگوترێ، کە لە ڕووی واتاوە سەربەخۆیە هیچ پەیوەندییەکی سینتاکسی لەگەڵ دەوروبەری خۆی دانییە جگە لەمە ڕستەی سەرەکی "وشە پێبەستیشی پێش ناکەوێ" (نوری عەلی ئەمین ،۲۰۱٤: ٦۱) ڕستەی ئاڵۆز لە هەر چەند ڕستە پێکهاتبێ تەنیا یەکێك لەو ڕستانە ڕستەی سەرەکییە، بە شێوەیەکی گشتی بریتی دەبێت لە ڕستەیەکی سادە کە هێڵ بەژێر داهاتوەکان دەگرێتەوە. وەك:

- ئەو وێنانەی کە لە کۆلێژ گرتومانن وەك یادگاری هەڵمگرتون.

- ژیان لەو شوێنە بەسەردەبەم، کە حەزم لێیەتی.

- ناتوانم ئەو قسەڕەقانە لەبیرکەم، کە هاوڕێکەم کردی.

۳/۱-۱- ب- ۲-۱-۲ پاڕستە (ڕستەی لاوەکی):

ئەو یەکە زمانییە کە هەردو پایەی ڕستەی لە فرێزی کاری و فرێزی ناوی تیادایە و بەشداری ڕۆنانی یەکەی سەروی خۆی واتە شاڕستە دەکا، لە پێوانەی پلەی زمانی کوردیدا پاڕستە بەشێکی شاڕستە دەردەخا، بۆیە لە ڕووی واتاوە پەیوەستە بە ڕستەی سەرەکیەوە. یان "ئەو بەشەیە لە ڕستەی ئاڵۆزدا، کە هەرچەندە کەرەسە پێویستییەکانی ڕستەی تێدایە، بەڵام ناتوانێ وەك ڕستەیەکی تەواو و سەربەخۆ بوەستێ، بەڵکو لە ڕووی ڕێزمان و واتاوە بە ڕستە سەرەکییەکەوە بەندە" (شلیر ڕەسول

محەمەد،٢٠٠٤ : ٤١) واتە ئەگەر جیای کەیتەوە واتای تەواوی نییە، ئەم جۆرە ڕستەیە شوێنکەوتوی شاڕستەیە و زانیاری زیاتر دەربارەی شاڕستە دەدات.هەروەها بە ڕستەی بەند دادەنرێت چونکە سەر بە ڕستەی سەرەکییە ئامرازەکان تێکەڵ بە داڕشتنی پاڕستەکان دەبن پاڕستە لە ڕستەی ئاڵۆزدا ئەرکی فرێزی ناوی جێبەجێ دەکات. (Fromkin. V. R.1978; 213) هەروەها پاڕستەکان جۆری ڕستەکان دیاری دەکەن لە ڕستەی ئاڵۆزدا، کە دواتر لە بارەیانەوە دەدوێین. وەك:

- قەڵات کە شوێنەوارێکی کۆنە، لە سەنتەری شاری هەولێرە.

٣/١-١- ب- ٢-١-٣ ئامرازی گەیەنەر:

ئەو ئامرازەیە کە لاڕستە یان ڕستەی شۆێنکەوتو دەگەیەنێتە ڕستەی سەرەکی کە پەیوەندی مەرجی، مەبەستی، هۆیی، کاتی، دیارخەری ...هتد لە نێو ڕستەی سەرەکی و شوێنکەوتودا پیشان دەدات، هەروەها هۆیەکە بۆ بەندکردنی لاڕستە دەشێت لە هەندێك ڕستەدا، گەیەنەر لەڕۆنانی سەرەوەدا دەرنەکەوێت. وەك:

- هاوڕێکەم لەوشارە لە دایکبوە، کە بە ناوچەی دابڕاو ناونراوە .

- ئەو مندالانەی بێ سەرپەرشتن، مرۆڤ جەرگی بۆیان دەسوتێ.

لەم ڕستەیەدا ئامرازی گەیەنەر نەهاتوە و هیچ کاریگەری لەسەر واتا نەکردوە، بەلام لە ڕۆنانی ژێرەوەدا بونی هەیە.

٣/١-٢ کەرستەکانی پاڕستە:

هەر ڕستەیەك سادە بێت یان ناسادەی (لێکدراو یان ئاڵۆز)بێت یا پاڕستە بێت لە چەند کەرستەیەك پێکدێت ئەو کەرستانەش ئەرکی جیاجیا وەردەگرن وەکو ئەرکی (بکەر ،بەرکار، تەواوکەر، سەربار، ...هتد)

٣/١-٢-١ بکەر:- لە ڕێزمانی چاولێکەری بکەر ئەو ناوەیە یان ڕاناوەیە لە ڕستەدا کە هێما بۆ ئەو کەسە یان ئەو شتە دەکات کە کارەکە ئەنجام دەدات ئەم ئەرکە "بە بون و نەبونیەوە دەبێت دەست پێش خەرێت لە ڕستەی کوردیدا" (نەوزاد ئەنوەر عومەر،٢٠١٤ :

٨٥) بە پێی یاسای گشتی زمانی کوردی دەکەوێتە سەرەتای ڕستە کار باسێکی لە بارەوە ڕادەگەیەنێت دو جۆرە بکەر هەیە کە ئەوانیش بکەری ڕێزمانی و بکەری لۆجیکین.

٣/١-٢-١-١) بکەری ڕێزمانی: "ئەو دانە ڕێزمانیەیە کە لە ڕستەدا بەپێی یاسا سینتاکسیەکانی زمانەکە لە ڕستەدا شوێنی بکەر دەگرێ" (وریا عومەر ئەمین،٢٠١٥ : ١٤) وەك:

- چێشتەکە سوتا.

ب ڕ

لەم ڕستەیەی سەرەوەدا بکەر پێچەوانەی پێناسەکەیەتی و بەپێی پێناسەی ڕێزمانی چاولێکەری بەرکارە نەك بکەر، چونکە ئەوەی کاری ڕستەکەی ئەنجامداوە (چێشتەکە) نیە، بەڵکو تەنیا شوێنی بکەرەکەی گرتوە بۆیە بکەرێکی ڕێزمانییەو بەرکارێکی لۆجیکییە لەبەر ئەوەی کارەکەی بەسەردا تێپەڕیوە.

بە پێی پێناسەی بکەر و بەرکار بێ، بەوەی بکەر کارەکە ئەنجام دەدا و بەرکار کارەکەی بەسەردا دێ، فرێزی ناوی کارە تێنەپەڕەکان هەموویان نابن بە بکەر، بۆ نمونە فرێزی ناوی کارەکانی (بو، مرد، خنکا، سوتا، کەوت....هتد) کارەکەیان بەسەردا دێ و دەبن بە بەرکار، بەڵام فرێزی ناوی کارەکانی (هات، دانیشت، چو، فڕی.....هتد) بە خۆیان کارەکە دەکەن و دەبن بە بکەری ڕستەکە. بۆیە کارە تێنەپەڕەکان دابەشی دو جۆر کراون، تێنەپەڕی بکەری و تێنەپەڕی بەرکاری.

٣/١-٢-١- ب) بکەری لۆجیکی:Logical subject : ئەو دانە ڕێزمانیەیە کە کاری ڕستەکە ئەنجام دەدات و مەرج نیە شوێنی ڕێزمانی خۆی بگرێ (هەمان سەرچاوە و لاپەڕە) هەروەها لە ڕووی واتاشەوە بکەری ڕاستەقینەی ڕستەکەیە لە زۆربەی ئەو ڕستانەی کە کارەکانیان تێپەڕە، هەمان ئەو کەرستەیەی کە دەبێتە بکەری ڕێزمانی، دەبێتە بکەری لۆجیکیش واتە بکەری لۆجیکی و بکەری ڕێزمانی یەك شیکردنەوەیان دەبێ. وەك:

- ئازاد دارەکەی بڕییەوە.

ب ل

٢-٢-١/٣ بەرکار :Object : ئەو کەرستەیە کە دەکەوێتە ژێر کاریگەری کردەی کار لە ناو ڕستەدا بە پێی یاسای گشتی زمانی کوردی خۆی لە دووەم چاڵی ڕستەدا دەنوێنێ لەژێر ڕکێفی کاری ڕستەدایە. بەرکاریش دەبێتە دو جۆر (بەرکاری ڕاستەوخۆ و بەرکاری ناڕاستەوخۆ) یەکەمیان ڕاستەوخۆ لەژێر کاریگەری کاری ڕستەکەدایە. دووەمیان "بە هۆی ئامرازی پەیوەندییەوە دروست دەبێت و پێی دەگوترێت گرێی بەند" (خەسرۆ ئەحمەد ڕەسول،٢٠٠٨ : ٥٤) لەو ڕستانەی کارەکانیان تێپەڕە بەرکار دەبینرێت.بەرکاریش بەهەمان شێوەی بکەر بۆ دو جۆری تر دابەش دەکرێت ئەوانیش بەرکاری ڕێزمانی و بەرکاری لۆجیکین. وەك:

- قوتابیەکە وانەکەی خوێند.
بە ڕ

– کچەکە نامەکەی بە دەست نوسی.
بە ڕ بە ن

لەم ڕستانەدا (وانە) بەرکاری ڕاستەوخۆی کاری (خوێند)ە، چونکە ڕاستەخۆ کەوتۆتە ژێر کاریگەری کاری (خوێند)نەکە، وە هەروەها کاری (نوسی) دو بەرکاری وەرگرتوە (بەدەست) بەرکاری ناڕاستەوخۆی کاری (نوسی)یەو بە فراوانکردنیش هەستاوە[٣].

٣-٢-١/٣ تەواوکەر: complement : ئەو کەرستانەن کە لەگەڵ کاردا دێن و ڕستەکە دەکەنە ڕستەیەکی ڕێزمانی و واتایەکی تەواوی پێدەبەخشێت، بەتەواوی لەگەڵ

---

[٣]. تێبینی: لە کارە تێپەڕەکان ئەگەر کار ڕابردو بێ کارەکە لەڕووی کەس و ژمارەوە لەگەڵ تەواوکەر ڕێکدەکەوێ، جێناوی لکاوی خاوەنی لەگەڵ بکەر ڕێکدەکەوێ.
وەك:-ئەوان وانەکەیان خوێند. –ئێوە پێنوسەکەتان شکاندØ
ب ج خ بەڕ ج ڕێك

بەڵام ئەگەر کارەکە ڕانەبردوبێ جێناوی لکاوی ڕێککەوتن لەڕووی کەس وژمارەوە لەگەڵ بکەر ڕێکدەکەوێ و جێناوی لکاوی خاوەنی لەگەڵ تەواوکەر ڕێکدەکەوێ.

وەك:- ئەوان وانەکە دەنوسن.

ب ج ڕێك

ناوەکەی خۆی گونجاوە پەیوەندی ڕاستەوخۆی بەکردەی تەواوکردنەوە هەیە "لە ڕستەدا دەبنە پێویستیەکی هەمیشەیی کارەکە و ناتوانرێ وازیان لێ بهێنرێ" (ساجیدە عەبدوڵلا فەرهادی ،٢٠١٣: ٢٩) و لەلایەن بەشی کارەوە حوکم دەکرێ. وەك:

ا- باوکی منداڵەکە پێشمەرگە بو.

ت

*ب- باوکی منداڵەکە بو.

پ- نەسرین گوڵەکەی چاند.

ت

ڕستەی (ب) بەرامبەر بەڕستەی (ا) ناڕێزمانییە، چونکە تەواوکەر لابراوە تەواوکەر وەك هەر ئەرکێکی ڕێزمانی داواکارییەکی سیمانتیکی کارەکەیە.

٣/١-٢-٤ سەربار: Adjunct: سەربارەکان ئەو کەرستانەن کە لەلایەن گوزارەی ڕستەوە داوانەکراون، چونکە "هاتن و نەهاتنی لە ڕستەدا بە ئارەزوە" (عومەر ئەحمەد عەبدولڕەحمان،٢٠٠٩ : ٥٨) واتە لابردنیان لە ڕستەدا کار ناکاتە سەر واتا و لایەنی ڕێزمانی ڕستەکە، بەڵکو تەنیا ئەرکیان زیاتر ڕوونکردنەوە و دەرخستنی زیاترە لەبارەی کەرستەیەکی ڕستە. وەك:

- وەرزی بەهار وەرزێکی خۆش و ڕەنگینیساڵە.

سەربارە

لەم نمونەی سەرەوەدا (خۆش و ڕەنگین) سەربارە و زانیاری لەبارەی (وەرزی بەهار) داوە، لەگەڵ ئەوەشدا لابردنی لە ڕستەکەدا کار لەلایەنی ڕێزمانی و واتایی ڕستەکە ناکات. هەروەها سەربارەکان دەتوانن جێگۆڕکێ بە شوێنیان بکەن، لە ڕووی ژمارەوە دەشێت چەند سەربارێك بەسەریەکەوە دەربکەون تا ئەوکاتەی کە پێشێلی یاسای زمانەکەی نەکات. وەك:

- ئازاد سمینارەکەی لە پۆلدا پێشکەشکرد.

– ئازاد لە پۆلدا سمینارەکەی پێشکەشکرد.

- ئەمساڵ نەوزاد خانوێکی فراوان و خۆشی لە گەڕەکێك لە گەڕەکەکانی شاری هەولێر کڕی.

٥-٢-١/٣ کار:Verb: یەکێکە لە بونیاتی دروستکردنی ڕستە پۆلێکی کراوەیە و ژمارەی ئەندامانی زۆرە پێکهاتەیەکی ئاڵۆزی هەیە لە ڕووی پێکهاتنەوە، واتە هیچ کارێك سادەنیە و بە لای کەمەوە لە (ڕەگێك و مۆڕفیمێکی کات) پێکهاتوە. ئینجا ڕەگی کار مۆڕفیمێکی بەندی تەوەرەییە و ئەگەر تێنەپەڕ بێ، یەك فرێزی ناوی یان پتر بەشداری دەکەن بۆ پێکهێنانی ڕستە، بەڵام ئەگەر تێپەڕ بێ، دو فرێزی ناوی یان پتر بەشداری دەکەن بۆ دروستکردنی ڕستە. هەروەها کار دیارکەری جێکەوتەکانە کە بە ئارگومێنتەکان پڕەکرێنەوە خودی کاریش ڕۆڵی بابەتانە بە ئارگومێنتەکانی چەپ بۆ لای ڕاست دەدات لەزمانی کوردیدا کە حوکمی جێکەوتەکانی دەکات، بەپێی یاسای زمانی کوردی شوێنی کار دەکەوێتە کۆتایی ڕستە. هەمو ئەمانە کەرستە پێکهێنەری ڕستە و پارستەن بەپێی پێویستی کار و واتای کارەکە کەرستەکان هەڵدەبژێردرێت.

٢/٣ تەوەری دووەم

١-٢/٣ پارستە و جۆری:

پارستە وەك بەشێك لە ڕستەی ئاڵۆزدا، لە زمانی کوردیدا تا ئێستا چەندین دابەشکردنی بۆ کراوە. بەپێی ئەو ئەرکەی کە وەری دەگرێت لە ناو ڕستەی ئاڵۆزدا، لەگەڵ ئەوەی کە جیاوازی دەبینرێ لەم دابەشکردنانەدا، بەڵام تارادەیەك لە هەندێك لایەنەوە یەکدەگرنەوە. دابەشکردنەکان زیاتر لایەنی واتایی دەگرنەوە، ئەگەرچی بە ڕووالەت لە چوارچێوەی ڕێزماندانە، بەڵام ڕستە وەك کەرستەیەکی سەربەخۆ واتادارە و ڕێزمان ڕێکخستنی کەرستەکان ئەنجامدەدا.

هەموو پارستەیەك دیارخەریە و بەشێکی شارستە دیاردەخا یان ڕوونیدەکاتەوە و زانیاری زۆرتری دەربارە دەدا، بەم پێیە لەم توێژینەوەیەدا پارستە دابەشی سەر چەندلقێك دەکرێ و هەر لقێکیش چەند لقێکی تری لێ دەبێتەوە، کە دواتر ڕوونکردنەوەی زیاتر لەبارەیانەوە دەدرێ، پارستەکان ئەمانەن:

١-١-٢/٣ پارستەی دیارخەری ناو (پارستەی ناوەڵناوی):

ئەو جۆرە پارستانەن کە وەسفی ناوێك لە شارستە دەکەن و پتر ڕوونیدەکەنەوە. لەسەر ئەو بنەمایە بە پێی ئەو ئەرکە ڕستەسازیەی ناوەکە دەیبینێ، شارستەکەش ناودەنرێ. بۆنموونە: ئەگەر ناوەکە بکەر بێ، پارستەکە ناودەنرێ (پارستەی دیارخەری بکەر)، بە هەمان شێوە دابەش دەبن بۆ پارستەی دیارخەری بەرکار، بەرکاری بە یاریدە، دیارخەری دیارخەر .....هتد.

وەك لەم نموونەیەدا دیارە:

کاوە کوڕی شێخ مەحمود بە تۆڕەکەی ماســـێکی گەورەی گرت.

کە خەڵکی سلێمانیە.
پاڕستەی دیارخەری بکەر

کە مەلیکی کوردستان بو.
پاڕستەی دیارخەری دیارخەر

کە تازەی کڕیبو.
پاڕستەی دیارخەری بەرکاری بە یاریدە

کە سی کیلۆ دەبو
پاڕستەی دیارخەری بەرکار

٢/٣-١- ب پاڕستەی دیارخەری کار (پاڕستەی ئاوەڵناوەڵکاری):

پاڕستەی دیارخەری ئاوەڵکار ئەو پاڕستانەن کە لایەنێکی ئەنجامدانی کاری شاڕستە دەردەخەن، وەك: کاتی ئەنجامدانی کاری شاڕستە، یان هۆی ئەنجامدان، ئامانج، ئەنجام، ڕادەی ئەنجامدانە یان مەرجی ئەنجامدانەکە...هتد. لەبەر ئەوە دەشێ بەو جۆرە شاڕستانە بوترێ (پاڕستەی ئاوەڵکاری). بۆنمونە:

١- کە کار لە کار ترازا، برا دەبێتە برازا. (پاڕستەی دیارخەری کات).

٢- چونکە ناخوێنین، دەرناچین. (پاڕستەی دیارخەری هۆ).

٣- ناخوێنین، بۆیە دەرناچین. (پاڕستەی دیارخەری ئەنجام).

٤- خەباتدەکەین، تا سەرفرازبین. (پاڕستەی دیارخەری ئامانج).

٥- هێندە ساردە، بەرگەناگرم. (پاڕستەی دیارخەری پێوانە).

٦- ئەگەر گوڵ نی، دڕکیش مەبە. (پاڕستەی دیارخەری مەرج).

٢/٣-١-٠ دیارخەر:

بریتیە لە زانیاری و ڕوونکردنەوەی زیاتر لە بارەی هەر کەرستەیەکی ڕستە. لە ئاستی سینتاکسدا (Radford, A. 1997; 265) دیارخەر بە هەر کەرستەیەکی وەك (مۆرفیم، وشە، فرێز، ڕستە) دەگوترێ کە بۆ ڕوونکردنەوە و دیارخستن و فراوانکردنی کەرستەیەکی تر یا سەرەیەك بەکاردێت لە ڕێزماندا. زۆر جار کەرستەیەکی بە ئارەزوە بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لە هەندێ باردا کەرستەیەکی بە خورتییە بۆ فرێزی بەند و هەندێ کاری ڕستەخواز وەك کاری "دیارە – ئاشکرایە – باشترە ... هتد" (ئەحمەد حەسەن فەتحوڵلا.١٩٩٠: ٤٥) بە زۆری لە ئاستی مۆرفۆلوژیدا گۆڕانکاری بەسەر شێوەی ئەو کەرستەیەدا دێت کە لەگەڵیدا بەکاردێت "کە لەوانەیە تاکە وشەیەك بێت یان دەستەواژەیەك بێت" (محەمەد مەعروف فەتاح،٢٠١٠ :٢٢٥) هەڵدەستێ بە فراوانکردن ئینجا چ ڕستەبێ یان هەر کەرستەیەکی تر بێ. لە زمانی کوردیدا کەرستە دیارخەرەکانی پێش سەرە و دوای سەرەمان هەیە لە ئاستی مۆرفۆلۆژیدا. لە ئاستی ڕستەسازیشدا دیارخەرەکان بە فراوانکردن و دیارخستنی تایبەتیەکانی ناوێك یان سەرەی فرێزەکان فراوان دەکەن و دەردەخەن. هەروەها فراوانکردنی ڕستە بە هۆی پاڕستە دیارخەرەکان. لەم بارەشدا جگە لە فراوانکردن و دیارخستنی ڕستە. هەڵدەستێ بە گۆڕینی فۆڕمی ڕستە لە ڕستەی سادەوە بۆ ڕستەی ئاڵۆز " هەر کاتێك توانرا لێکدەرێك (ئامرازی لێکدەر) بخەینە پێش لاڕستەیەکەوە بێ ئەوەی واتاکەی بگۆڕێ ئەوا ئەو لاڕستەیە بەند دەبێ." (هەمان سەرچاوە : ٢٢٩) کە بە زۆری پاڕستەی دیارخەری لە زمانی کوردیدا بە هۆی ئامرازی گەیەنەری (-کە) تێکەڵ بە ڕستەی سەرەکی دەبێت. ئەو کەرستەی کە پاڕستەی دیارخەری بۆی دەگەڕێتەوە لە پاڕستەدا ئەرکی جۆراوجۆر دەبینێت. وەك:

ناو – ەکە – ان

کچ - ەکە   کچ – ەکە - ان

دیارخەر - ناو – هێشوە دیارخەر

- تەنیا کچە جوانە زیرەکەکە

-كـچـەكـان، كـە هـاورێـى يـەكـتـرن، چـوون بـۆ سـەيـران.

پارِستەى ديارخەرى

شـارِسـتـە

لێرەدا دەتوانرێ ناوى (كچ) بە رِستەيەك دياربخرێت كە بـۆى دەبێـتە پارِسـتـەى ديـارخـەرى وەكـو كـەرسـتـەيـەكـى ديارخـەر ئەرك دەبينێت.

٢/٣-١- ا پارستەى ئاوەڵناوى (ديارخەرى ناو):

ئەو جۆرەيە لە رِستەى ئـاڵۆزدا "كـو ئەم دشـێين بێژينـێ ديـاركـەر \ ديـارخـەر ژى، ئەركـى وەسـفـكـردن، رِوونكـرن و دانا زانياريان سـەبارەت ب گـرێـيـا ناڤـيـا رِسـتـێ دبينيـت" (غـەريـبـە عـەگـيد خـەليل،٢٠٠٩ : ٢٣) بەم پێيە ئەم جـۆرە پارِسـتـەيە جـۆرە سـيـفـەتێكـى ئاوەڵـناوى دەبينـێ، چونكـە "لاپِسـتـەى ئاوڵناوى لـەگـەڵ لاپِسـتـەى ديارخـەريدا جياوازيان نيە، خـاسـيـەت و تايبـەتێتى ناوى شـارسـتە دەردەخا" (رِەفيـق مـحـەمـەد محێـدين،٢٠٠٣: ١٠٥) ئاوەڵـنـاويش ئەركـى ديارخـەر دەبينـێ كـەواتە ئەم جۆرە پارِسـتـەيە، پارِسـتـەى ديـارخـەرين، بە شـێـوەيەكـى گـشـتـى ئەركـى باسـكـردن و وەسـفـكـردنى بەشـێـك يـان پێكـهێنەرێكـى شـارسـتـەى لـە ئەسـتـۆ دايە، بەم پێـيـە ئەم پارِسـتـەيە "دەورى ديـارخـەر، هاوەڵـنـاو دەبينێـت لـە رِسـتـەى لێكـدراوى شـوێنكـەوتو خوازدا" (ئيبراهيم عـەزيز ئيبراهيم،١٩٨٠: ١٩٤) پارِسـتـەى ديـارخـەرى چـەنـد جـۆرێكـى هـەيە كـە، سـەرجـەم جۆرەكـانى پارِسـتـەى ئاوەڵـنـاوى (پارِسـتـەى ديارخـەرى)ن، كـەواتە ئەمـە پارِستـەى ناوى لـە پارِسـتـەى ئاوەڵـنـاوى جيادەكـاتەوە، هـەروەهـا "رِسـتـەى شـوێنكـەوتوى ديارخـەرى ناتوانـێ بكـەوێتە پێشـەوەى رِسـتـەى سـەرەكـى" (هـەمـان سـەرچـاوە : ١٦٧) واتا بە شێوەى ئاوەڵناوى دەكـەوێتە دواى ناو، وەك:

- مام عەلى دارەكـەى برِيـەوە، كـە بڵند بو.

پارِ ئاوەڵ (ديارخـەر)

- كـچـەكـەم ديت، كـە سـور هـەڵگـەرِا .

پارِ ئاوەڵ

بەڵام "هەندێك جاری واهەیە بە پێی یاسایەکی بە ئارەزو optional دەتوانرێ لە ناوەندی شارستەکە دابێت. ئەگینا شارستە لە سەرەتاوەیە" (ڕەفیق محەمەد محێدین،۲۰۰۳: ۱۰٤) وەك:

- چراکەی کە گەش بو، کوژایەوە.

وەك لە سەرەوە ئاماژەی پێکرا، هەموو پارستە ئاوەڵناویەکان دیارخەری ناوێکی شارستەن، بۆیە بە پێی ئەرکی ئەو ناوە لە شارستەدا پارستەکە دەناسرێتەوە و بەم شێوەیەی خوارەوە پۆلین دەکرێن:

۲/۳-۱- ۱-۱ پارستەی دیارخەری بکەر:

جۆرێکە لە پارستەی ئاوڵناوی و بکەری شارستە ڕووندەکاتەوە و دەری دەخات. هەروەها "ڕوویەکی ڕوونتری بکەری دیار دکەت و دەچێتە ناڤ ڕۆنان و پێکهاتا شارستێ و بەرفرەهتر لێدکەت" (غەریبە عەگید خەلیل،۲۰۰۹: ۲۰) بەمەش سەرەی گرێی ناوی زیاتر ڕووندەکاتەوە "لە هەمان کاتدا ڕستە تێکەڵەکە دروست دەکات " (بازیان یونس محێدین،۲۰۱۰ : ۸۳) وەك:

- هێلین، <u>کە تازە مۆڵەتی شوفێری وەرگرتوە</u>، تاکسی لێدەخورێ.

پ د ب

لێرەدا ئەم ڕستە ئاڵۆزە لە دو ڕستە پێکهاتوە. ئەوانیش:

۱- هێلین تاکسی لێدەخورێ.

۲- هێلین تازە مۆڵەتی شوفێری وەرگرتوە.

لە هەر دو ڕستەکەدا ناوی (هێلین) هەیە و ئەرکی بکەری لە هەر دو ڕستەدا بینیوە. بەڵام لە ئەنجامی تێهەڵکێشکردنی هەر دو ڕستەکە، ناوی لە ڕستەی دووەم لادەچێت کە ئەرکی بکەری پارستە دەبینێت. لە ئەنجامی تێهەڵکێشکردنەکەدا ئامرازی گەیەنەری (کە) دەوری بەیەك گەیاندن دەبینێت. لە ئەنجامدا پارستەی (کە تازە مۆڵەتی شوفێری وەرگرتوە.) وەسفی بکەر دەکات و دەبێتە دیارخەری بکەری شارستە و

تێکەڵ بە ڕۆنانی ڕستە سەرەکیەکە دەبێت و فراوانی دەکات و دەکەوێتە ناوەڕاستی ڕستە ئاڵۆزەکە بۆ بەجێگەیاندنی ئەرکی دیارخەری.

- هێلین، کە تازە مۆڵەتی شوفێری وەرگرتوە. تاکسی لێدەخوڕێ.

پ د ب

دەشێت پاڕستەکە بکەوێتە کۆتایی بێ ئەوەی هیچ لە واتای ڕستە ئاڵوزەکە کەم ببێتەوە. بۆ زیاتر ڕوونکردنەوە لە هێڵکارییەکە پاڕستەکە بۆ ئەو کەرستەیە دەگوازرێتەوە کە بۆی دەبێتە دیارخەر. بۆ نمونە.

- هێلین تاکسی لێدەخوڕێ. کە تازە مۆڵەتی شوفێری وەرگرتوە.

پ د ب

وەك لەم هێڵکاریە درەختیەدا ڕوونکراوەتەوە.

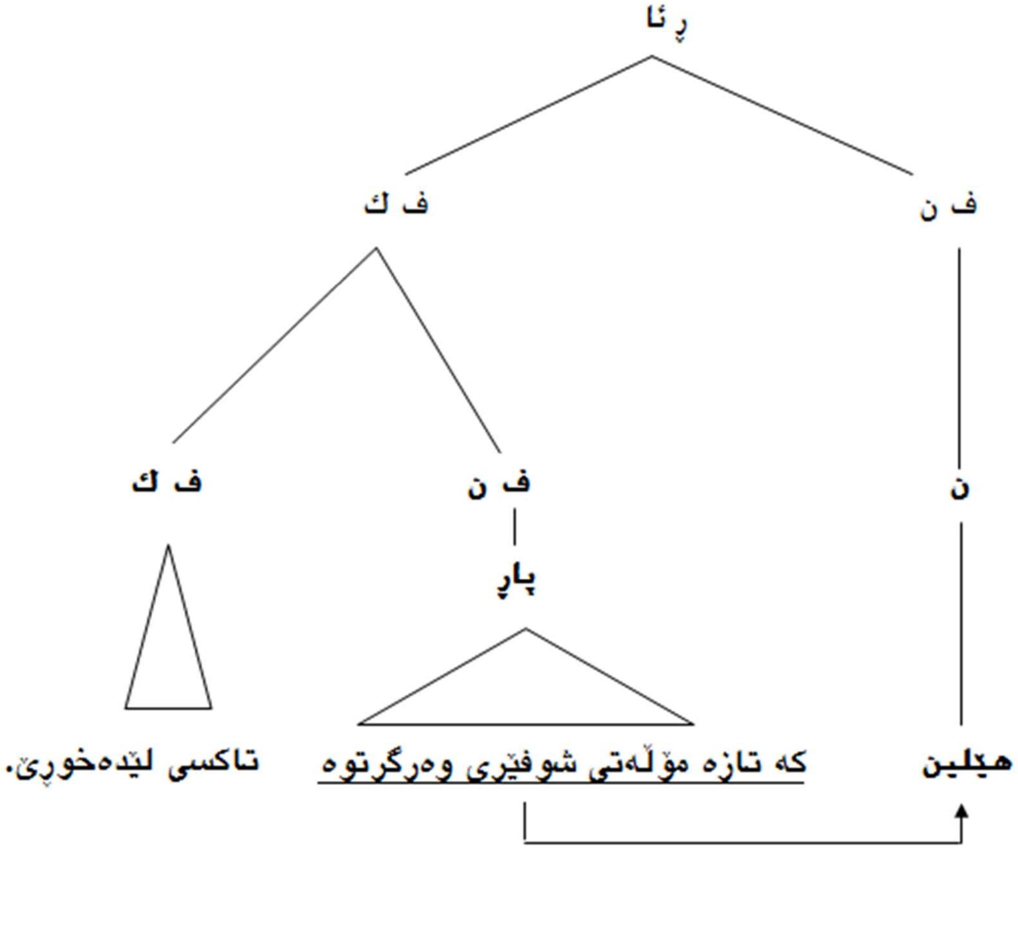

٣/٢-١-١-٢ پاڕستەی دیارخەری بەرکار:

پاڕستەی دیارخەری بەرکار ئەو جۆرە پاڕستە ئاوەڵناویانەن کە وەسفی ناوێك دەکەن لە شاڕستەدا کە ئەرکی بەرکاری بینیوە لایەنێکی ئەو بەرکارە ڕووندەکەنەوە.

ئەگەر بە وردی سەرنجی پێناسە و چەمکی بەرکار بدەین کە (ئەو کەسە یان شتەیە کە کارێکی بەسەردا دێ)، ئەوا دەتوانرێ دو جۆر بەرکار دەستنیشان بکەین. بەرکارێکی باو کە لە گەردانی کاری تێپەڕدا لەگەڵ بکەری ڕاستەقینە دەردەکەوێ. وەك لە نمونەی:

- پێشمەرگە داعشی شکاند.

لەم نمونەیەدا ناوی (داعش) بەرکاری ڕاستەوخۆ و ڕاستەقینەی ڕستەکەیە، چونکە کرداری شکاندنی بەسەردا هاتوە و (پێشمەرگە) بکەری ڕاستەقینەی ڕستەکەیە، کە کرداری شکاندنی ئەنجامداوە.

بە پێی هەمان پێناسەی سەرەوە جۆرێکی تر لە بەرکار هەیە، کە لە ڕێزمانی هاوچەرخدا ناونراوە، بکەری ڕێزمانی، یان نیهاد یان هەندێ جار کاریشی پێ وتراوە، ئەو بەرکارانەن کە لەگەڵ کاری تێنەپەڕی بەرکاریدا دەردەکەون، واتە ئەو کارە تێنەپەڕانەی توخمەکەیان (کەس بێ یان شت) کردارەکە ئەنجام نادا، بەڵکو کردارەکەی بەسەردا دێ، وەك لە (سوتان، ڕژان، شکان، بون، مردن، خنکان.....). بۆ نمونە لە ڕستەکانی:

مەلەوانەکە خنکا، نەخۆشەکە مرد، مناڵێکیان بو......

لەم ڕستانەدا، مەلەوان، نەخۆش، مناڵ... هیچ کارێکیان ئەنجام نەداوە، بەڵکو خۆیان کردارێکیان بەسەردا هاتوە، بۆیە خۆیان دەبن بە بەرکار نەك بکەر.

بە جۆری بەرکارەکان دەتوانین، چەند جۆرێك لە پاڕستەی ئاوەڵناوی دیارخەری بەرکار بخەینە ڕوو:

٣/٢-١-١-٢-١ پاڕستەی دیارخەری بەرکاری کاری تێپەڕ:

دیارترین و ناسراوترین بەرکار ئەو ناوانەن کە ڕستەکانی کاری تێپەڕدا چاڵی دووەم پڕدەکەنەوە، واتە لە دوای بکەری ڕستەدا دێن. ئینجا هەر ڕستەیەکی لاوەکی وەسفی ئەو بەرکارە بکا، دەبێتە پاڕستەی دیارخەری بەرکاری ڕاستەوخۆ. بۆنمونە لە ڕستەی:

– مامۆستا قوتابیەکەی خەڵاتکرد، کە بەرزترین نمرەی هێنابو.

پاڕستەی (کە بەرزترین نمرەی هێنابو) وەسفی بەرکاری شاڕستە دەکا کە (قوتابیەکە)یە، بۆیە دەبێتە پاڕستەی دیارخەری بەرکار. وەك لەم هێڵکاریەدا دەرەکەوێ:

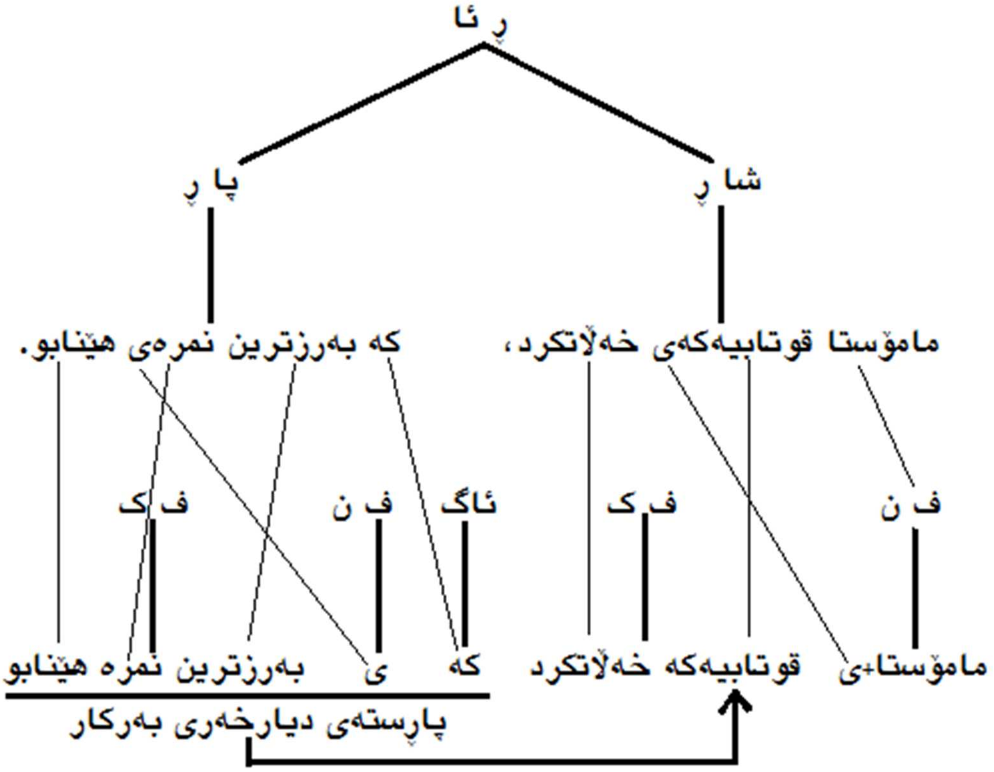

٢/٣-١-١-٢-٢پارستەی دیارخەری بەرکاری دەرکەوتوی کاری تێنەپەڕ:

ئەو جۆرەیان ئەو بەرکارانە دەگرێتەوە کە لە گەڵ کاری تێنەپەڕی بەرکاری دێن و بەرکارەکەش لە شێوەی مۆرفیمی سەربەخۆ وەك فرێزێکی ناوی دەرکەوتوە و کرداری کارەکەی بەسەردا هاتوە و خۆی ئەنجامی نەداوە. ئەو جۆرە بەرکارانە هەندێ جار بە بکەری ڕێزمانی، یان بەرکاری لۆجیکی، تەنانەت بە نیهاد یان کاراش ناوبراون. بۆیە لە پۆلینکردندا ئێمە لەم شوێنەمان دانان، چونکە لە بنەڕەتدا ئەمانە بەرکاری ڕاستەقینەن نەك بکەر و بە تەواوی پێناسەی بەرکاریان بەسەردا دەسەپێ. وەك لەم نمونەیەدا دەردەکەوێ:

– ئەو خێوەتگەیەی بۆ ئاوارەکان دروستکرابو، سوتا.

ڕستەی سەرەکی: ئەو خێوەتگەیە سوتا. (شاڕستەیە).

ڕستەی لاوەکی: ئەو خێوەتگەیە بۆ ئاوارەکان دروستکرابو. (پاڕستەیە).

هەردو ڕستەکە بە هۆی ئامرازی گەیەنەری (ی) تێکەڵکراون.

پاڕستەی (بۆ ئاوارەکان دروستکرابو) وەسفی فرێزە ناویەکە (ئەو خێوەتگەیە) دەکا، کە وەك نیهادێك لە سەرەتای ڕستەکە هاتوە، بەڵام بکەر نیە چونکە هیچ کارێکی ئەنجام نەداوە، بەڵکو بکەرە چونکە کرداری سوتانی بەسەردا هاتوە. بەم پێیە پاڕستەکە دەبێتە پاڕستەی دیارخەری بەرکار، وەك لەم هێڵکاریە دەردەکەوێ:

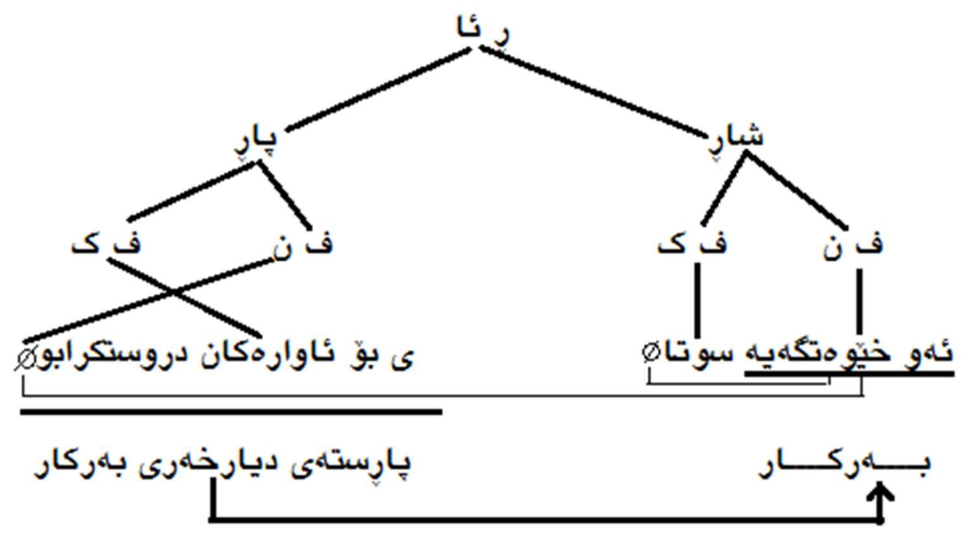

٣-٢-١-١-٢/٣ پاڕستەی دیارخەری بەرکاری دەرنەکەوتوی کاری تێنەپەڕ:

ئەم جۆرە بەرکارە لەو ڕستانەدایە کە ڕستەی هەواڵدانی کاتی ئێستان. لە سەرجەم ڕستەکانی هەواڵدانی کاتی ئێستا ڕەگی کار کە (بـ)ی چاوگی (بون)ە، دەرناکەوێ. وەك لە ڕستەکانی: من کوردم، تۆ کوردی، ئەو کوردە...... ئەگەر هاوکێشەی داڕشتنی ئەم ڕستانە بخەینەڕوو لە بنەڕەتدا، یان لە ئاستی ناوەوەدا بەم شێوەیەن:

- من زیرەکم ← من زیرەك (ف ن) + بـ (ڕەگی بون دەرنەکەوتوە) + (ە) مۆرفیمی کاتی ئێستا دەرنەکەوتوە + (م) ڕاناوی ڕێککەوتن ك١تاك لەگەڵ فرێزی ناوی.

- تۆ زیرەکی ← تۆ زیرەك (ف ن) + بـ (ڕەگی بون دەرنەکەوتوە) + (ە) مۆرفیمی کاتی ئێستا دەرنەکەوتوە + (ی) ڕاناوی ڕێککەوتن ك٢تاك لەگەڵ فرێزی ناوی.

ـ ئەو زیرەکە ← ئەو زیرەك (ف ن) + بـ (ڕەگی بون دەرنەکەوتوە) + (ە) مۆڕفیمی کاتی ئێستا دەرکەوتوە + (0) ڕاناوی ڕێککەوتن ك٣تاك دەرنەکەوتو.

بە سەرنجێك لەم ڕستانەی سەرەوە، کە ڕستەی هەواڵدانی کاتی ئێستان، دو ڕاستی دەردەکەون:

١ـ لەم جۆرە ڕستانەدا (بـ)ی ڕەگی چاوگی (بون) دەرناکەوێ، چونکە ئەگەر دەرکەوێ، ڕستەکە دەبێتە داخوازی یان فەرماندان. ئەگەر ڕستەکانیش بگۆڕین بۆ ڕابوردو (من زیرەك بوم، تۆ زیرەك بوی، ئەو زیرەك بو...) یان بیانگۆڕین بۆ ڕانەبوردو (زیرەك دەبم، زیرەك دەبی، زیرەك دەبێ...)، تەنانەت ئەگەر بیانگۆڕین بۆ داهاتو (زیرەك بم، زیرەك بی، زیرەك بێ...) لە هەموو دۆخەکاندا ڕەگی (بـ) دەردەکەوێ تەنیا لە کاتی ئێستا نەبێ.

٢ـ لە هەموو کەسەکاندا (ە)ی مۆڕفیمی کاتی ئێستا دەرناکەوێ، چونکە ڕاناو دەرکەوتوە، تەنیا لە کەسی سێیەمی تاکدا نەبێ، لەبەرئەوەی ڕاناو سفرە و دەرنەکەوتوە. (ە)ی مۆڕفیمی کاتی ئێستا دەردەکەوێ، کە لە ڕێزمانی دێریندا بە هەڵە بە کاری بێهێز دانراوە.

وەکو لە جۆری دوەمی بەرکاردا لەم جۆرە ڕستانەشدا فرێزە ناویەکە دەبێتە بەرکار، چونکە (بون) چاوگێکی تێنەپەڕی بەرکاریە و کەسەکە کارەکە ئەنجام نادا و شتەکەی بەسەردا هاتوە. ئینجا شتەکە یان ئاوەڵناوەکە باش بێ یان خراپ.

لەسەر ئەم بنەڕەتە لە ڕستەسازیی زمانی کوردیدا جۆرێك لە ڕستەی ئاڵۆز دێتەئارا کە بەرکارەکەی مۆڕفیمی سفری ڕاناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاکە و بە ئاشکرا دەرناکەوێ، پاڕستەکەش ئەرکی دەرخستنی ئەو مۆڕفیمە سفرە دەبینێ و دەبێتە پاڕستەی دیارخەری بەرکار. ئەم جۆرە ڕستەئاڵۆزانە لە سێ دۆخدا دروستدەبن کە ئەمانەن:

دۆخی یەکەم: ئەگەر شاڕستە ڕستەیەکی هەواڵدانی کاتی ئێستا بێ. ئەو جۆرە ڕستانە پتر مەبەستی دڵنیایی دەبەخشن. وەك: ئاشکرایە، دیارە، گومان لەوەدا نیە، وا باشە، پێویستە..... هەندێ بە پێچەوانەی دڵنیایی مەبەستی دودڵی یان گومانداری دەبەخشن، وەك: لەوانەیە، ئەگەری ئەوە هەیە، ڕەنگە...... تەنانەت هەندێ جار

شاڕستەکە لە شێوەی فەرماندانیش دەبێ: وەك: دڵنیابە، بێگومان بە، ئاسودە بە، بێخەم بە.......هتد. بۆنمونە:

– ئاشکرایە، گەلی کورد سەربەخۆیی وەردەگرێ.

لە شارستەدا شتێك هەیە کە ئاشکرایە، ئەو شتە بوەتە مۆرفیمی سفری کەسی سێیەمی تاك و کەوتۆتە کۆتایی ڕستەکە و بەرکارێکە، چونکە ڕەگی کارەکە (ب)ی ڕەگی چاوگی (بون)ە و تێنەپەڕی بەرکاریە و شتەکە هیچ کارێکی ئەنجام نەداوە، بەڵکو ئاوەڵناوی ئاشکرای بەسەردا هاتوە، پارستەکەش ئەو شتە، واتە ئەو مۆرفیمە سفرە ڕووندەکاتەوە:

ئاشکرایە ← ئاشکرا (ف ن) + بـ (دەرنەکەوتوە) + ە (م ك ئێستا) + **0** (ك٣تاك)

وەك لەم هێڵکاریە دەرکەوتوە:

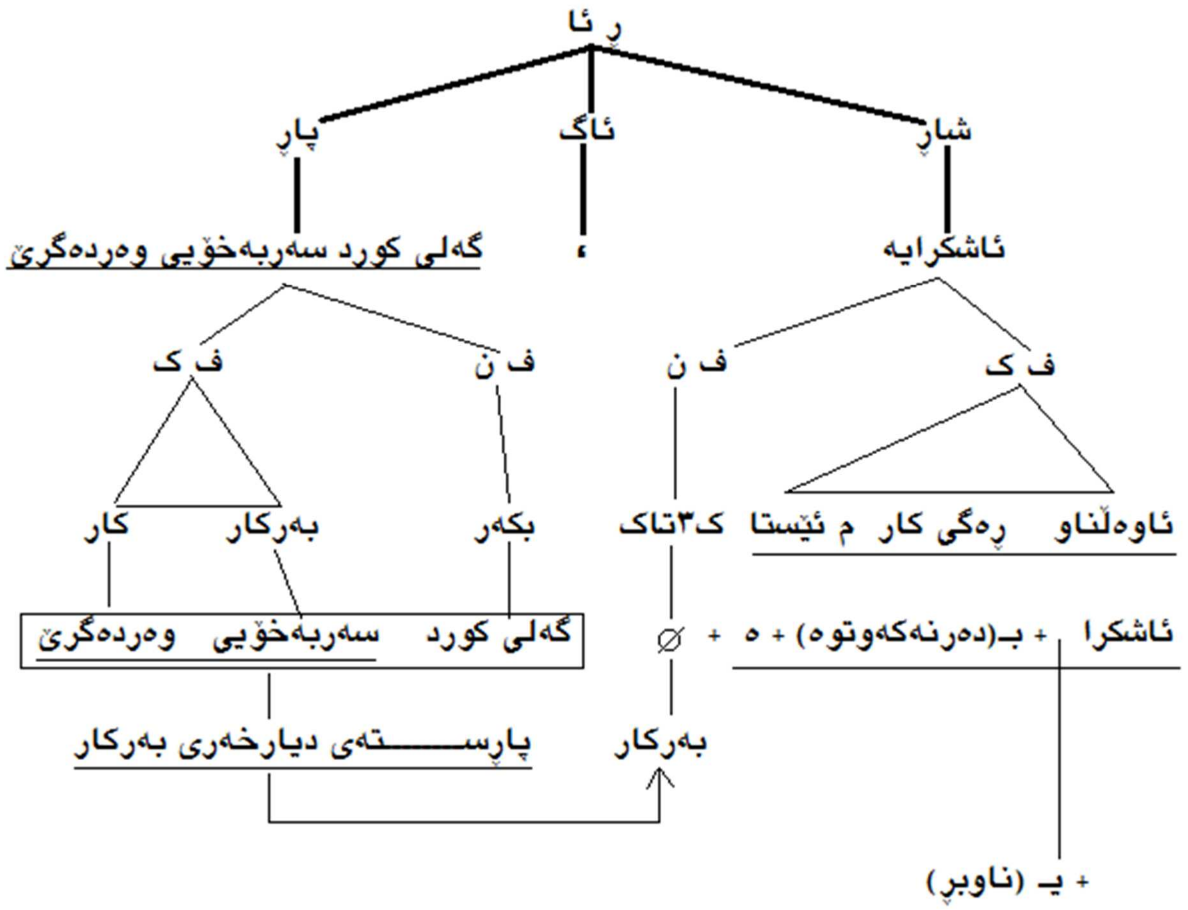

دۆخی دووەم: هەندێ جار کاری شاڕستە لە تافی ڕانەبوردو دەبێ و بەرکار مۆڕفیمی سفری کەسی سێیەمی تاکە و دەرناکەوێ. دەشێ کارەکە تێپەڕ بێ، وەك: دەڵێ، دەنوسێ..... یان تێنەپەڕی بەرکاری، وەك: دەشێ، دەگونجێ.... بۆنمونە:

ـ دەڵێن، زمان بەڵای سەرە.

ـ دەڵێن (شاڕستە) ← (د) ە (مۆڕفیمی کاتی ئێستا) + ⦸ (ڕاناوی ك٣ تاك بەرکار) + ڵـ (ڕەگی کار) + ێـ (مۆڕفیمی کاتی داهاتو) + ن (ڕاناوی ك٣كۆ/ بکەر).

ـ زمان بەڵای سەرە (پاڕستە) ← زمان بەڵای سەر (ف ن) + بـ (ڕەگی بون / دەرنەکەوتوە) + ە (م ك ئێستا) + ⦸ (ڕاناوی ك ٣ تاك).

پاڕستەی (زمان بەڵای سەرە) بوەتە دیارخەر بۆ بەرکاری شاڕستە، کە لە بنەڕەتدا (دەیڵێن)ە. بۆ ئاسانی دەربڕین و کورتبڕی ڕاناوی لکاوی (یـ)ی بەرکار کە لە دەستەی خاوەنیە، سواوە بوە بە سفر.

دۆخی سێیەم: لەو شاڕستانەدا دەردەکەوێ کە کاری ڕستەکە ڕابوردوی ئەو چاوگانەیە کە چەمکی دەربڕین یان ئاخاوتن دەبەخشن، وەك: وتن، نوسین، فەرمون.... بۆنمونە:

ـ وتی، پشتی یەکتر بگرن.

ـفەرمویەتی، قسە بکە، تا بتناسم.

ـ نوسیوتە، خوای گەورە میهرەبانە.

لەم هێڵکاریەدا ڕۆنانی ڕستەی یەکەم نیشاندراوە:

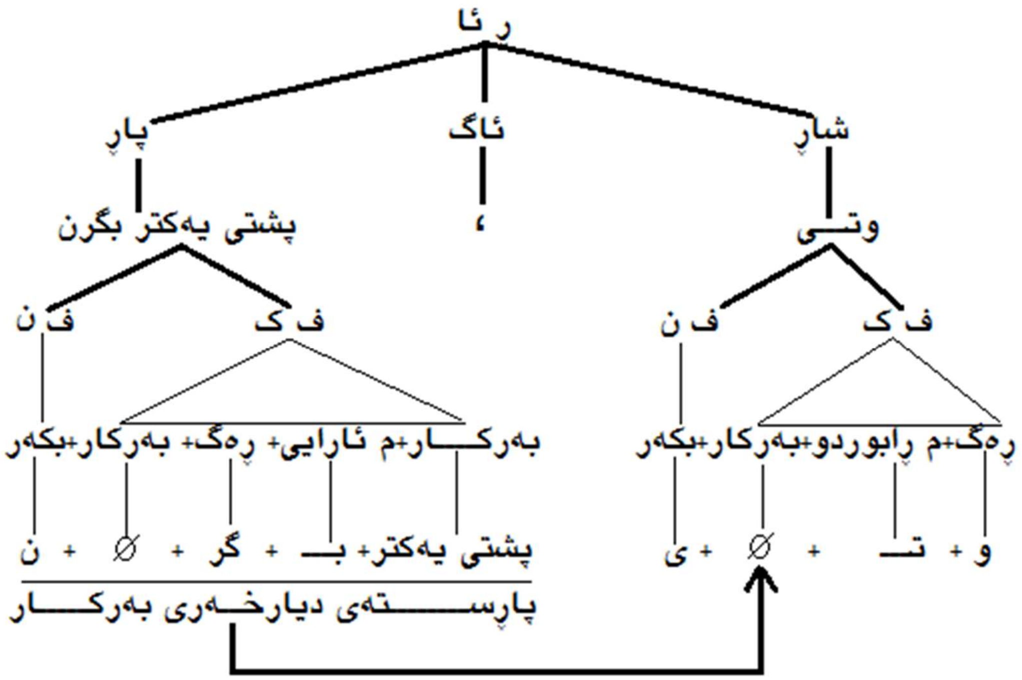

شایانی باسە لە ڕێزمانی دێریندا، پتر باسی ئەو پاڕستانە کراوە کە وەسفی بەرکارێکی ڕاستەوخۆی ئاشکرا دەکەن و کەمتر درکیان بە ئەو جۆرە بەرکارانە کردوە کە لە سەرەوە باسکران و وەك ئەوەی پاڕستەی ئاوڵناوی "دشێت ببیتە دیاکەری بەرکارێ ڕاستەوخۆی لاڕستا ئازاد " (پەسار محەمەد حەسەن،٢٠١٣: ٧٨) زانیاری لەبارەی بەرکاری ڕستەی سەرەکی دەدات و دیاریدەخات، بە یارمەتیی ئامرازی لێکدەری (کە) پەیوەندیی سینتاکسیی لەگەڵ شاڕستە دروست دەکات وەك:

- مامۆستا قوتابییەکەی خەڵات کرد، کە نمرەیەکی بەرزی هەبو .

ئەو فرێزە ناوییەی کە دەبێتە وەڵام بۆ ڕستەی پرسی (مامۆستا کێی خەڵاتکرد؟). وشەی پرسی (کێ) ئەرکی بەرکاری ڕاستەوخۆ وەردەگرێت و پاڕستەی (کە نمرەیەکی بەرزی هەبو.) دیارخەری فرێزی ناوی (قوتابی)یە بۆ زیاتر ڕوونکردنەوە وەك:

- دیار دارەکەی بڕییەوە، کە وشك بیو.

پ د بەڕ

لێرەدا ڕستەی ئاڵۆزەکەی سەرەوە لە دو ڕستە پێکهاتوە، ئەوانیش:

- دیار دارەکەی بڕییەوە.

- <u>دارەکە وشك بو</u>.

لە هەر دو ڕستەکەدا ناوی (دار) هەیە لە ڕستەی دووەمدا لادەچێت بەیاسای هاولابردن، پاڕستەی (کە وشك بو.) دەبێتە دیارخەر بۆ بەرکاری ڕاستوخۆی شاڕستە کە (دارەکە)یە، چونکە ئەوەی (وشك) بونی بەسەردا هاتوە (دارەکە)یە. وەك لەم هێڵکارییەدا ڕوونکراوەتەوە.

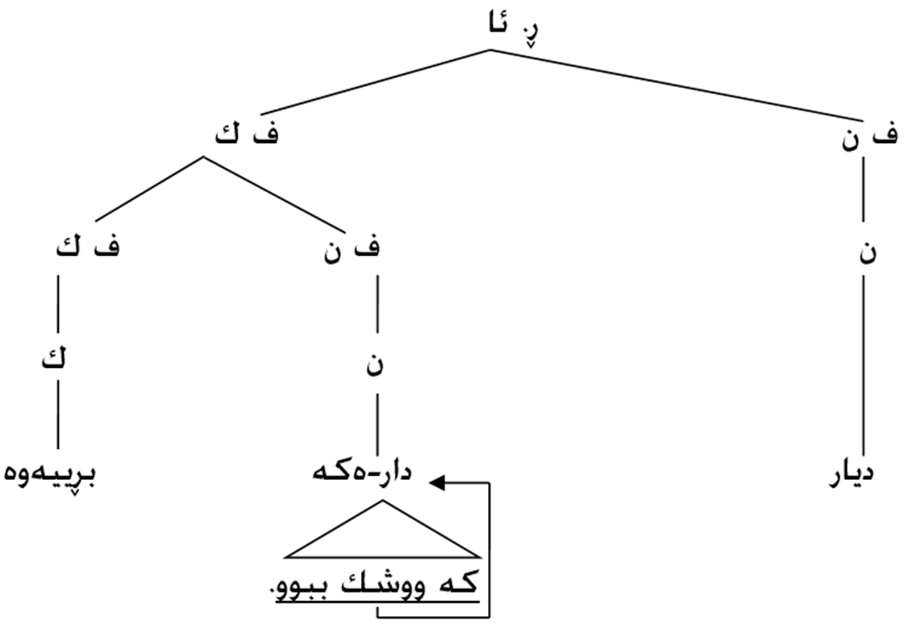

٢/٣-١-١-٣ پاڕستەی دیارخەری بەرکاری ناڕاستەوخۆ:

ئەو پاڕستەی لە ڕستەی ئاڵۆزدا کە "لایەنێکی بەرکاری بەیاریدەی شاڕستە ڕووندەکاتەوە و دەبێتە دیارخەری بەرکاری بەیاریدەی شاڕستە" (عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسول،٢٠١٤ :٥٧) پاڕستە ئەو سەرەیە دەردەخات، کە لە ڕستەی سەرەکییدا گرێیەکی بەندی پێکهێناوە، کە بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی ڕوودانی کارەکە هاتۆتە ناوەوە و ئەرکی دیارخەر جێبەجێ دەکات. وەك:

- دیار لە کۆڕەوەکە، کە لە بەهاری ١٩٩١ دا ڕوویدا، لە دایکبو.

- دیار نامە بۆ ئەوان دەبات، کە هاوڕێی منداڵیمانن.

ئەم ڕستەیە لە بنجدا لە دو ڕستە پێکدێت

ا-دیار نامە بۆ ئەوان دەبات.

ب-ئەوان هاوڕێی منداڵیمانن.

ڕستەی (ب) تێهەڵکێشی ڕستەی (ا) کراوە. بە پێی یاسای گوێزانەوەی (هاولابردن) (ئەوان) کە دوبارە دەبێتەوە لە پاڕستە لادەدرێت. هەروەها "یاساکانی گوێزانەوە لە ڕۆنانی ژێرەوەدا دەست پێدەکات لەبەر ئەوە پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە واتاوە هەیە" (دارا حمید محمد،٢٠١٢ : ٢٦) واتا ئەم پرۆسەیە جۆرە ڕێککەوتنێکی واتایی و ڕێزمانی دەبەخشێت ئامرازی گەیەنەری (کە) ڕۆڵی بەیەکەوە گەیاندنیان دەبینێت.

کەواتە پاڕستەی (کە هاوڕێی منداڵیمانن.) بۆتە دیارخەری بەرکاری ناڕاستەوخۆی (بۆ ئەوان) کە لە شاڕستەدا دەبینرێ و زانیاری زیاتری لە بارەوە داوە. وەك لەم هێڵکاری درەختییەدا ڕوونکراوەتەوە.

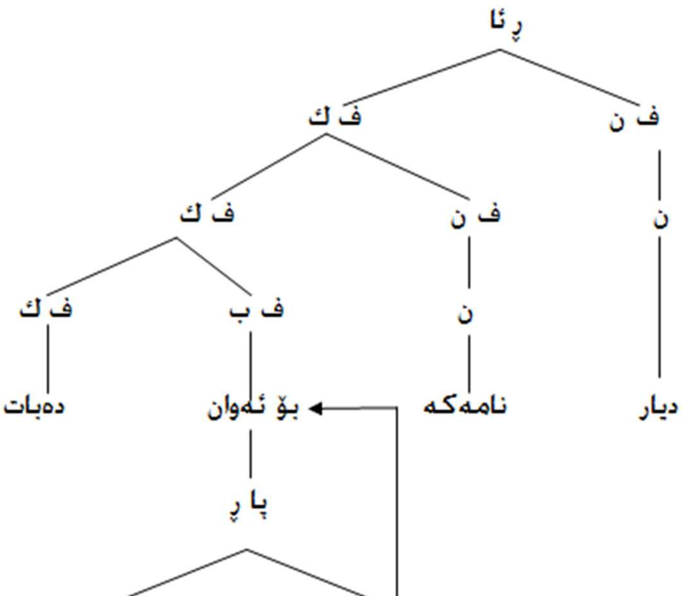

٣/٢-١- ١-٤ پاڕستە دیارخەری تەواوکەر:

لە ڕاستیدا پاڕستەی دیارخەری تەواوکەر هەمان پاڕستەی دۆخی یەکەمە کە پاڕستەکە وەسفی بەرکار دەکا. بەڵام جیاوازیەکە لەوەدایە. لەم جۆرە ڕستانەدا بەرکارەکە دەرکەوتوە. کە لە ڕێزمانی دێریندا ناونراوە تەواوکەر. وەك وتراوە کە ئەو جۆرە پاڕستانە وەسفی تەواوکەری کاری شاڕستە دەکەن. لێرەدا شاڕستە ڕستەی هەواڵدانی کاتی

ئێستایە و ڕەگی چاوگی بون لەم جۆرە ڕستانە دەرناکەوێ و لە کۆتایی ڕستەکە (ە)ی مۆرفیمی کاتی ئێستا دەرەکەوێ، چونکە ڕاناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاك کە دەگەڕێتەوە بۆ فرێزە ناویەکە سفرە و دەرناکەوێ. وەك:

- ئەوە ئەزم؟! لەسەر بانان دەبەزم.

- شارستە: ئەوە (ئامرازی نیشانە)+ئەز (ف ن)بەرکار+بـ (ڕەگ دەرنەکەوتوە)+م (ك ١ تاك)دەگەڕێتەوە بۆ ئەز.

- پارستە: (لەسەر بانان دەبەزم) وەسفی (ئەز) دەکا، کە لە شارستە بە هۆی کاری (بون) بەرکارە، بەڵام لە پارستەدا بوەتە بکەر بە هۆی کاری (دەبەزم= ڕادەکەم).

ئەو جۆرە پارستەیە وەکو هەمو پێکهێنەرێکی تر لە پارستەی دیارخەریدا "دەشێت ببێتە دیارکەرێ تەواوکەری ژی، ئان کو دبیتە دیارکەرێ ئەو پێکهێنێ واتا کارێ لاڕستە ئازاد تەمام دکەت" (پەسار محەمەد حەسەن، ٢٠١٣: ٧٨) بەیارمەتی ئامرازی لێکدەری (کە) پەیوەندییەکی ڕێزمانی لەگەڵ شارستە دروست دەکات و دەکەوێتە دوای شارستە. وەك:

- ئەوە گوارەکەیە، <u>کە هێلین بزری کردبو</u> .

پ د ت

لێرەدا ڕستە ئاڵۆزەکە لە دو ڕستە پێکهاتوە ئەوانیش:

١- ئەوە گوارەکەیە. (شارشتە)

٢- هێلین بزری کردبو.(پارستە).

لێرەدا کاری شارستە لە (بون) وەرگیراوە، بە پێی لێکدانەوەی ڕێزمانی دێرین (گوارە) بوتە تەواوکەری کاری (بون) ی شارستە، (گوارە) لە ئەنجامی تێهەڵکێشکردنی هەر دو ڕستەکە (گوارە)ی ڕستەی دووەم لادەچێت بە یاسای هاولابردن، ئامرازی گەیەنەری (کە) کردەی تێهەڵکێشکردنەکە تەواو دەکات. هەروەها پارستەی (<u>کە هێلین بزری کردبو.</u>) دەبێتە دیارخەری (گوارە)کە بۆتە تەواوکەری کاری ڕستەی سەرەکی بەمەش پارستەکە دەبێت بەدیارخەری تەواوکەر، وەك لەم هێڵکاریە درەختیەدا ڕوونکراوەتەوە.

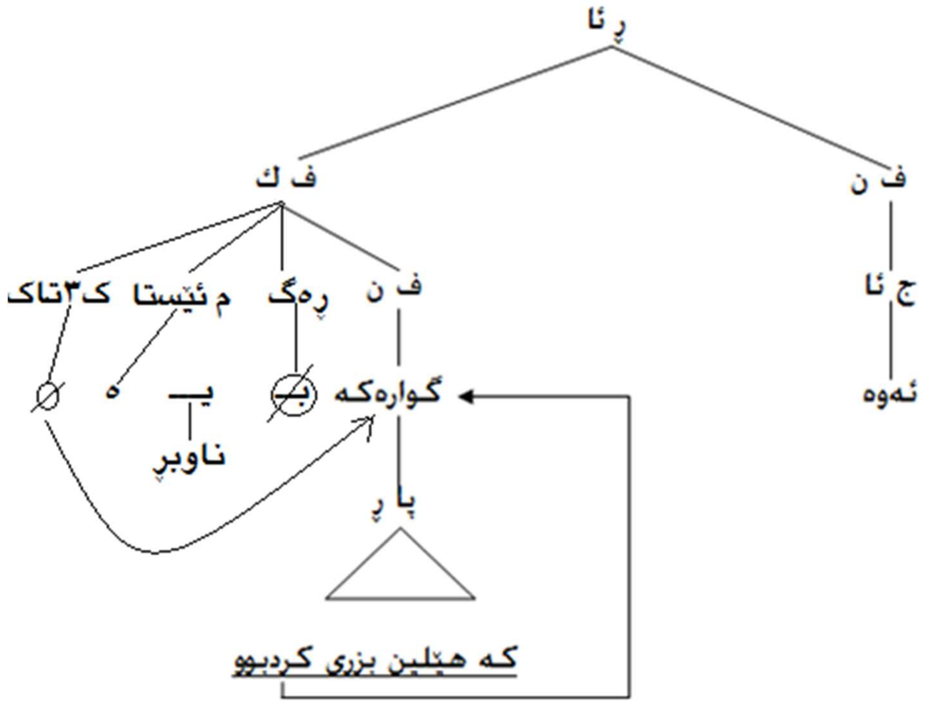

٣/٢-١- ١-٥ پارِستە دیارخەری جێگری بکەر :

ئەو پارِستەیە لە رِستەی ئاڵۆزدا، کە دەبێتە دیارخەر و رِوونکەرەوەی فرێزی ناوی جێگری بکەر لە شارِستەی بکەرنادیاردا، کاتێك کاری رِستەی سەرەکی تێپەرِ بێت و بکەر بوبێ بە مۆرفیمی (را)ی نادیاری، بەپێی هەنگاوەکانی نادیارکردنی بکەری رِستە. وەك:

-خانوەکە رِووخێنرا، کە باوکم دروستی کردبو.

- سەیرانەکە دواخرا، کە خۆمان بۆ ئامادەکردبو.

پ د جێگری بکەر

رِستەی ئاڵۆز لە دو رِستە پێکهاتوە ئەمانیش:

١- ئێمە سەیرانەکەمان دواخست.

٢- ئێمە خۆمان بۆ سەیرانەکە ئامادەکردبو.

لێرەدا (ئێمە ، سەیرانەکە) لە هەردو رِستەدا هەیە. لە ئەنجامی تێهەڵکێشکردنی هەر دو رِستەکە بۆ دروستکردنی رِستەی ئاڵۆز بەیارمەتی ئامرازی گەیەنەر، لە رِستەی دووەمدا لادەچن بە یاسای هاولابردن، هەروەها پارِستەی (کە خۆمان بۆ ئامادەکردبو.)

دەبێتە دیارخەری (سەیرانەکە) کە لە بنەڕەتدا هەر بەرکارە و ناونراوە جێگری بکەرە لە شاڕستەدا.

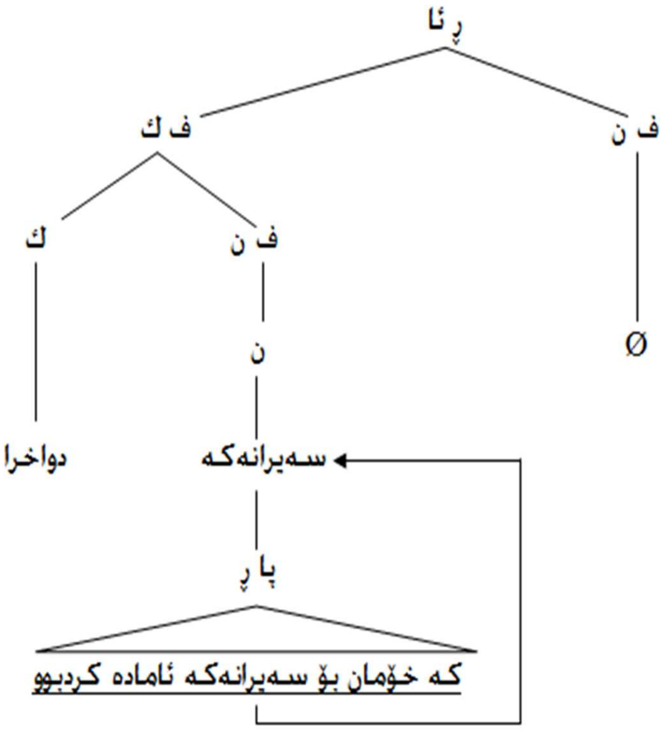

٢/٣-١- ١-٦ پاڕستەی دیارخەری دیارخەر:

ئەو پاڕستەیەیە کە لە ڕستەی سەرەکیدا، سەرەی فرێزی ناوی دەشێ بە فرێزێکی تری ناوی وەسفکرابێ کە ئەرکی دیارخەر بۆ سەرەی فرێزە ناوییەکە دەبینێ، لێرە سەرەکە دەبێتە دیارخراو و کەرستەکەی کە دیاریشی خستوە دەبێتە دیارخەر لەم بارەشدا پاڕستەکە ئەرکی دەبێتە دیارخەری کەرستە دیارخەرەکە لە شاڕستەدا، لایەنێکی ئەو نادیارییە دیاردەخات و ڕوونی دەکاتەوە، واتە دەبێتە دیارخەریی دیارخەر، وەك:

ا- شاری هەولێر کە پایتەختی هەرێمی کوردستانە، خۆشە.

لە ڕستەی (ا)دا ناوی (شار) دیارخراوە بە (هەولێر) کە دیارخەرە، لە هەمان کاتدا پاڕستەی (کە پایتەختی هەرێمی کوردستانە.) بۆتە دیارخەری ناوە دیارخەرەکە کە

(هەولێر)ە، کەواتە پاڕستەکە بۆتە دیارخەر. ئەم ڕستەیە خۆی لە دو ڕستە پێکهاتوە ئەمانیش:

١- شاری هەولێر خۆشە.
٢- شاری هەولێر پایتەختی هەرێمی کوردستانە.

ناوی (شاری هەولێر) کە (دیارخراو و دیارخەر)ن لە هەردو ڕستەدا هەیە، لە کاتی تێهەڵکێشکردنیاندا لە پاڕستەدا بەیاسای (هاولابردن) لادەبرێن. وەك لەم هێڵکاریەدا ڕوونکراوەتەوە.

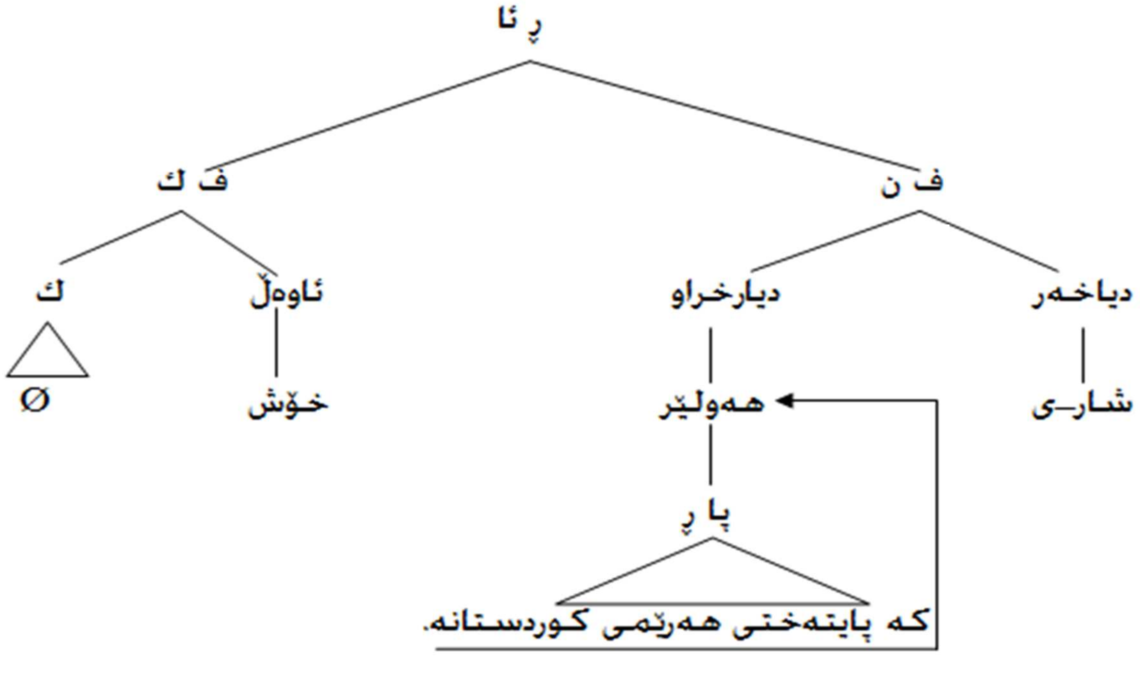

٣/٢-١- ١-٧ پاڕستەی دیارخەری دیارخراو[٤]:

ئەو پاڕستەیەیە لە ڕستەی ئاڵۆزدا کە وەسفی جێناوێك یان ناوێك دەکات بەیارمەتی جێناوی ئامـاژەی (ئەم ... ە) یان (ئەو ... ە) ئەو کەرستەیەی دەکەوێتە نێوان هەر دو

[٤] . هەرچەندە زمانەوانان ئەم جۆرەی پاڕستەیان بە پاڕستەی سەرجێناوی داناوە.هەروەها بە پاڕستەی دیارخەری دیارخەریش ناوبراوە، بەڵام بە پێی ڕوونکردنەوەکەی سەرەوە .ئەم جۆرە پاڕستەیە دەوری پاڕستەی دیارخەری دیارخراوی دەبینێت.

لەتەوە سەرەیە "دەشێ بە گرێیەکی تری ناوی وەسف بکرێت کە ئەرکی دیارخەری سەرەکە دەبینێت" (صلاح حویز رسول،٢٠٠٦: ٨٢) بەم پێیە کەرستەکە دەبێتە دیارخەر و سەرەکە دەبێتە (دیارخراو) بە بەشداری ئامرازی (ی)ـی خستنە سەر ڕستەیەکی سەر جێناوی دروست دەکەن لە شێوەی (ئەو + سەرە + ە + ی)، ئینجا بە هۆی پاڕستەیەك دەکرێ سەرە دیارخراوەکە فراوان بکرێت و دیاریخرێت لەم بارەدا پاڕستەکە دەبێتە دیارخەر بۆ سەرەی دیارخراو بە جێناوی هێما، پاڕستە دیارخەریەکە بە ئامرازی (کە) دەست پێدەکات و سەری ڕستەی سەرجێناوییەکە ڕوون دەکاتەوە و دیاریدەخات. بەمە پاڕستەکە دەبێتە پاڕستە دیارخەری دیارخراوی وەك:

- ئەو پیاوەی، <u>کە دانیشتوە</u>، مامۆستایە.

پ د دیا

- ئەو کوڕەی <u>کە یاری دەکات</u>، برامە.

پ د دیا

لەگەڵ ئەمەشدا مەرج نیە دیارخراو هەر بە(ئەم...ە) و (ئەو...ە)بێ.وەك:
- ترێی ڕەشمیری ،کە دەنکی گەورەیە،ناودارترین ترێی کوردستانە.
بۆ نمونە ڕستەی (ئەو کوڕەی کە یاری دەکات، برامە) لە دو ڕستە پێکهاتوە لەسەرەتادا ئەمانەن:
١- ئەو کوڕە یاری دەکات.
٢- <u>ئەو کوڕە برامە</u>.

(ئەو کوڕە) لە هەر دو ڕستەدا هەیە، لە کاتی تێهەڵکێش کردنیان، کەرستەی دوبارە لە پاڕستەدا لادەچێت، بەیاسای هاولابردن، ئامرازی گەیەنەری (ی کە) شوێنی دەگرێتەوە. لە شاڕستەدا (کوڕ)ەکە سەرەی فرێزی ناوییە دیارخراوە بە جێناوی هێمای (ئەو...ە) کە دیارخەرییەتی، بەمەش پاڕستەکە دەبێتە پاڕستەی دیارخەری دیارخراوی. ئەم شێوەیە وەردەگرێت.

[ئەو + <u>ناو</u> + ە + ی + <u>یاڕ</u>]

دیارخراو دیارخەر

ئەو کچەی کە هات، هاوڕێمە .

سەرەی دیارخراو   پ د دیا

وەك لەم هێڵکارییەدا ڕوونکراوەتەوە.

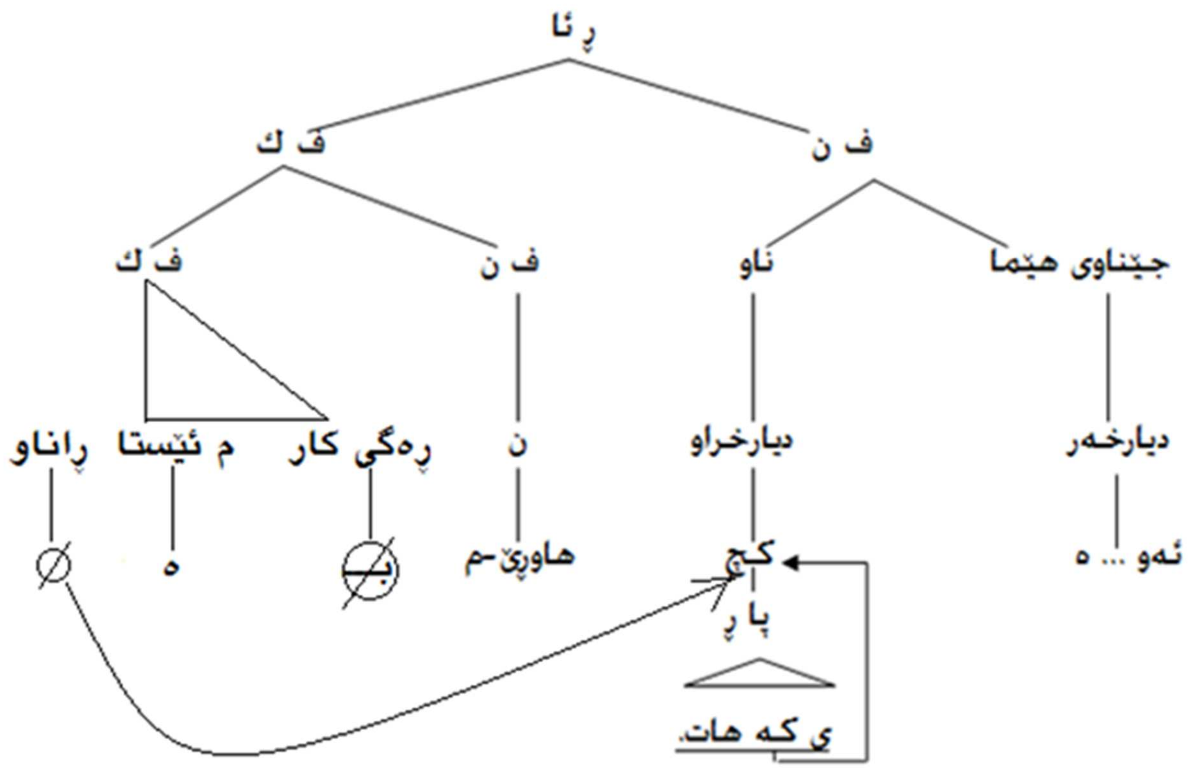

۳/۲-۱-ب پاڕستەی دیارخەری کار (ئاوەڵکاری):

ئەو پاڕستانە دەگرێتەوە کە ئەرکی ئاوەڵکارییان پێ دەسپێردرێ لە شاڕستەدا، واتە، بەشێك یان لایەنێك لە کاری شاڕستە ڕووندەکەنەوە. پاڕستە ئاوەڵکارەکان هۆکارێکن بۆ دیارخستنی کار، بۆیە بە پێی ئەرك ڕوونکردنەوەیان بۆ دەکرێت و جۆرەکانی دیاردەکرێت.کە دەکرێت بەم جۆرانەی خوارەوە پاڕستەی دیارخەری (کات ، هۆ ، ئەنجام ، ئامانج ، پێوانە ، مەرج ،شوێن ، چۆنیەتی٠٠هتد)٠

٣/٢-١- ب-١ پاڕستەی دیارخەری کات:

ئەم جۆرە پاڕستەیە کە لە ڕستەی ئاڵۆزدا "کاتی ڕوودانی کاری شاڕستە ڕووندەکاتەوە" (عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسول،٢٠١٤: ٤١) و دەبێتە دیارخەریی کات لە شاڕستە و پەیوەندیی ڕێزمانی لەگەڵ دروست دەکات و دەتوانرێ شاڕستە و پاڕستە پاش و پێش بکرێ و ئامرازی لێکدەر بەکاردێت. ئەم جۆرە پاڕستەیە ئەرکی ئاوەڵگوزارەی کاتی دەبینێت. ئامرازەکانی ئەم جۆرە پاڕستەیە بریتین لە (کاتێ، کە، هەرکاتێ، تا، پێش، پاش، هەرکە) (یوسف شەریف سەعید، ٢٠٠٩، ٩٣) واتە دەتوانرێ پرسیار بە ئامرازی پرسی (کەی) ڕوونکەرەوە و دیارخەری کات بکرێ. وەك:

ا- کاتێ دایکم چێشت لێدەنێت، بۆنی ڕۆژە ڕێیەك دەڕووات.

پ د کات

ب- کە من هاتم، تۆ خەوتبوی.

لێرەدا ڕستەی ا لەبنجدا لە دو ڕستە پێکهاتوە ئەمانیش:

١- کاتێ دایکم چێشت لێدەنێت.

٢- بۆنی چێشتی دایکم ڕۆژەڕێیەك دەڕووات.

ئەگەر لەم ڕستانەی سەرەوەدا پرسیار لە کاتی ڕوودانی کاری شاڕستەدا بکرێت وەڵامەکەی لە پاڕستەدا بە وردتر دەستدەکەوێت. لە کاتی تێهەڵکێش کردنی هەردو ڕستەدا ئاوەڵکاری کاتی (کاتێ) لە هەردو ڕستەدا هەیە لەڕستەی دووەمدا بە یاسای هاولابردن لادەبرێت، هەروەها (چێشتی دایکم) لە ڕستەی دووەمدا بەپێی یاسای گوێزانەوە لادەبرێت، بەڵام لەهەمان کاتدا جێناوی لکاوی (ی) ئاماژە بە (چێشتی دایکم) دەکات، واتە بەجێناوکراوە. پاڕستەی (کاتێ دایکم چێشت لێدەنێت.) ئەرکی دیارخستنی کاتی ڕوودانی کارەکە دەبینێت، واتە زانیاری زیاتر دەخاتە سەر کاتی ڕوودانەکە، هەرچەندە لە ڕستەدا ئاوەڵکاری کاتی، کاتی ڕوودانی کارەکە دیاردەخات کە لە شاڕستەدا بەم وردیە ئاماژەی پێ نەکراوە. پاڕستەکانیش بەوردی ئاوەڵکار کاتەکە دیاردەکەن. هەروەها پاڕستە دەتوانێ بەبێ یارمەتی ناوی کاتیش یان گرێی ئاوەڵکاری کاتی ڕوودانی کاری شاڕستە ڕوون بکاتەوە و دیاری بخات. وەکو نمونەی (ب) . کە

ئاوەڵکاری کاتی و ناوی کات لە شارِستەدا نەهاتوە. کەچی پارِستەی (کە من هاتم.) کاتی (خەوتن) لە شارِستەدا ڕووندەکاتەوە و دیاری دەخات.

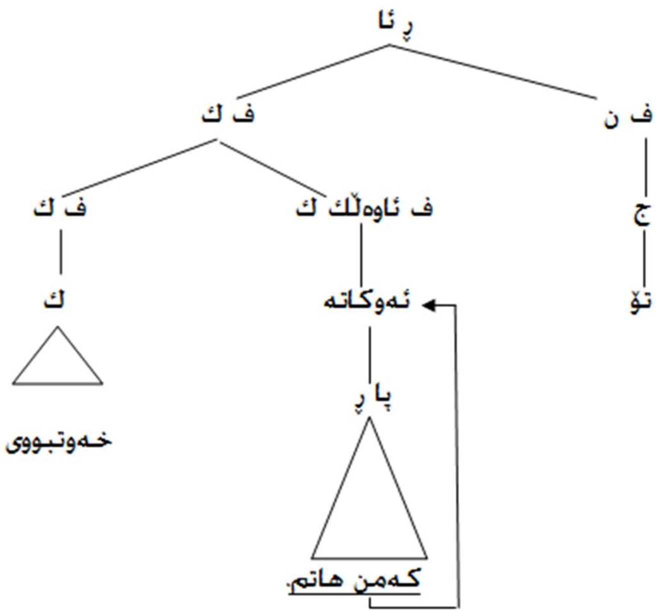

٣/٢-١- ب-٢ پارِستەی دیارخەری شوێن:

ئەو جۆرە پارِستەیەیە لە ڕستەی ئاڵۆز کە شوێنی ڕوودانی کاری شارِستە ڕووندەکاتەوە و دەبێتە دیارخەریی شوێن لە شارِستەدا و پەیوەندییەکی ڕێزمانی دروست دەبێت لە نێوان هەر دو ڕستەوە بەئامرازی گەیەنەر پەیوەندییەکە پتەوتر دەبێت. پارِستە دەبێتە وەڵامی پرسیاری (لەکوێ) و هەروەها دەبێتە دیارخەر و ڕوونکەرەوەی ئەو فرێزەی کە دەبێتە وەڵام بۆ وشەی پرسی (لەکوێ) وەك:

- زۆر جار لەو گوندە سەیران دەکەین، کە شوێنی باو و باپیرانمە .

پ د ش

ئەم ڕستەیە ئاڵۆزە لە دو ڕستە پێکهاتوە ئەمانیش:

١- لەو گوندە سەیران دەکەین.

٢- گوندەکە شوێنی باوباپیرانمە.

- ئێمە زۆرجار لەو گوندە سەیران دەکەین، گوندەکە شوێنی باوباپیرانمە.

(گوند) دوبـاره بـۆتەوه و به یاسـای (هـاولابردن) له ڕسـته لاوەكـیـیەكـەدا لادەبـرێ و (كـه) شـوێنی دەگرێ. ئاوەڵكار دەشێ بخرێته دواوه و ڕستەكه دەبێته.

- زۆرجار لەوگوندە سـەیران دەكـەین، كه شـوێنی باوباپیرانمه.

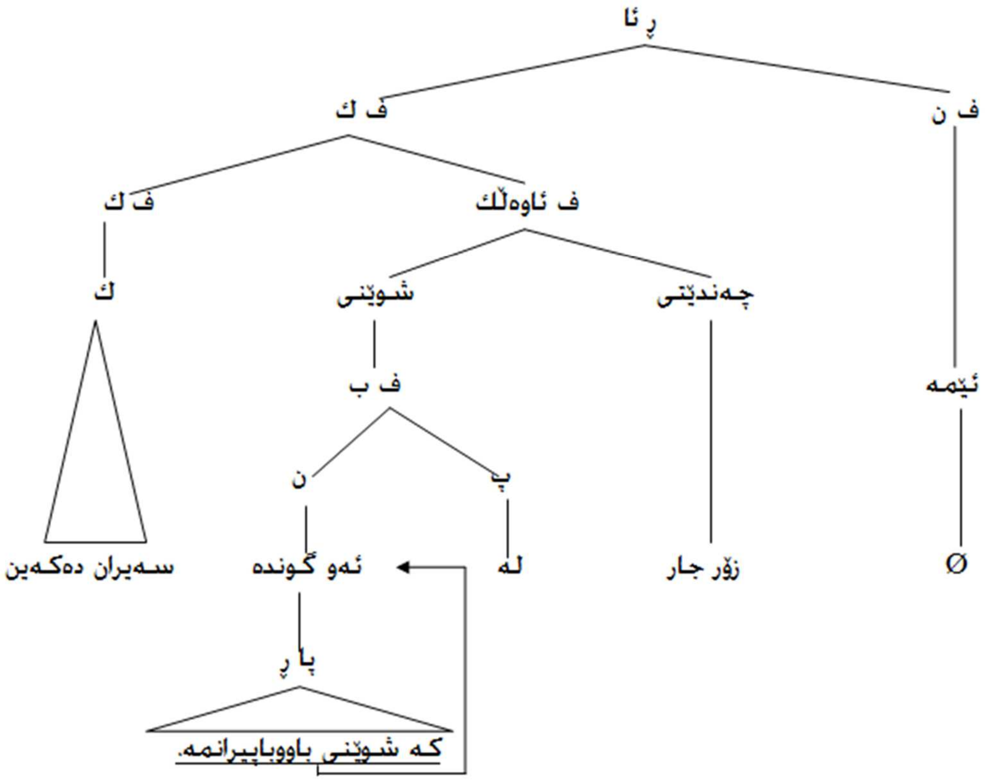

۳/۲-۱- ب-۳ پاڕستەی دیارخەریی هۆ:

ئەو پاڕسـتەیەیه له ڕسـتەی ئاڵۆزدا كه هۆی ڕوودانی كـاری شـاڕسـته ڕووندەكاتەوه و دیـاری دەخـات "ڕسـتەی شـوێن كـەوتوی هـۆیی وەكـو هـەمو جـۆرەكـانی تـری ڕسـتەی شـوێنكەوتو له ڕووی داڕشـتنی سینتاكسییەوه هـەرگیز بەتەنیا بەكارنایەت و له ڕووی واتـاوەش بەبـێ ڕسـتەی سـەرەكی نـاتەواو دەبێـت" (كوردسـتان موكریـانی،٢٠٠٤ : ٣١) چـونكه واتـاكەی تەواوكـەری واتای ڕسـتەی سـەرەكییه، هـەروەهـا ئـامرازی لێكـدەری ئـەم جـۆرەی پاڕسـته ئەمـانەن (چـونكه، چـونكی، بەهـۆی ئەوەی كه، لەبەرئەوەی ... هتـد) كه پاڕسـته به شـاڕسـته دەبەسـتێتەوه و دەتوانرێ شـوێنی شـاڕسـته و پاڕسـته ئـاڵوگۆڕ بكـرێ بـۆ ئەوەی كـار له واتای ڕسـتەی ئاڵۆز بكـات. وەك:

ا- چونكه كابرا هەژاره، ژنه گلەیی لێدەكات.

پ د هۆ

ب- لەبەرئەوەی کەسێکی دنیا دیتەیە، قسەکانی هەمو پەند و ئامۆژگارین.

ڕستەی ب لە بنجدا لە دو ڕستە پێکهاتوە ئەمانیش:

١- ئەو قسەکانی هەمو پەند و ئامۆژگارین.

٢- ئەو کەسێکی دنیا دیتەیە.

لە کاتی تێهەڵکێشکردنی هەر دو ڕستەکە لە ڕستەی دووەمدا جێناوی سەربەخۆی (ئەو) بەکلیتیك دەکرێت بەجێناوی لکاوی (ی) ی بەرامبەری، ئامرازی گەیەنەری (لەبەر ئەوەی) شوێنی دەگرێت و بەتێهەڵکێش کردنی هەر دو ڕستەکە هەڵدەستێ، کەواتە پاڕستەی (لەبەرئەوەی کەسێکی دنیا دیتەیە.) هۆی (پەند و ئامۆژگاری قسەکانی ئەو) دیاردەخات و ڕوونی دەکاتەوە. وەك لەم هێڵکاریە درەختییەدا ڕوونکراوەتەوە.

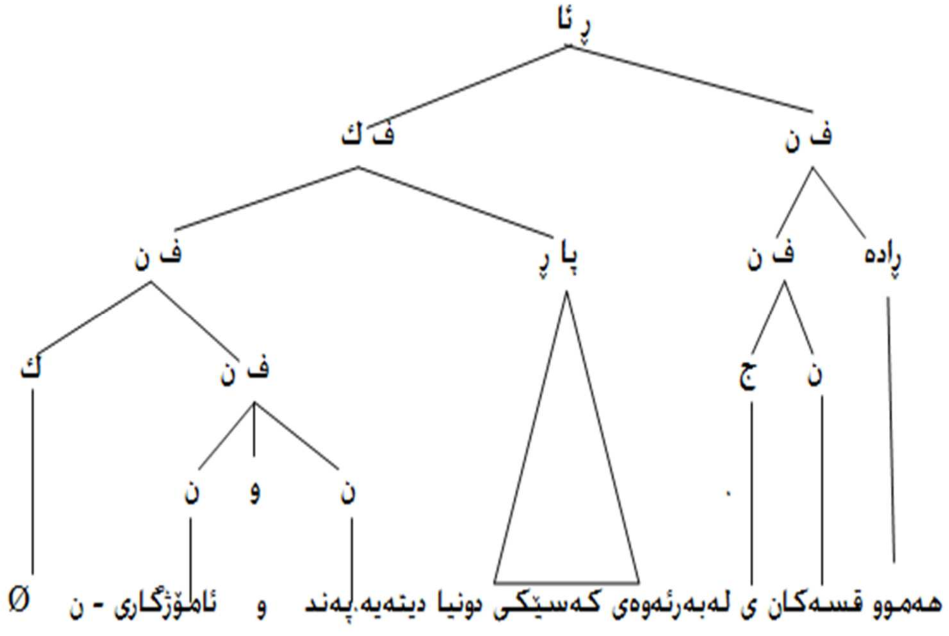

١-٢/٣- ب-٤ پاڕستەی دیارخەری ئەنجام:

ئەو پاڕستەیەیە لە ڕستەی ئاڵۆزدا کە ئەنجامی ڕوودانی کاری شاڕستە ڕووندەکاتەوە و دیاریدەخات، ئەم جۆرە ڕستەیە "بۆ بەشێك لە بەشەکانی ڕستەی سەرەکی نا گەڕێتەوە، بەڵکو بۆ سەرجەمی ڕستەکە دەگەڕێتەوە" (ئەوڕەحمانی حاجی مارف،٢٠١٤

١٤٣:) ئامرازی لێکدەر لەم جۆرە پاڕستەیەدا ئەمانەن (بۆیە، لەبەر ئەوە)ن کە پاڕستە بە شاڕستەوە دەبەستنەوەو دەتوانرێ شوێنی پاڕستە و شاڕستە ئاڵوگۆڕ بکرێ بۆ ئەوەی کار لە واتای ڕستەی ئاڵۆز بکات، شایانی ئاماژە پێکردنە کە "پارستە دیارخەرەکانی هۆ و ئەنجام پێچەوانەی یەکترن، واتە ئەگەر شاڕستە و پاڕستەکانیان ئاڵوگۆڕ بکەین لەگەڵ گۆڕینی ئامرازە لێکدەرەکانیان پاڕستەکانی هۆ و ئەنجام ئاڵوگۆڕ دەبن" (عەبدوڵلا حوسێن ڕەسول، ٢٠١٤: ٤٣) ئەمە بەخاڵی جیاکەرەوەی نێوانیان دادەنرێت. وەك:

ا- ڕێنمایی هاتوچۆ پەیڕەو ناکەین، بۆیە ڕووداو زۆرە .
پ د ئە

ئەم ڕستەیە لەبنجدا لە دو ڕستە پێکهاتوە ئەویش:

١- ئێمە ڕێنمایی هاتوچۆ پەیڕەو ناکەین.

٢- ڕووداو زۆرە.

لێرەدا ڕستەی ئاڵۆز لەدو ڕستە پێکهاتوە، لە کاتی تێهەڵکێش کردنی ڕستەکان، بەهۆی ئامرازی گەیەنەر پاڕستەکە ئەنجامی جێ بەجێ نەکردنی کاری شاڕستەکە دیاردەکات کە (ڕووداو زۆری)یە.

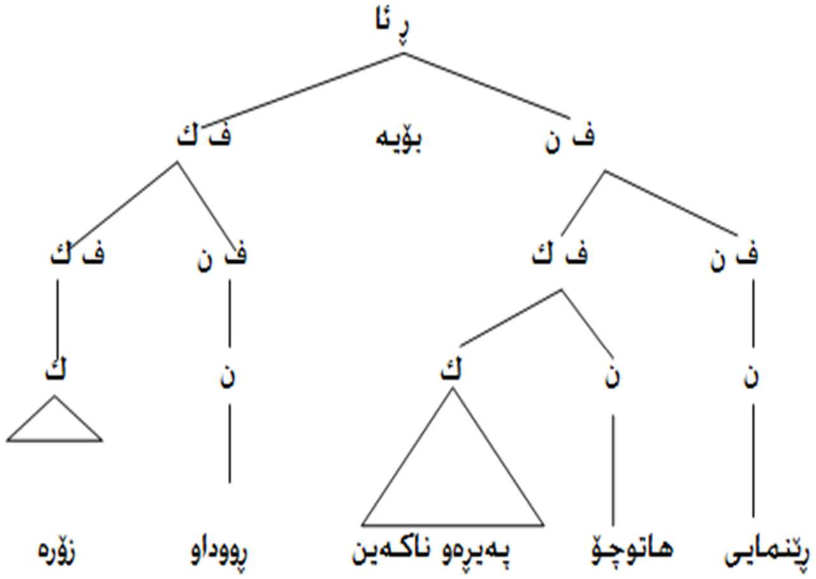

٣/٢-١- ب-٥ پاڕستە دیارخەری ئامانج (مەبەست):

ئەو پاڕستەیەیە لە ڕستەی ئاڵۆزدا، کە ئامانجی ڕوودانی کاری شاڕستە ڕووندەکاتەوە و دیاری دەخات، بەیارمەتی ئامرازی لێکدەری (تا، هەتا، تاکو ،هەتاکو ،.....). لەم جۆرە ڕستانەدا ڕوودانی کاری شاڕستەکان دەبێتە هۆی بەدەستهێنانی ئامانجێك. واتە پاڕستەکان دەبنە ئامانجی شاڕستە، بەمەش دەبێتە پاڕستە دیارخەری ئامانج. وەك:

- کورد ڕاپەڕی، تا کوردستان ئازاد بکات.

پ د ئا

- بەم کۆڵانەدا دەڕۆم، تا منداڵیم بەبیر بێتەوە.

پ د ئا

لێرەدا ڕستەی ئاڵۆز لە دو ڕستە پێکهاتوە، پاڕستەی (تا کوردستان ئازاد بکات.) ئامانج و مەبەستی (ڕاپەڕینی کورد) دیاردەخات. کە (ئازاد کردنی کوردستانە.).

٣/٢-١- ب-٦ پاڕستە دیارخەریی پێوانە:

ئەو پاڕستەیەیە لە ڕستەی ئاڵۆزدا، "کە بڕ و ڕادە و پێوانەی ڕوودانی کاری شارستە ڕووندەکاتەوە و دەریاریدەخات، واتە بوار و سنوری کارکردنەکەی دەستنیشان دەکەن" (عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسول، ٢٠١١ :٧٥) ئەم جۆرە پاڕستەیە پێوەرێك بۆ شاڕستە دادەنێت و "بۆ هەمو ڕستە سەرەکییەکە دەگەڕێتەوە نەك بۆ بەشێك لە بەشەکانی." (کوردستان موکریانی ،٢٠٠٤ :٥٥) بە یارمەتی ئامرازی لێکدەری (کە، هەتا، تا، تاکو، هەتاکو، ....هتد.) جگە لەمەش شتێکی تر هەیە، کە لە جۆرەکانی تری جیا دەکاتەوە ئەویش ئەوەیە کە "لە شارستەدا دیارخەرێکی پێوانە نادیاری وەك : بەڕادەیەك ، هێندە ، ئەوەندە،.....هتد. لە پێش ئاوەڵناوی شارستەکە هاتوە و ئەرکی پارستە دەرخستن و سنوردارکردنی ئەو دیارخەرەیە، هەر ئەم دیارخەرانە دەبنە خاڵی سەرەکی جیاکردنەوەی پارستەی دیارخەری پێوانە لە پارستەی دیارخەری ئامانج" (عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسول،٢٠١١ :٧٥) بەتایبەتی و پاڕستەکانی تر بەگشتی. وەك:

- کراسەکەی هێندە تەسك بو، <u>کە هەر بە بەریشیەوە نەدەچو</u>.

پ د پ

- دیار دەست و خەتی ئەوەندە خۆشە، <u>کە هەر ناگۆترێ</u>.

پ د پ

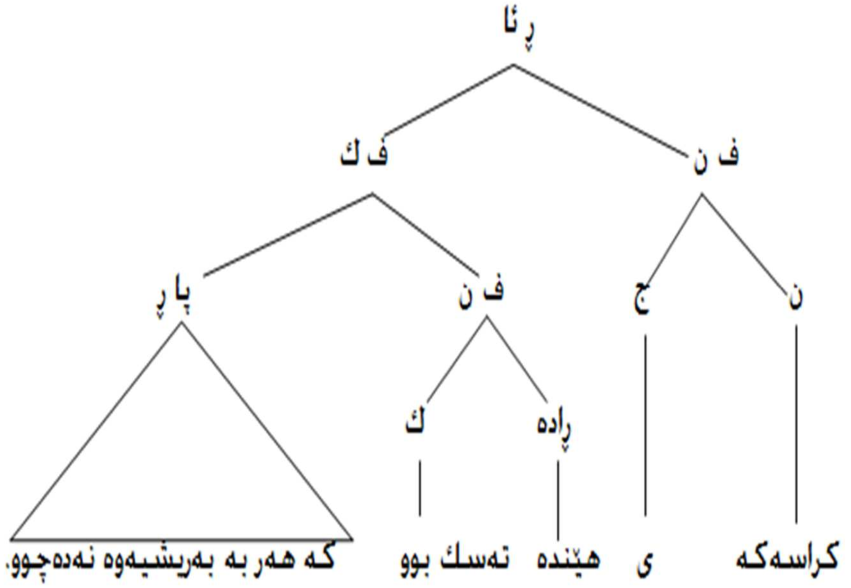

٣/٢-١- ب-٧ پاڕستەی دیارخەری پێچەوانە:

ئەو پاڕستەیەیە لە ڕستەی ئاڵۆزدا، کە پێچەوانەی ڕوودانی کاری شاڕستە ڕووندەکاتەوە و دیاریدەخات هەروەها "هۆی ڕوونەدانی ڕستەی سەرەکی ڕووندەکاتەوە" (ئەوڕەحمانی حاجی مارف،٢٠١٤ : ١٤٤) بە هۆی ئامرازی لێکدەریی (هەرچەندە، ئەگەرچی، کەچی، ....هتد) مەرجیشە هەر دو ڕستەکە، پێچەوانەی یەکتربن لە ڕووی واتاوە. وەك:

- هەر چەندە خانوەکە تازەبو، بەڵام هەر لە کۆن دەچو .

- ئەو بە باش ناوی ڕۆیشتوە، ئەگەرچی باشیش نییە.

ئەم ڕستەیە لە بنجدا لە دو ڕستەی لێکدراو پێکهاتوە، بە ئامرازی بەستنی (ئەگەرچی) لێکدراون، ڕستەکانیش ئەمانەن:

١- ناوی ئەو بەباش ڕۆیشتوە.

٢- ئەو باش نییە.

لە ڕستە ئاڵۆزەکەدا بە یاسای بەلوتکەکردن (ئەو) خراوەتە پێش (ناو) و بۆتە (ئەو ناوی). کە هێڵکاری درەختییەکەی بەم شێوە دەبێ:

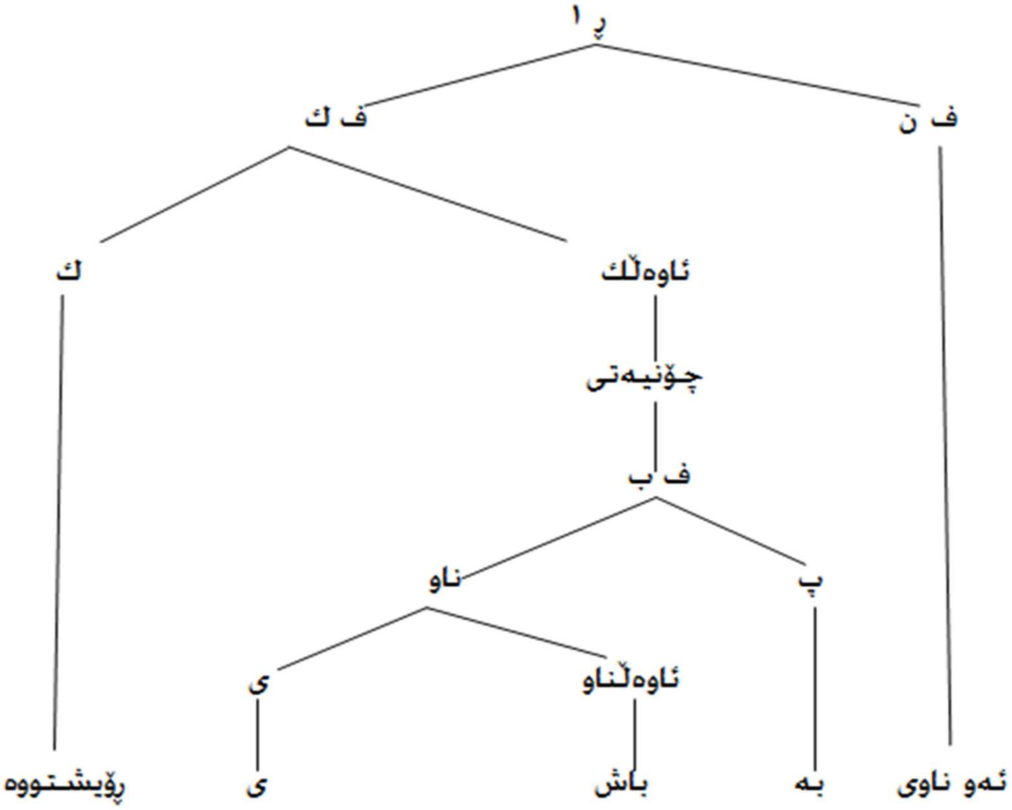

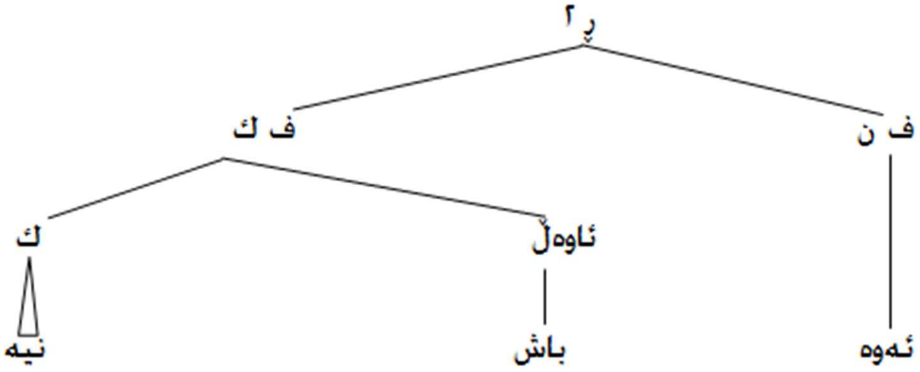

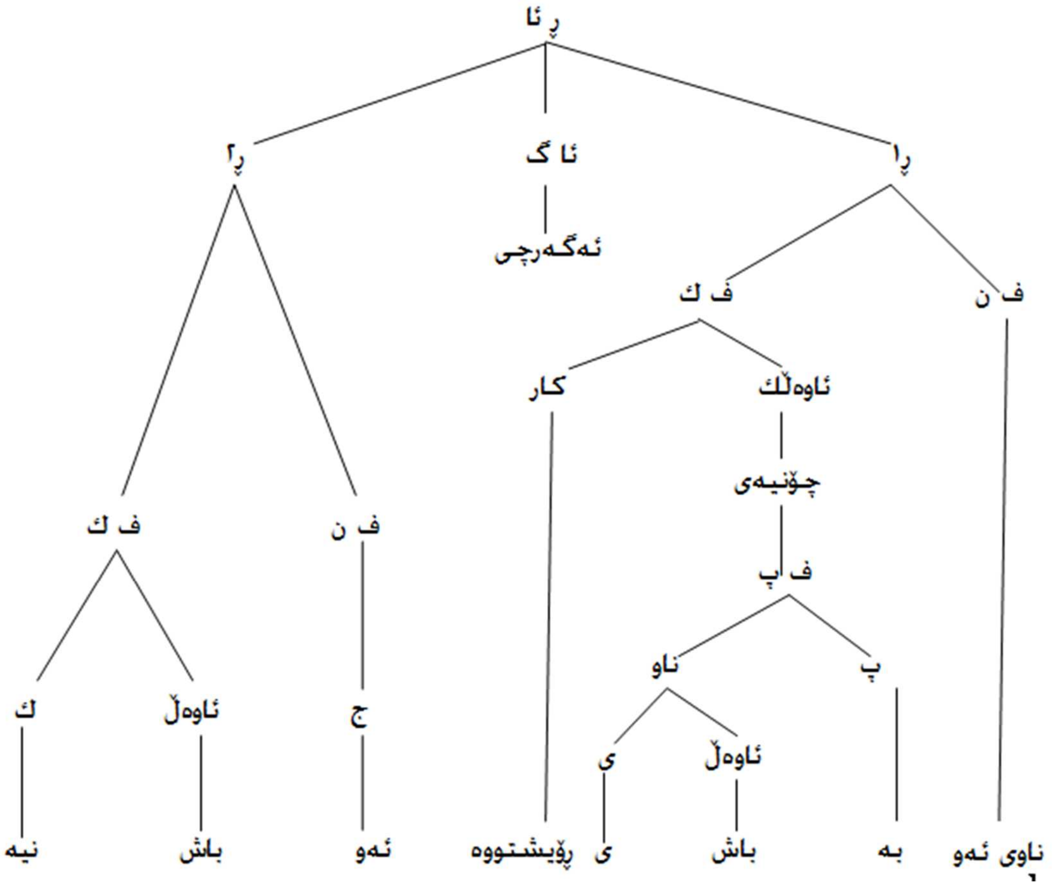

٣/٢-١- ب-٨ ڕستەی مەرجی:

ڕستەی مەرجی ڕستە یەکی ئاڵۆزە لە ڕووی دارِشتنەوە لەسەر چەند بنەمایەك دامەزراوە کە ئەمانەن:

- ئامرازی گەیەنەری مەرج: کەتایبەتە بەم جۆرە ڕستەیە و هەردو ڕستەکە بەیەکەوە دەبەستێتەوە. ئامرازەکان ئەمانەن: (ئەگەر ، گەر ، ئەگینا ...هتد)

- ڕستەی کاری مەرج و ڕستەی وەڵامی مەرج کە بەشداری لە دارِشتنی ڕستەی ئاڵۆزی مەرج دەکەن. (ئازاد ڕەمەزان عەلی، ١٩٩٩: ٧٤) ڕستەی کاری مەرج کە پاڕستە دەگرێتەوە دەبێتە دیارخەری ڕستەی وەڵامی مەرج کە شاڕستەیە واتە ڕوودانی کاری ڕستەی وەڵامی مەرج مەرجە بۆ ڕوودانی کاری ڕستەی کاری مەرج. دەکرێ ڕستەکان پاش و پێش بکرێن، بێ ئەوەی کار لە واتای ڕێزمانێتی ڕستەی ئاڵوزی مەرج بکات. وەك:

ا- ئەگەر باران ببارێت، جلەکان تەڕ دەکات.

ب- ناو ماڵ دەشۆم، ئەگەر ئاو بێت.

ڕستەی (ا) لەبنجدا لە دو ڕستە پێکهاتوە ئەمانەن:

١- باران جلەکان تەڕدەکات.

٢- باران ببارێت.

لە هەر دو ڕستەکەدا (باران) هەیە لەکاتی تێهەڵکێش کردنی هەر دو ڕستەکە بەیارمەتی ئامرازی گەیەنەری (ئەگەر) .لە ڕستەی (١)دا (باران) لادەبرێت ڕاناوی لکاوی (ات) ئاماژەیە بۆ (باران) واتە بەکلیتیک کراوە. کەواتە ڕستەی (ئەگەر باران ببارێت.) ئەرکی دیارخستنی مەرجی ڕوودانی کاری ڕستەی (جلەکان تەڕدەکات.) ڕووندەکاتەوە.

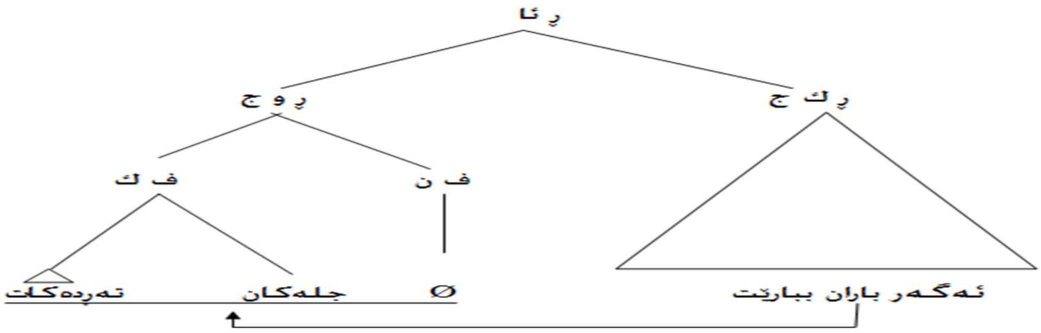

بەشی چوارەم
ڕووەکانی ڕستەی ئاڵۆز

بەشی چوارەم

ڕووەکانی ڕستەی ئاڵۆز

١/٤بونیادی ڕستەی ئاڵۆز

ڕستەی ئاڵۆز جۆرێکە لە ڕستەی ناسادە کەڕستەیەکی سەرەکی و ڕستەیەکی لاوەکی یان زیاتر پێکهاتوە بەهۆی ئامرازی گەیەنەر کە بەشداری لە پێکهاتنی ڕستەی لاوەکی دەکات.

١- ئامرازی گەیەنەر:

واتە ئەرکی ئامرازی گەیەنەر کردەیەکی سینتاکسییە و یەکێکە لە هۆکارەکانی کردە بەرهەمهێنەکان بۆ بەرهەمهێنانی ڕستەی نوێ یان ڕستەی ئاڵۆز، کە دو ڕستەکە بەیەکەوە دەبەستێتەوە و خۆشی بەشداری پێکهاتنی پاڕستەکە دەکات. ئامرازەکان وەکو (کە- ئەگەرچی- ئەگەر- لەبەرئەوەی .... هتد) ئەم بەیەکەوە بەستنەوەیە بەهۆی ئامرازی گەیەنەر کە پەیوەندییەکی سینتاکسیی و واتاییی لە نێوانیاندا بەدی دەکرێت، واتە لە پەیوەندیی سینتاکسیدا دو لاڕستە بەیەکەوە دەبەستێتەوە، لە پەیوەندیی واتاییشدا ڕستەی لاوەکی هەردەم دەبێتە دیارخەر بۆ بەشێك لە ڕستەی سەرەکی و مەبەستەکە ڕوونتر دەکاتەوە. دەبێتە دیارخەر بۆ ڕستەی سەرەکی لەم بارەدا ڕستە دەکەوێتە دوای هەندێ کار یا ئاوەڵناو وەك: گوتی، باوەڕی کرد، ئەزانی، دڵنیابە، بەڵگەنەویستە، ئاشکرایە ...هتد وەك:

- دەمزانی، کارەبا دەبڕێت .

- ئەو چرایەی، کە گەش بو کوژایەوە .

٢- جۆری کار ڕۆڵێکی بەرچاوی هەیە لە بونیاتنانی ڕستەی ئاڵۆز، چونکە کار ڕۆڵی لە هەڵبژاردنی کەرستە پێویستییەکانی هەیە.

بە شێوەیەکی گشتی هەموو کارێك دەتوانێ ببێتە کاری سەرەکیی شاڕستە و ڕستەی ئاڵۆز بەرهەم بێنێ، بەڵام بەپێی جۆر و ژمارەی ئەو کەرەستانەی وەریاندەگرن، دەتوانرێ، سێ جۆری کار جیابکرێنەوە:

کاری تێپەڕ: ئەو کارانەن جگە لە پێویستیە ناسەرەکیەکانی وەکو دیارخەر، بەرکاری بە یاریدە، ئاوەڵکار، ئاوەڵناوەکان....هتد. کە خۆشەکین (بە ئارەزو)، دو پێویستی سەرەکیش وەردەگرن کە زۆرەکین (بە خورتی) و بریتین لە بکەر و بەرکار. "کاری تێپەڕ کە پێویستی بە کەتیگۆری بکەری و کەتیگۆری بەرکاری هەیە" (دارا حمید محمد،٢٠١٢: ١١) واتە کارە تێپەرەکە داوای ڕستەیەك لە دەرەوەی خۆی دەکات تا یەکێ لە کەرەسەکانی ڕوونبکاتەوە. ئیتر کەرەسەکە سەرەکی بێ یان ناسەرەکی، بەمە ڕستەیەکی ئاڵۆز بەرهەمدەهێنێ. وەك:

-- نالی کە شاعیرێکی بەرزی کوردە، نامەیەك کە لە شێوەی چامەدایە، بۆ سالم دەنوسێ کە هاوڕێیەتی.

کاری تێنەپەڕی بکەری: ئەو کارانەن جگە لە پێویستیە ناسەرەکیەکانی وەکو دیارخەر، بەرکاری بە یاریدە، ئاوەڵکار، ئاوەڵناوەکان....هتد. کە خۆشەکین، یەك پێویستی سەرەکیش وەردەگرن کە زۆرەکیە. ئەو پێویستیە سەرەکیە خۆی کارەکە ئەنجام دەدا و دەبێتە بکەری شارستەکە. وەك:

-- - دیلەکە کە بە زنجیر شەتەکدرابو، ڕایکرد.

کاری تێنەپەڕی بەرکاری: ئەو کارانەن جگە لە پێویستیە ناسەرەکیەکان، یەك پێویستی سەرەکیش وەردەگرن، ئەو پێویستیە سەرەکیە خۆی کارەکە ئەنجام نادا، بەڵکو کارەکەی بەسەردادێ و دەبێتە بەرکاری شارستەکە. وەك:

-- - ئەو قوتابیەی کە بە زیرەك ناسرابو، کەوت.

٤- "جۆری کەتیگۆریی و هۆکاری سیمانتیکی:

جۆری کەتیگۆریی بکەری و بەرکاری گەر لە شێوەی فرێز دابن، دەتوانن هۆکارێکبن بۆ بەرهەمهێنانی ڕستەی تەواوکەری، لەو دۆخەدا هۆکاری سیمانتیکی ئاخێوەر ناچار دەکات، بنەمای هاریکاری زیاتر بەکاربهێنێت، بەبێ بەزاندنی سنوری بنەماکانی هاریکاری کە زۆر جار واتا و مەبەستی ئاخاوتن دەگۆڕێت" (دارا حمید محمد،٢٠١٢: ١٣) بەمە ڕستەی ئاڵۆز دروست دەبێت و تێکڕای پارستەکانیش دەبن بە دیارخەر و لایەنێکی شاراوەی کەرەسەیەکی شارستە ڕووندەکەنەوە.

ا- مامۆستا گوتی، کە ئێوە تاقیکردنەوەتان هەیە.

ب- بابا تاهیر، کە شاعیرێکی کوردە بە شێوەی لوری نوسیوە.

لێرەدا لە ڕووی سیمانتیکەوە کەتیگۆرییەکانی ئەو ڕستانە پێویستیان بە کەتیگۆریی دەرەکی هەیە لە شێوەی ڕستەی دیارخەریدا کە ئەمەش دەبێتە هۆی بەرهەمهێنانی ڕستەی ئالۆز. لە ڕستەی (ا) پاڕستەی (کە ئێوە تاقیکردنەوەتان هەیە.) لە ڕووی کەتیگۆری و سیمانتیکییەوە داواکراوە بۆ شاڕستەی (مامۆستا گوتی.) واتە لە هەمان کاتدا داواکارییەکی سیمانتیکی گوزارەی کاری (گوتی)یە. سەرەڕای ئەرکە سینتاکسییەکەی ئەرکێکی واتاییشی وەرگرتوە لە ناو ڕستە ئالۆزەکەدا. بەهەمان شێوەیە لە ڕستەی (ب) پاڕستەی (کە شاعیرێکی کوردە.) بۆتە دیارخەری کەتیگۆری بکەری شاڕستەی (بابا تاهیر بەشێوەی لوری دەنوسێت.) واتە سەرەڕای ئەرکە سینتاکسیەکەی ئەرکێکی واتاییشی وەرگرتوە لە ناو ڕستە ئالۆزەکەدا.

١-١/٤ چۆنیەتی ڕیزبونی ڕستە لە ڕستەی ئالۆزدا :

ڕستەی سەرەکی و ڕستەی لاوەکی مەرجی دروستبونی ڕستەی ئالۆزن ڕیزبونی ئەم ڕستانە بەستراونەتەوە بە :

ا- لە هەندێ باردا ئامرازە گەیەنەرەکە ئەرکی چۆنیەتی ڕیزبونی ڕستەکان لەناو ڕستە ئالۆزەکە دیاری دەکات. واتە شوێنی ئامرازە گەیەنەرەکە لەناو پاڕستەکەیە ئەگەر دەرنەکەوت ئەوا بونی هەیە لە ڕۆنانی ژێرەوەدا ئەگەر ئامرازەکە بونی هەبێت لە ڕووکەشدا بڕیار لەسەر شوێنی ڕستەکان دەدات لە ڕستەی ئالۆزدا.

- کە ئازاد هات، نەوزاد ڕۆیشت.

لەم ڕستەیەدا ئامرازەکە دیاری دەکات (کە ئازاد هات.) پاڕستەیە (نەوزاد ڕۆیشت.) شاڕستەیە بەڵام کاتێ ئامرازە لێکدەرەکە بگوێزینەوە بۆ ڕستەی دووەم بەم شێوەی لێ دێت.

- ئازاد هات، کە نەوزاد ڕۆیشت.

لەم ڕستەیەدا (ئازاد هات.) شاڕستەیە، (کە نەوزاد ڕۆیشت.) پاڕستەیە، واتە ئامرازە گەیەنەرەکە شوێنی پاڕستەکان لەناو ڕستەی ئاڵۆز دیاری دەکات. لەهەمان کات دەشێ (ئامرازەکە) لابرێت ئەو کاتە بەهۆی ڕوودانی کاری ڕستەکان بڕیار لەسەر شاڕستە و پاڕستە دەدرێت.

ب- کاتی ڕوودانی کاری ڕستەکان:

واتە بەدوای یەك داهاتنی ڕستەکان پەیوەندی بە ڕیزبونی لۆژیکی هەیە بۆ دیارکردنی شوێنی ڕستەکان لەناو ڕستەی ئاڵۆز. ئەگەر چی زۆربەی جار ڕستەی سەرەکی شوێنی لە سەرەتایە، بەڵام ئەمە نابێتە پێوەرێك بۆ ئەوەی کە هەردەم ڕستەی سەرەکی بکەوێتە سەرەتا و لاوەکی بکەوێتە دوای، چونکە زۆر جار کاری ڕستەکە بڕیار دەدات کام ڕستە بکەوێتە سەرەتای ڕستەی ئاڵۆز.

- ئاشکرایە، کە لە شەودا ئەستێرەکان دەبینرێن.

- ئەگەر بخوێنیت، دەردەچیت.

- (کە) نەوزاد هات، ئازاد ڕۆیشت.

لە ڕستەی یەکەمدا هەمیشە شاڕستە دەکەوێتە بەشی یەکەمی ڕستەی ئاڵۆز، چونکە لاڕستەی (ئاشکرایە.) داوای کەرەسەیەك دەکات لە شێوەی لاڕستە لە دوای خۆی تاکو واتای خۆی پێ تەواو بکات. بەم پێیە ڕیزبونی ڕستە ئاڵۆزەکە بەم شێوەیە دەبێت (شا ڕ + ئاگ+پا ڕ) لە ڕستەی دووەمدا (ئەگەر بخوێنیت.) پاڕستەیە و کەوتۆتە سەرەتای ڕستەی ئاڵۆز، واتە ڕوودانی کاری (خوێند) مەرجە بۆ ڕوودانی کاری (دەرچون)ەکە، هەر بۆیە شاڕستە کەوتۆتە دوای ڕستەی لاوەکی کە لە خاڵی دووەم ڕوونکراوەتەوە.

2-1/4 کار لە ڕستەی ئاڵۆزدا:

ڕستەی ئاڵۆز لە دو ڕستە یان زیاتر پێکدێت، یەکێکیان سەرەکییە و ئەویتریان لاوەکییە. بەحوکمی ئەوەی کە نزیکایەتی و خزمایەتی سینتاکسی و واتایی لە نێوانیاندا دروستدەبێت، دەکرێ ئاماژە بەوە بکرێ کە "ڕستەی سەرەکی و ڕستەی تەواوکەری خاوەنی دروستەی سینتاکسی سەربەخۆن و هەر دروستەیەکیان لە ژێر ڕکێفی

سەرێکی حوکم کردنی کردار و کات و کەسی خۆیاندان" (محەمەد مەحوی،۲۰۰۱: ۱۸۵) چونکە "زمانی کوردی تەواوکەری ناوەکی، ڕستە تەواوکەری بێ کات و کەسی نییە" (حاتەم ولیا محەمەد،۲۰۰۹ : ۲۲۷) کەواتە جۆری کار ڕۆڵەکی بەرچاوی هەیە لە پێکهاتنی ڕستەی ئاڵۆزدا دەتوانرێت "کردار بە پێی هێزی کردار بکرێت بە چەند وەچە پۆلێك" (محەمەد مەحوی،۲۰۰۱: ۱۵۹) چونکە هەر کارێك بەپێی هێز و سروشتی خۆی داوای کەرستەیەك یان چەند کەرستەیەك دەکات ئەمە لە لایەك، لە لایەکیتر هەندێك کار بەپێی سروشتی خۆی دەتوانێت ڕستەی ئاڵۆز بەرهەم بهێنێت لە ئەنجامی "گۆڕینی دروستەی ئەرکێکی سینتاکسی لە فرێزەوە بۆ ڕستە، واتە پرۆسەی بەڕستەکردنی بەشێکی سەرەکی یان ناسەرەکی ڕستەیەکی سادەیە، ئارگومێنتە پێویست و داواکراوەکانی کردار کە بەپێی ڕۆڵە واتاییە زگماکیەکانی کردار لە ڕستەدا دەردەکەون، بەشێوەیەکی گشتی لە فۆڕمی فرێزی ناویدا بەواتایەکی تر فرێزی ناوی لە ڕستەی سادەدا بۆ ئەرکە سینتاکسییەکانی دروستەیەکی ستانداردە بەپێی جۆری کردار دەشێت ئەم دروستانە بۆ فۆڕمی ڕستە بگۆڕدرێت کە هەمان ئەرکی سینتاکسییان بۆ کردارەکە هەبێت، واتە گۆڕینی دروستە بێ گۆڕینی ئەرك" (بەکر عومەر عەلی و ئازاد ئەحمەد حسەین،۲۰۱۲: ۷۱) لەم بارەشدا پاڕستەکان وەسفی بەشێك لە فرێزی ناوی دەکەن و دەبن بە پاڕستەی ئاوەڵناوی یان دیارخەری ناو، یان وەسفی لایەنێك لە فرێزی کاری دەکەن و دەبن بە پاڕستەی ئاوەڵکاری یان پاڕستەی دیارخەری کار و لە ئەنجامی ئەو گۆڕانکاریانەدا ڕستەیەکی ئاڵۆز بەرهەمدێت، واتە ئەو " پەیوەندییەی لە نێوان وشە و فرێزدا هەیە، هەر ئەو پەیوەندییەیە کە لە نێوان ڕستە و پاڕستەدا دەبینرێت" (ساجیدە عەبدوڵلا فەرهادی ،۲۰۰۳: ۸۸) دەکرێ ئەو پەیوەندییە بۆ دەرەوە یان ناوەوە فراوان بکرێت، فراوانکردن بۆ دەرەوە جگە لە دیارخەر و فرێزی ناوی بەهۆی ڕستەش دەکرێ، کە ڕستەی ئاڵۆز دروست دەکات. وەك:

- کە من گەیشتمێ، کار لە کار ترازابو.

- نامەویØ، بەقسەکانم دڵگرانبیت....

٣-١/٤ ڕێککەوتن لە ڕستەی ئاڵۆزدا concord

ڕێککەوتن بە گشتی ئەو دیاردە ڕێزمانییە کە لە سنوری ڕستەدا دەرکەوتنی کەرستەیەك بە کەرستەیەکی ترەوە بەند دەکات، کاتێك پەیوەندیی ڕێزمانی لە نێوانیاندا هەبێت واتە "ڕێگایەکە کە فۆڕمی کەرستەیەك لەگەڵ فۆڕمی کەرستەیەکی تردا دەگونجێنێت" (Crystal, D. 2012: 98) ئەم گونجاندنە لە "ڕوویەك یان زیاتر لە چەمکی ڕێزمانی وەك کەس، ژمارە، جنس، دۆخ، سیستەمی ڕێککەوتن بەپێی زمانەکان گۆڕانی بەسەر دادێت، بۆ نمونە هەندێ زمان ڕێککەتنی لە نێوان بکەر و بەرکاردا هەیە، یان لە نێوان بەرکار و کاردا هەیە، لە زمانی کوردی ناوەڕاستیشدا ڕێککەوتن لە نێوان بکەر و کاردا دەبێت لە کەس و ژمارەدا، هەروەها لە ڕستەی بکەرنادیار و تێنەپەڕی بەرکاری لەنێوان بەرکار و کار دەبێ " بکەری تاك بۆ کاری تاك دەگەڕێتەوە، هەروەها کاری کۆ بۆ بکەری کۆ دەگەڕێتەوە" (Boskany, S. A. F., 2014, 54) ئەوەی لێرەدا مەبەستە ڕێککەوتنە لە کەس و ژمارەدا لە ناو ڕستەی ئاڵۆزدا بەم شێوەیە دەبێت، لە ڕێککەوتندا "دەبێ کەرستەی بەدەسەڵات و کەرستەی بێ دەسەڵاتمان هەبێ کەرستە بەدەسەڵاتەکە بتوانێت وەچە ئاراستەی کەرستە بێ دەسەڵاتەکە بکات و تایبەتییە ڕێزمانییەکانی خۆی لەڕێی کۆپیکردنەوە بەسەردا بسەپێنێت"(حاتەم ولیا محەمەد،٢٠٠٩ : ١٧٤) واتە ئەگەر بکەرەکە تاك یان کۆ بێت، کارەکە جێناوێکی لکاوی سەر بەهەمان کەس و ژمارە وەردەگرێت، بەم شێوەیە.

١- لە هەندێ جۆری ڕستەی ئاڵۆزدا، کاتێك بکەر یان بەرکار ڕستەی سەرەکی تاك بێت، ئەوە کاری ڕستەی سەرەکی و پاڕستەی دیارخەرییەکە نیشانەی بکەر یان بەرکارێکی لە کەس و ژمارەدا تاك وەردەگرێت وە بەهەمان شێوە ئەگەر (کۆ) بو .

ا- ژنەکەی کە هات، ئەمشەو ڕۆیشتØ.

أ- ئەو کچانەی کە دانیشتون، هاوڕێمن.

پ- ئەو ژنەی کە ئەمشەو مرد، سوتێنرابوØ.

ئەم جۆرە ڕێککەوتنەی ڕستەکانی (ا ، ب) بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە ئەو بکەرەی لە شاڕستەدا هەیە هەمان بکەریشی لە پاڕستەدا هەیە "کە شوێنی فرێزێکی ناوییە بەڵام هیچ فۆڕمێکی فۆنەتیکی نیە" (میدیا جلال مجید،٢٠١٢: ٤٢) کە لە ئەنجامی

یاسایەکی بەخورتی کرتاندنی بەسەردا هاتوە لەئاستی سەرەوەدا، بەڵام شوێن پێیەکی بەجێهێشتوە کە زیندو دەکرێتەوە لەئاستی ژێرەوە سەرچاوەکەی ڕێککەوتنی لەگەڵ کارەکەی خۆیدا ئەنجام دەدات.لە ڕستەی کۆتایشدا ڕێککەوتن لە نێوان بەرکار و کاری بکەرنادیار دایە.

٢- ئەو ڕستە ئاڵۆزانەی کە بکەرەکانیان هەمان بکەر نین، واتە بکەری شاڕستە جیاوازە لەگەڵ بکەری پاڕستە ئەو کاتە هەر ڕستەیەك، بکەر و کارەکەی لەگەڵ یەکتری ڕێککەوتن ئەنجام دەدەن. وەك:

ا- کاتێك کە <u>مامۆستا</u> <u>هات</u>، <u>قوتابیەکان</u> دانیشت<u>بون</u> .

ڕێککەوتن ڕێککەوتن

ب- <u>ئازاد</u> کتێبەکانی <u>هەڵگرت</u>، کە <u>منداڵەکان</u> هات<u>ن</u> .

ڕێککەوتن ڕێککەوتن

<u>٤-١/٤ ڕستەی ئاڵۆز و بکەر نادیاری :</u>

<u>٤-١/٤-١ نادیاری لە پاڕستەدا :</u>

بابەتێکی ڕێزمانییەو لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر جیاوازە بەڵام "چەمکی بکەر نادیار لە هەمو زمانێکدا هەمان شت دەگەیەنێ مەبەست لێی ئەو ڕستەیەیە کە (بکەر)ەکەی واتا ئەو کەسە یا ئەو شتەی ئیشی کارەکە بەجێ دەهێنێ لە سیمادا دەرناکەوێ" (وریا عومەر ئەمین،١٩٩٢: ١٨-٢٢) ئەم بابەتە ڕێزمانییە هەر زمانەوانەو بەپێی یاسای تایبەتی زمانەکەی خۆی ئەم بابەتە نیشاندەدات. تەنانەت لە خودی زمانی کوردیشدا لەنێو دیالێکتەکانیدا جیاوازی هەیە لە شێوازی کردەیی ئەم گۆڕینەدا کەواتە بنەمایەکە لە نێو زمانەکان واتە زمانی کوردی وەك هەمو زمانێکی تر ئەم دیاردە سینتاکسییەی تێدا بەدی دەکرێت بۆ جێبەجێکردنی ئەم بابەتە هەنگاوی یەکەم لە هەمو زمانێکدا لە گواستنەوەی ڕستەیێکی بکەرنادیار دەبێ بکەر پەنهان

بکرێ و بەرکاریش هەر بەرکارە ئینجا هەر زمانەی تایبەتیەتی خۆی هەیە چ بە گۆڕینی قاڵبی کارەکەی بەپێی یاسا مۆرفۆلۆجییەکانی چ بەو ئامراز و وشانەی دەردەکەون یا بە هەر دو پێڕەو. لە زمانی کوردیدا شان بەشانی ئەو گۆڕینانەی بەسەر پەیوەندی نێوان بەشە بنجییەکانی ڕستە (بکەر – بەرکار – کار) دێن قاڵبی کارەکەش دەگۆڕێ. کار لە زمانی کوردیدا بنچینەیەکە بۆ دروست بونی ڕستە. ڕستەی نادیاریش بەندە بە سروشتی بکەرەوە تەنیا ئەو ڕستەیەی بکەری تێدابێت ڕێگەی نادیاری دەدات. چونکە نادیاری نارێزمانی دەبێ ئەگەر بکەر چالاك نەبێت. ئەو ڕستەیەی کە دەکرێت بە بکەرنادیار دەبێ کاری ڕستە تێپەڕێت. چونکە وەك ئاشکرایە کاری تێپەڕ بەلایەنی کەم پێویستی بەدو ئارگومێنت هەیە تاکو ڕۆڵی واتاییان پێ ببەخشێ و کە یەکێکیان بکەرە و ئەویتریان بەرکارە. هەنگاوەکانی گواستنەوەی ڕستەیەکی بکەردیار بۆ بکەرنادیار لە زمانی کوردیدا ئەمانەن:

١- بکەری ڕستە و ڕاناوی لکاوی ڕێککەوتن پەنهان دەکرێن و بە (ر)ی مۆرفیمی بکەر نادیار.

٢- بەرکار هەر وەکو خۆی بەبەرکاری دەمێنێتەوە. بەڵام دەبێتە نیهاد و دەچێتە سەرەتای ڕستە. بە واتایەکی تر بەلوتکە دەکرێ.

٣- ڕەگی کاری ڕستەکە وەردەگیرێ.

٤- مۆرفیمی بکەر نادیاری (ر) دەخرێتە سەر ڕەگی کارەکە.

٥- مۆرفیمی کاتی دەچێتە سەر (ا) بۆ ڕابوردو و (ێ) بۆ داهاتو.

٦- ڕاناوێکی لکاو بەپێی کەس و ژمارەی بەرکار دەچێتە سەر کارەکە بۆ ڕێککەوتن بۆ نمونە

- ئێمە ئێوەمان هێنا.

ئێمە (بکەرە)، ئێوە (بەرکاری ڕاستەوخۆیە)، مان (ڕاناوی ڕێککەوتنە) ، هێن (ڕەگی کارە) بۆ جێبەجێ کردنی هەنگاوەکان سەرەتا بە پێی هەنگاوی یەکەم و دووەم (ئێمە) و (مان) دەکرێن بە مۆرفیمی (ر)ی بکەرنادیار. لەبەر ئەوەی زمانی کوردی **SOV** یە و بکەر و

بەرکار دەکەونە تەك یەك کاتێ بکەر نادیاردەکرێ ڕاستەوخۆ بەبێ جێگۆرکێ بەرکار وەکو خۆی دەمێنێ..

بۆ هەنگاوی سێیەم ڕەگی کارەکە وەردەگیرێ کە (هێن)ە دەبێتە (ئێوە هێن)

بۆ هەنگاوی چوارەم مۆرفیمی بکەرنادیار (ر) دەچێتە سەر ڕەگی کارەکە و دەبێتە.(ئێوە هێن+ر)

بۆ هەنگاوی پێنجەم نیشانەی کاتی دەچێتە سەر. کاتی کارەکە (هێنا) لە ڕابوردو دایە (ا) ی دەچێتە سەر. دەبێتە ئێوە هێن + ر + ا

بۆ هەنگاوی شەشەم کارەکە ڕاناوێکی لکاوی بەپێی کەس و ژمارەی بەرکارەکە وەردەگرێ. لێرەدا (ئێوە)یە لە کەسی دووەمی کۆ دایە. ڕاناوی لکاوی بەرامبەری (ن)ە لە دەمی ڕابوردوی نزیك دایە. ڕستەکە لە ئەنجامدا دەبێتە:

ئێوە هێن +ر + ا + ن....(ئێوە هێنران)

٧- بکەرنادیار هەمو دەمەکانی کار دەگرێتەوە. (محەمەد ئەمین هەورامانی،١٩٨١: ٢١١) واتە نەك تەنیا دەمێك.

٨- بەپێی کەس و ژمارەی بەرکارەکە جێناوێکی لکاوی دەچێتە سەر کارەکە. وەك :

- نازە <u>دوێنێ لە باخچەکەدا</u> نەمامێکی چاند.

ئاوەڵك

- دوێنێ لە باخچەکەدا نەمامێك چێنرا .

کەواتە لە ڕستەی ئاڵۆزدا بکەرنادیاری وەك دیاردەیەکی سینتاکسی بەدی دەکرێت. لە ڕستەیەکی بکەردیاری وەك:

- من نەمامەکەم دیت، کە ئەو نەمامەکەی دەچاند.

لە پاڕستەی دیارخەری (کە ئەو نەمامەکەی دەچاند.) هەمان هەنگاوەکانی پێشو جێ بەجێ دەکرێت. سەرەتا (بکەر و ڕاناوی لکاوی سەر بە بکەر لادەبرێ) واتە (ئەو-ی) دەبێتە (نەمامەکە دەچاند) دواتر (نەمامەکە) کە بەرکاری ڕستەیە دواتر ڕەگی کار وەردەگیرێت

كە (چێن)ە پاشان ئامرازی بکەرنادیاری (ر) دەخرێتە سەر پاشان کارەکە ڕابوردوە بۆیە (ا)ی مۆرفیمی کاتی ڕابوردوی دەچێتە سەر لە ئەنجامدا دەبێتە (کە نەمامەکە دەچێنرا) سەبارەت بە ئامرازی لێکدەر وەك بەشێك لە بەشەکانی تری دوان کە بەشداریان لە پێکهێنانی ڕستەی کاری دیاردا کردوە، وەکو بەرکار، دەرخەر، ئاوەڵکار ... هتد دەمێنێتەوە. ڕستە ئاڵۆزەکە ئەم شێوەیە وەردەگرێت.

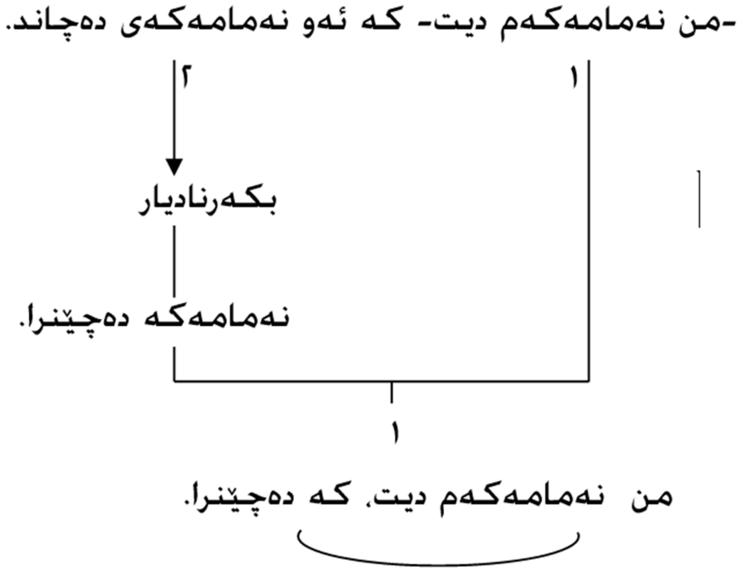

لە ڕستەی ئاڵۆزدا دەشێ کەرستەی هاوبەش لە پاڕستەدا لابرێت بۆ ئاسانی دەربڕین لێرەدا کەرستەی هاوبەش (نەمامەکە) یە کە لە ڕستەی دووەم لادەبرێت و لە هەمان کاتدا پاڕستەی (کە دەچێنرا.) دەبێتە دیارخەری (نەمامەکە) کە بەرکارە لە شاڕستەدا وەك لە هێلکاریەکەی سەرەوە ڕوونکراوەتەوە، لە ئەنجامدا ڕستە ئاڵۆزەکە دەبێتە:

-نەمامەکەم دیت، کە دەچێنرا.

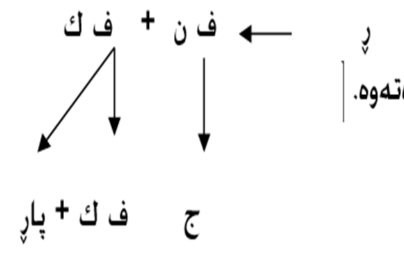

لەم هێڵکارییە درەختییەدا ڕوونکراوەتەوە.

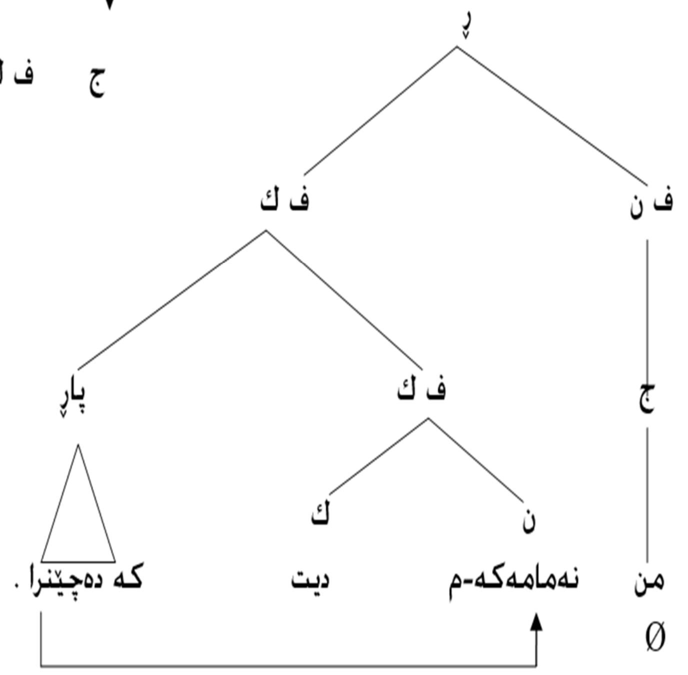

<u>٢-٤-١/٤ بکەرنادیار لە (پارستە و شارستە)دا بەیەکەوە:</u>

کاتێك لە ڕستەی ئاڵۆزدا پاڕستە و شاڕستە بکەرنادیار بن بە هەمان یاساکانی بکەر نادیار کردن تێپەڕ دەبێت.

- زانراوە، کە کتێبەکە دزراوە.

<u>- بینراوە، کە ئوتومبێلەکە فرۆشراوە.</u>

شا ڕ   پا ڕ

لێرەدا هەر دو بەشی ڕستەی ئاڵۆز بکەرنادیارە، لە شاڕستەی (بینراوە.)دا کە کارەکەی تێپەڕە لە بنەڕەتدا. کەواتە بکەر و بەرکاری هەبوە، بەهۆی یاساکانی بکەرنادیار ئەم شێوەی سەرەوەی وەرگرتوە. سەبارەت بە ڕستە ئاڵۆزەکە کاری شاڕستە پێویستی بە زیاتر ڕوونکردنەوە و دیارخستن هەیە، بۆیە پاڕستەی (کە ئوتومبێلەکە فرۆشراوە.) دەبێتە دیارخەر بۆ بەرکاری شاڕستە، کەواتە ڕۆڵی واتایی جێگری بکەر بە پاڕستە دراوە. لەم بارەدا کاری (بینراوە) وەك کارێکی ڕستەخواز کار دەکات.

٥-١/٤ لێڵی لە ڕستەی ئاڵۆزدا:

لێڵــی دیــاردەیەکی زمــانییە، مەبەســت لە لێڵــی Ambiguity یە لە زمانــدا بــریتییە لە "وشــەیەك یان فرێزێك یان ڕســتەیەك کە زیاتر لەواتایەك ببەخشــێ" (Crystal, D. 2012: 22)، کە پەیوەندی بە فەرهەنگی وشــەکان و لایەنــی سینتاکســییەوە هەیە، لە زمــانی کوردیــدا چەنــد جۆرێــك لە لێڵــی دەستنیشــانکراوە، وەکــو (لێڵــی فۆنۆلــۆجی، لێڵــی مۆرفۆلــۆجی، لێڵــی سینتاکســی) یەکەمیــان: پەیوەنــدیی بە هێــز و ئــاوازەوە هەیە، دووەمیان: "ئەوەیە وشەیەك یا مۆرفیمێــك (بە تەنیــا) ببیســترێ یــا خــوێنەر بە زیــاتر لە مانایێك تێی بگات، وەك (ڕوواندن ،بار ،خوێن ...هتد) کە ئەم واتایانەی دەدرێتە پــاڵ. (وریــا عومەر ئەمین ،١٩٩٥: ٦٦-٦٩)

ڕوواندن ← چاندن
↓
تێپەڕی

خوێن ← خوێنی لەش
↓
ڕەگی خوێندن

سێیەمیش پەیوەندی بە سینتاکســەوە هەیە، کە زۆر جــار لە ڕســتەی زمــانی کوردیــدا ئەم جۆرە لێڵــیە بەدی دەکرێت، ڕســتە لــێڵە ئەگەر زیــاتر لە مانــایەکی هەبــو. چەنــد هۆیەکی هەیە و بەچەند جۆر لێکدەدرێتەوە.

یەکەم- هەبونی وشەی فرە واتا لە ڕستەدا وەك لە:

- هەر سێ کچی هێنا.

ئەم ڕستەیە ئەم دو واتایەی هەیە،ئەمەش بە هۆی وشەی (هێنا) دروست بوە کە دەکــرێ بە دو واتای (گەیاندن) و (خواستن)، لێکبدرێتەوە. وەك:

١- هەر سێ کچی هێنا بۆ ئێرە.

٢- هەرسێ کچی خواست.

دووەم- جیایی لە ئاوازی ڕستە intonation وەك لە ڕستەی:

- هەر سێیان ڕۆیشتن.

ئەم دو واتایەی دەبەخشێ:

١- هەمو سێ بون و ڕۆیشتن. بۆ ئەم واتایە وزەی زیاد دەخرێتە سەر (هەر).

٢-زیاتر بون لە سێ و تەنیا سێیان ڕۆیشتن. بۆ ئەم واتایە وزەی زیاد دەخرێتە سەر (سێ).

سێیەم- هەبونی دو پەیوەندیی جیا لە نێوان بەشەکانی ڕستە لەبنجدا و دەرنەکەوتنی ئەم جیاوازییە لە سیمادا. وەك:

- هێلین و تابانی خوشکم ڕۆیشتن.

دو واتای جیای هەیە:

١- تەنیا تابان خوشکمە.

٢- هێلین و تابان هەردوك خوشکمن.

چوارەم- لە ئەنجامی سەپاندنی هەندێ یاسای گوێزانەوە یاسای جیا دو ڕستەی جیا (لە بنجدا) دەکەن بە هاو سیما. بۆ نمونە ڕستەی (لێم دەگەڕێ.) دو واتای هەیە:

١- ئەو بەدوامدا دەگەڕێ.

٢- وازم لێ دەهێنێ و مۆڵەتم دەداتێ.

"واتای ڕستە بە هۆی واتای ئەو کەرەسانەی کە پێکی دەهێنن لەگەڵ ڕۆنانی سینتاکسی ڕستەکەدا دەست نیشان دەکرێت" (تالیب حوسێن عەلی،٢٠١٤ : ٨٣) هەروەها کاتێك "ڕستە دو یا زیاتر لە یەك ڕۆنانی ژێرەوەی هەبێ لێڵی دروستدەکات" (Fromkin, V. R.1978; 232) جگە لەمە هێز دەورێکی سەرەکی لە دەرخستنی واتادا دەبینێ واتە لێڵی ڕێزمانی کاتێك دروست دەبێت کەڕستەیەك لەگەڵ ئەوەشدا کە لە واتادا جیاوازن، یەك شێوە وەربگرن ئەمە دەبێتە هۆی بونی زیاتر لە لێکدانەوە و بۆچونێك بۆ واتای ڕستەکە یان فرێزەکە. ئەم جۆرە لێڵیە بەدی دەکرێن. وەك:

- من دەزانم ،کە پێم دەبڕێ .

ڕستەیەکی لێڵە، لێڵیەکەی لە پاڕستەی (کە پێم دەبڕێ.) دایە، کە دو لێکدانەوەی بۆ دەکرێت.

١- قاچ بڕانەوە.

٢- قازانج کردن.

هــۆی لێڵــیەکەش ئەوەیە کە بەگــوێرەی واتــای یەکەم: یاســایەك هەیە دەشــێ ڕانــاوی ســەربەخۆ بکرێ بەلکاو بە مەبەستی کورتبڕی بەمە (پێی من) دەبێتە (پێم) لەم بــارەدا (ی)ی بەســتن دەوری نامێنێ و لادەچێ بەپێی ئەم یاسایە واتای ڕستەی (پێی مــن دەبــڕێ.) دەبێتە (پێم دەبڕێ.).

بەگــــوێرەی واتــــای دووەم: لە زمــــانی کوردیـــدا دەشــــێ بەهـــۆی یاســــایەك ڕانــــاوی ســــەربەخۆی بەرکـــار بە ڕانــاوێکی لکــاو جێگیــر بکــرێ ئەگەر ڕانــاوەکە دوای (بە) هــاتبێ. (بە) دەبێــتە (پــێ) بەم یاســایە (بەمــن) دەبێــتە (پــێم) و واتــای پاڕســـتەی (بەمــن دەبــڕێ.) دەبێــتە (پــێم دەبــڕێ.) کە لەگەڵ ڕســتەکەی تــر دەبێــتە هــاو ســیما. لێڵــیەکەش کــاتێ ســــەر هەڵــدەدات ئەگەر ڕســــتەکە بە نوســــراوی خــــرابێتە بەر چــاو. بەڵام لە کــاتی ئاخاوتنــدا ئــاخێوەر دەتــوانێ ئەو لێڵیــیە تــاڕادەیەکی زۆر کەم بکـــاتەوە لە ڕێـــگەی ئـــاوازەوە کە دەیخـــاتە ســـەر ڕســـتەکە جـــگە لەمەش دەوروبەر دەورێکـــی زۆر گرنگـــی هەیە بـــۆ لابردنـــی لێڵـــی و ڕووانـــدنەوەی. وەك لە نمـــونەکەی ســەرەوە. کە دو جۆرە شیکردنەوە دەگرێتە خۆ:

هێڵکاری یەکەم

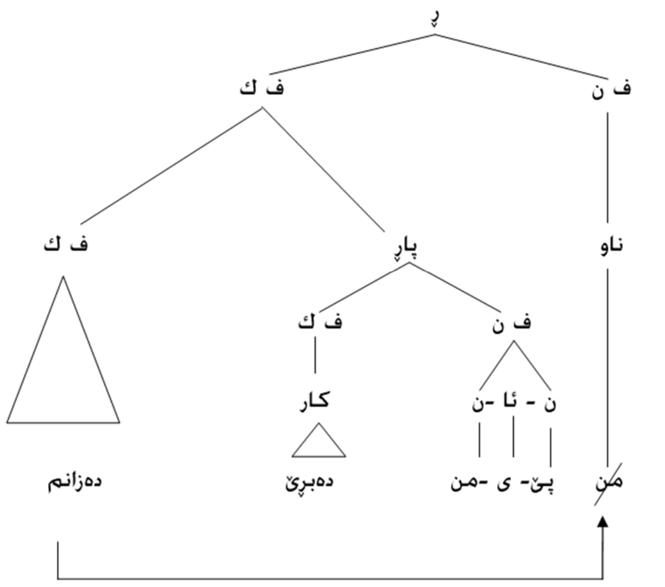

هێڵکاری دووەم

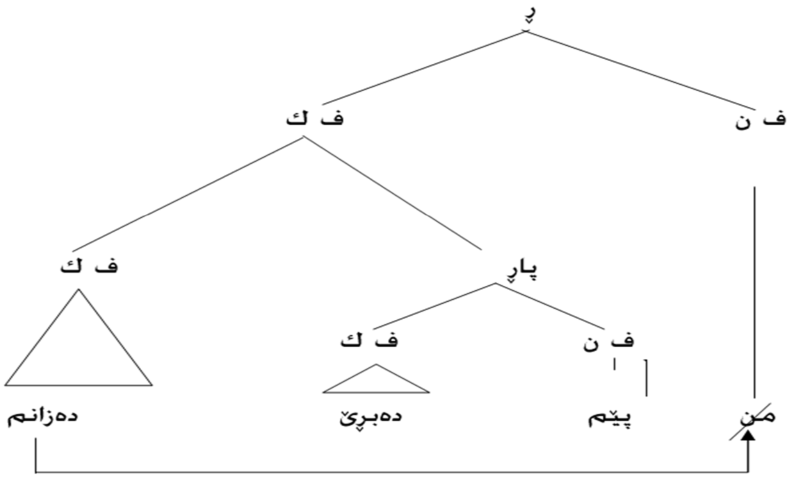

- ئازاد پیاوەکەی دیت، کە میوانی بو.

ئەم ڕستەیە لێڵە لێڵییەکەی لەوەدایە کە ئایا (ئازاد میوانی پیاوەکە بوە.) یا (پیاوەکە میوانی ئازاد بوە.) پاڕستە دیارخەری (کە میوانی بو.) تێهەڵکێشی ڕستەی سەرەکی کراوە، پاڕستە دیارخەریەکە دو جۆرە لێکدانەوە لە خۆ دەگرێت، لێڵیەکەش زیاتر بۆ جێناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاك (ی) دەگەڕێتەوە، کە بە (میوان)ەوە لکاوە، ئەمەش دو ئاراستەی پێداوە جارێکیان بۆ (ئازاد) دەگەڕێتەوە جارێکیان بۆ (پیاو)ەکە دەگەڕێتەوە.

- <u>ئازاد (ئازاد میوانی پیاوەکەبو.)</u> <u>پیاوەکەی دیت</u>.

ڕ١ ڕ٢ ڕ١

ئینجا فرێزی ناوی (ئازاد) کە لە ڕستەی سەرەکیدا (بکەرە) لە پاڕستەی دیارخەریدا بە یاسای گوێزانەوە Equideletion لادەبرێت، هەروەها (پیاوەکە) لە شاڕستەدا بەرکارە لە پاڕستەکەشدا هەیە لادەبرێت. بەم شێوەی خوارەوە.

ئازاد (ئازاد (کە) میوانی پیاوەکە بو.) پیاوەکەی دیت.

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧
ئازاد	Ø	میوانی	Ø	بو	پیاوەکەی	دیت

هەروەکو لەم هێڵکارییەدا ڕوونکراوەتەوە.

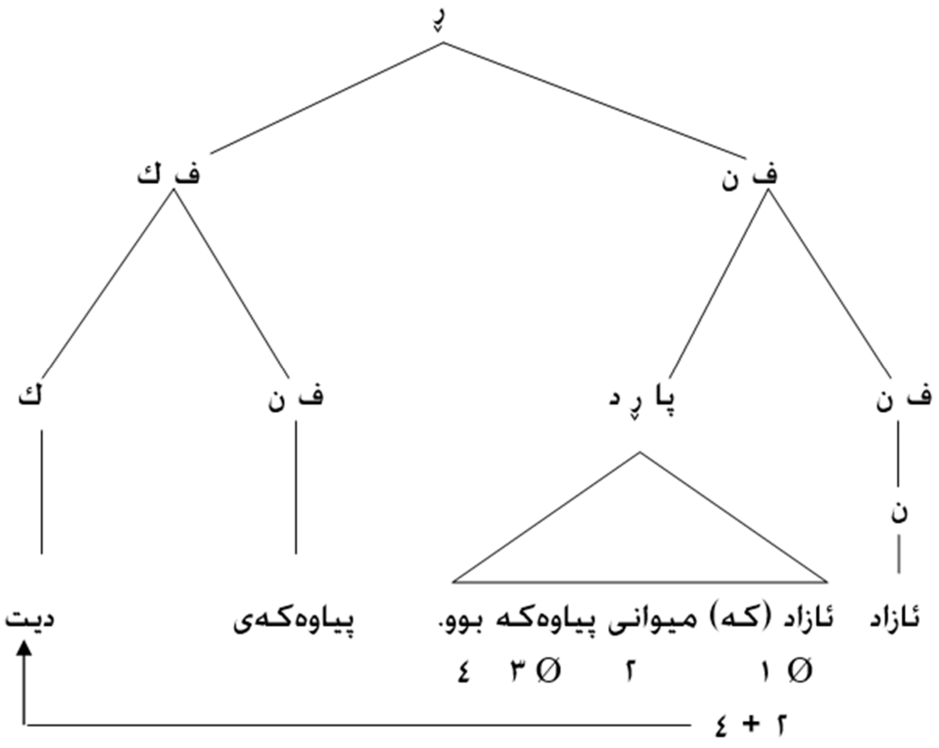

ئینجا بە پێی یاساكانی گوێزانەوە پاڕستە دیارخەرییەكە دەگوێزرێتەوە دوای فرێزە ناوییەكە، ڕستە ئاڵۆزەكە ئەم فۆڕمە وەردەگرێت.

- ئازاد پیاوەكەی دیت، كە میوانی بو.

دووەم ئەگەر بەم جۆرە لێكدانەوەی بۆ كرا ئەوا بنجەكەی بەم شێوەیە دەبێت.

- ئازاد پیاوەكەی (پیاوەكە (كە)میوانی ئازاد بو.) دیت.

١ ٢ ١

ئینجا (پیاوەكە) لە پاڕستە دیارخەرییەكە بە پێی یاسای **Equidelation** هەمان لابردن لادەبرێت، هەروەها (ئازاد)یش بەهەمان شێوە لادەبرێت. بەم شێوەی خوارەوە.

هەروەكو لەم هێڵكارییە درەختییەدا ڕوونكراوەتەوە.

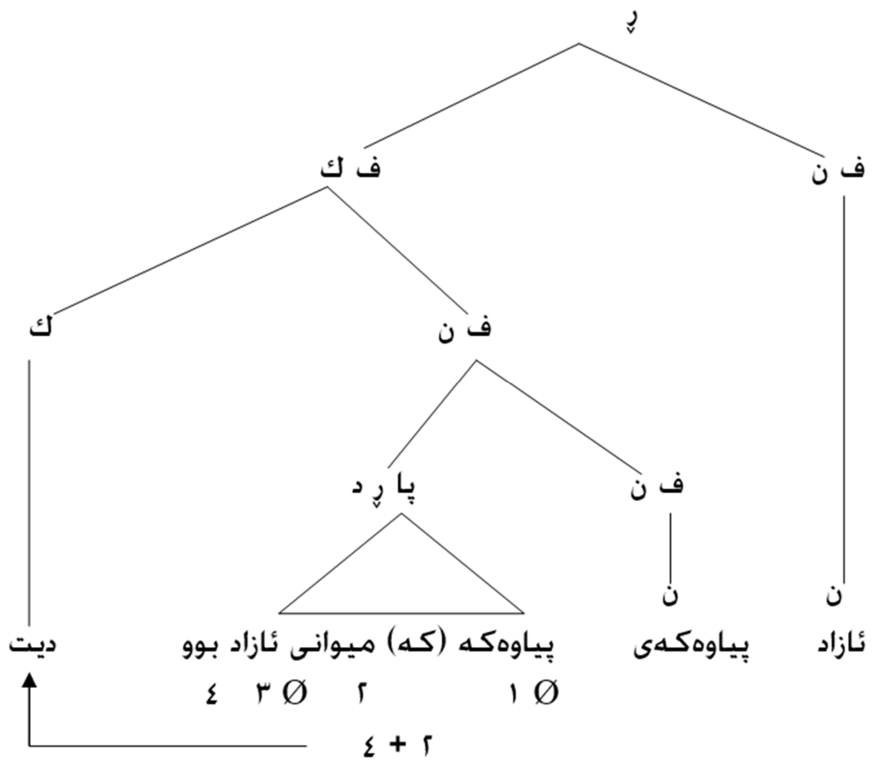

ئینجا بە پێی یاسایەکی گوێزانەوە پاڕستە دیارخەرییەکە دەگوازرێتەوە دوای کارەکە و ڕستە ئاڵۆزەکە ئەم فۆڕمە وەردەگرێت.

- ئازاد پیاوەکەی دیت، کە میوانی بو.

کەواتە بەم شێوەیە ڕستەی دووەم لەگەڵ ڕستەی یەکەم بە هەمان سیما دەرکەوتن و دو واتای جیاوازی دروست کردوە. هەروەها دەشێ ڕستەیەك یەك ڕۆنانی ژێرەوەی هەبێ، بەڵام زیاتر لە ڕۆنانێکی سەرەوەی هەبێ. بۆنمونە.

- ئازاد هاتەوە، کە من تۆم بە ئەوان سپارد.　　ڕ ژ

١- ئازاد هاتەوە، کە من تۆم پێ سپاردن.　　ڕ س

٢- ئازاد هاتەوە، کە من بە ئەوانم سپاردیت.　　ڕ.س

٦-١/٤ کرتاندن لە ڕستەی ئاڵۆزدا:

کرتاندن کردەیەکی سینتاکسییە،کە بریتییە لە دەرنەکەوتنی هەندێ کەرستەی زیاد و ئاشکرا لە ڕستەدا. (Trask, R. L. 1993; 76) کە مەبەست کەرستەی هاوبەشە لە نێوان ڕستەکان یان بە شێوەیەکی تر بریتییە لە "لابردنی شتێك و نەگوتنی بۆ ئەوەی نەگوتنی ئەوشتە ببێتە هۆی دروست بونی تەمومژی واتایی، یان بەلای کەمەوە هیچ کاتێك ناتوانرێت، بڵێین ئەوەی نەگوتراوە گوێگر لێی تێنەگەیشتوە، بە پێچەوانەوە ئەوەی نەگوتراوە گوێگر لێی تێدەگات و دەزانێ کام توخم نەگوتراوە" (قەیس کاکل تۆفیق،٢٠٠٢: ١٥٣) واتە کرتاندنەکە کار لە گەیاندنی واتای ڕستەناکات، تەنیا کردەی گوتنەکە کورتتردەکات کە لە ئاستی گوتندا دەرکی پێدەکرێت. ئەم جۆرە کرتاندنە جگە لە ڕستەی سادە لە ڕستەی ناسادەدا زیاتر دەبینرێت، زۆر جار "یاسایێکی بەخورتییە لە ڕێبازی گوێزانەوەدا" (شلێر ڕەسول محەمەد،٢٠٠٤ :X) ئەم یاسا بەخورتییە بەسەر هەندێك کەرستەی ڕستەی ناسادەدا دەسەپێنرێ، واتە جگە لە بەرهەمهێنانی ئاستی سەرەوەی ڕستەکان بەهۆی گواستنەوە، لە هەمان کاتدا جۆرە بەشدارێکی تریش هەیە بۆ ئەم دەستکەوتە، کە بە یاسای کرتاندنی کەرەستەکان دێتە ئەنجام "ئەم کەرەسەیە لە ئاستی سیمانتیکی بونی خۆی هەیە، بەڵام لەئاستی ڕووکەشی ڕستەدا دەقرتێنرێت" (کاروان عومەر قادر،٢٠٠٨ : ٣٧) لە ڕستەی ناسادەدا کاتێك پرۆسەی "بەستنی دو ڕستە یان زیاتر زۆرجار دەبێتە هۆی دوبارە بونەوەی کەرەسەی وەك : کار – بکەر- بەرکار - ئاوڵگوزارە ، واتە هەندێ کەرەسەی ناوکۆ دێتە کایەوە، جا بۆئەوەی ئەم دوبارەکردنەوەیە ڕوونەدات لابردن دروست دەبێت" (بەکر عومەر عەلی،١٩٩٢: ٤٦) کرتاندنەکە دەشێ لەم جۆرەی ڕستەدا جێ بەجێ بکرێت بەسەر کەرستەکانی وەك: ئامرازی گەیەنەر – بەرکاری ڕاستەوخۆ – بەرکاری ناڕاستەوخۆ ... هتد کە لە دواییدا لەبارەیانەوە دەدوێین.

١-٦-١/٤ کرتاندنی ئامرازی گەیەنەر :

لە ڕستەی ئاڵۆزدا بەزۆری ئامرازی گەیەنەر لە هەندێ ڕستەدا دەکرتێنرێت، لەگەڵ ئەوەشدا زۆر جار کرتاندنی ئەم ئامرازە نابێتە هۆی ناڕێزمانی ڕستەکە بەڵام دەبێت شوێن پێی لەناو ڕستەکەدا بەجێبهێڵێت، واتە گەرچی لەئاستی سەرەوەدا بونی نییە کەچی لەئاستی ژێرەوەدا بونی هەیە و هەستی پێدەکرێت، وەك:

- ئەو قوتابییەی، زۆری دەخوێند، خەڵاتی وەرگرت.ـ

٤/١-٦-٢ کرتان لە پارستەی دیارخەریدا:

ئەم کرتاندنە تا "ئەو شوێنەی ڕێی پێدەدرێت کە کەموکوری واتایی دروست نەکات" (عومەر ئەحمەد عەبدولڕەحمان، ٢٠٠٩: ١٨) لەئەنجامدا دەگەینە ئەوەی بە هۆی کرتاندن ئاخێوەری زمانی کوردی دەتوانێ ڕستەیەك بە دو ڕستە و هەمان واتاوە دابڕێژێتەوە، ئینجا بەستن و لێکدان بەپێی یاساکانی گوێزانەوە دەکرێت. لەم جۆرە پارستەیەدا کرتاندن ڕوودەدات بەم شێوەیە:

- ئەو کچە دانیشتوە.

- ئەو کچە هاوڕێمە.

لە ئەنجامی تێهەڵکێش کردن ڕستەیەکی ئاڵۆزی لەم جۆرەی لێ بەرهەمدێت .

- ئەو کچەی کە دانیشتوە، هاوڕێمە.

کرتاندنێکی بەخورتی بەسەر فرێزی ناوی (ئەو کچە)دا هاتوە، لەهەمان کاتدا لە ئەنجامی جێ بەجێکردنی ئەم پرۆسە ڕێزمانییە (ی) هاتۆتە ناو ڕستەکە کەواتە "ڕێککەوتنی بکەری و ڕستەی شەقکراو، لە ڕێی سەری ڕستە سەرجێناوەکەوە لەگەڵ بکەری ڕستیلەی ڕستەی سەرجێناوییەکەدا دەبێتە هۆی ئەوەی ئەمەی دواییان ببێتە جێناوێك، دەرئەنجامی ڕێککەوتنی لەگەڵ ئارگومێنتە ناوەکیەکەی بەشی کرداری ڕستیلەی سەرجێناوییەکە ئەوەیە کە ئەم ئارگومێنتە دەبێتە کلیتیك" (محەمەد مەحوی،٢٠٠١: ٣٠٨) کەواتە فرێزی ناوی (ئەو کچە) کە لە هەر دو ڕستەکەدا بونی هەیە لەکاتی لێکدانی هەر دو ڕستەکە (ئەو کچە) وەك هاوبەشێك دەچێتە سەرەتای ڕستەی سەرەکیی ڕستەی سەردیارخراو بەجێناوی هێما دروست دەکات و بەخورتی فرێزی ناوی (ئەو کچە)ی پارستە کرتاوە، لەگەڵ ئەوەشدا (ی)ی خستنەسەر هاتۆتە ناو ڕستەکە فۆڕمی (ئەو ...ی) وەرگرتوە، کە شوێنپێیەکەی بە **Pro** جێگیر دەکرێ چونکە زمانی کوردی زمانێکی بکەرخراوە .وەك:

- ئەو پیاوەی کە هات، **Pro** باوکمە .

٤/١-٦-٣ كرتانی بەرکاری ڕاستەوخۆ لە پاڕستەی دیارخەریدا:

لەو ڕستە ئاڵۆزانەی کە کاری لاڕستەیان تێپەڕە دەشێت "ئەو گرێ ناوییەی، کە لە لاڕستەکەدا دوبارە دەبێتەوە ئاماژە بە یەك شت دەکەن، لەگەڵ هەمان شت لە ڕستە سەرەکییەکەدا لابرێت" (شلێر ڕەسول محەمەد،٢٠٠٤ : X) واتە ئەو فرێزەناوییەی کە لە شاڕستە هەیە، هەمان ئەو فرێزەیە کە لە پاڕستەکەدا پرۆسەی کرتاندنی بەسەردا دێت "چونکە لەگەڵ بەرکاری ڕاستەوخۆی لاڕستەدا هاونیشانەیە و شوێن پێیەکیش لە جێکەوتەی بنەڕەتی خۆی لە ڕستەی سەرەکی بەجێ دەهێڵێت و کلیتیکی سەر بەهەمان کەس و ژمارەی کۆپی دەکات و بۆ ناو ڕۆنانی کاری ڕستەی سەرەکی دەگوازرێتەوە. بەرکاری ڕاستەوخۆی لاڕستە شوێنپێ و کلیتیکی بەرکاری ڕاستەوخۆ لە ڕستەی سەرەکی هاونیشانە دەبن" (خەسرۆ ئەحمەد ڕەسول،٢٠١٢: ١٩٣) .

- من <u>کتێبەکانم</u> خوێندنـــەوە، کە تۆ هێنابونـــت.

بە پێی بنەمای وزەپارێزی (ئیکۆنۆمی) لە زماندا، لە ئاخاوتنی ئاساییدا ڕستەکە بەم شێوەیەش دەبیسرێ:

ـ کتێبەکانم خوێندØەوە، کە تۆ هێنابوØت.

لەم ڕستە ئاڵۆزەی سەرەوەدا لە بەشی پاڕستەی دیارخەریدا بەرکاری ڕاستەوخۆ کرتاندنی بەسەردا هاتوە، کە هاونیشانەیە لەگەڵ بەرکاری (کتێبەکان)ی شاڕستە لێرەدا ئەم پرۆسەیە زیاتر ئەرك و مەبەستی دیارخەری پاڕستەکە ڕووندەکاتەوە. چونکە (کتێبەکان) ئەگەرچی لە پاڕستەدا کرتاوە، بەڵام پاڕستەی (کە تۆ هێنابوت.) ڕاستەوخۆ ئاماژە بە بەرکاری ڕاستەوخۆی ڕستەی سەرەکی دەکات و بۆتە دیارخەری هەمان کەرستە.

٤/١-٦-٤ کرتانی بەرکاری ناڕاستەوخۆ لە پارستەی دیارخەری :

لە ڕستەی ئاڵۆزدا، دەکرێ لە پاڕستەی دیارخەری بەرکاری ناڕاستەوخۆ بکرتێنرێ ئەو کەرستانەی کە لەگەڵی دەردەکەون لادەبرێن، لەگەڵ ئەوەشدا دەکرێت بە کەرستەیەکی تر کەرستە کرتاوەکە جێگیر بکرێت. وەك:

- هێلین دەچێ بۆ سەیران، بۆیە منیش دەچمØ.

لێرەدا بەرکاری ناڕاستەوخۆی (بۆ سەیران) لە شارستەدا هاتوە و لە پاڕستەدا دوبارە نەبۆتەوە و کرتانی بەسەردا هاتوە. کەواتە کەرستەی کرتاو لە پاڕستەدا بەرکاری ناڕاستەوخۆی (بۆ سەیران)ە.

٧-١/٤ڕیزبونی کەرستەی(مۆرفۆسینتاکسی):

ڕیزبونی کەرستە لە ڕستەی زمانی کوردیدا جگە لە شێوەی ئازاد کە کەرستەکان بە شێوەی سەربەخۆ واتە دیار و ئاشکرا لە ڕستەدا بەپێی یاسایSOV ی ڕیز دەبن. لەگەڵ ئەوەشدا دەشێ لە شێوەی جێناو لە ڕستەدا دەربکەون. لەبەر ئەوەی زمانی کوردی زمانێکی نوساوی پۆلۆسێنسیتیکییە بەتایبەتی لە وشە مۆرفۆسینتاکسییەکاندا "کە تیایاندا ڕستەیێکی تەواو لە قاڵبی تاکە وشەیەکدا دادەڕێژرێ" (وریا عومەر ئەمین، ١٩٨٦: ٨-١٤) کە بە هۆی "مۆرفیمە بەندەکان بە تایبەتی گیرەکە وشە گۆڕەکان و نوسەکەکان بەشداری لەداڕشتنی دروستە مۆرفوسینتاکسیەکاندا دەکەن" (ئومێد بەرزان برزۆ،٢٠١١ :١٠٧) وە ئەو پرۆسەیەیە کە لەئەنجامی بەجێناوکردنی فرێزێکی ناوی یان زیاتر و لکاندنی بە کەرستیەکی تر لە ڕستەدا دروست دەبێ. کەرستەکان ڕۆڵە بابەتییەکانیان لە دروستەی قوڵدا وەردەگرن ئەمە ئەوە دەبەخشێت کە ئەم کەرستانە لە دروستەی ڕووکەشدا ڕۆڵی بابەتانەی خۆیان هەیە و زوتر پێیاندراوە. لەبەر ئەوەیە کەرستەکان بۆیان هەیە لە ئاستی ڕووکەشدا شوێنە بنەڕەتییەکانی خۆیان بەجێبهێڵن و بەخۆیان و ڕۆڵە بابەتییەکانیانەوە لە شوێنی تازەدا بنیشنەوە بەڵام ناتوانن تەواو بە ئازادیی و بێ مەرج جێگۆڕکێیان پێبکرێت یان لابرێت یان بگوازرێنەوە. (محەمەد مەحوی،٢٠٠١: ١٣٣) لەبەر ئەوەی مەرج و ئاراستەی تایبەت بە خۆی هەیە ئەو کەرستانەی کە ئەم پرۆسەیەی بەسەردا جێبەجێ دەکرێ لە ڕستەدا جگە لە کار ئەمانەن: (بکەر– بەرکار– جێگری بکەر ... هتد) وەك:

- من تۆ دەگرم . ⟵ دەتگرم.

کە بە هۆی کلیتیکەوە جێگیردەکرێت واتە لە ئەنجامی ئەم پرۆسەیەدا زۆر جار ڕستە سیستەمی ڕیزبونی (SOV) گۆڕانی بەسەردادێت دەشێ وەك یاسایەکی سەرپشکی پێشنیازبکرێ کە بەهۆی یاسای گواستنەوە و بەکلیتیك کردنەوە دێنەدی و لەڕۆنانی سەرەوەدا بەرهەم دەهێنرێن. ئەم جۆرە ڕستەیە لە بواری ئیکۆنۆمی زماندا

ڕۆڵێکی چالاك دەبینێت کە زۆرترین واتا بە کەمترین کەرستە دەردەبڕێت جۆرەکانی لە خوارەوە دەخەینە ڕوو:

٤/١-٧-١ کلیتیکاندنی بکەر لە پاڕستەدا:

لە ڕستەی زمانی کوردیدا دەشێ بکەر بەکلیتیك بکرێ کە بەشێکە لە کار و ڕێککەوتن لە نێوانیاندا دەنوێنێت لە ئەنجامدا گۆڕان بەسەر فۆڕمی بکەر دادێت لە سەربەخۆوە دەگۆڕێ بۆ لکاو یاخود لە فۆڕمی کەتیگۆرییەکی بەتاڵدا دەردەکەوێت و دەکەوێتە دوای کات و کەس کە بە هۆی یاساکانی گواستنەوە لەئاستی سەرەوەی ڕۆنانی ڕستەدا دەرکی پێدەکرێت "کلیتیکی بکەری حوکم ناکرێت و دۆخی ڕێزمانی وەرناگرێت بەڵکو لەگەڵ کاتدا وەچەپێکهاتەی (INFL) پێکدەهێنێت، دۆخی ڕێزمانی بکەری بەو کەرەستەیە دەدات کە لە شوێنی بکەر دایە، لەبەر ئەوەی هەرچی وەچەپێکهاتەیەك هاونیشانە بێت لەگەڵ بەشی کرداردا لەڕووی کەس و ژمارەوە لەلایەن کات و کەسەوە حوکم دەکرێت و دۆخی ڕێزمانی نۆمینەتیڤ وەردەگرێت" (ئومێد بەرزان برزۆ ،٢٠١١: ١١٣) لە ڕستەی ئاڵۆزدا دەکرێ شوێنی بکەر بە Pro پڕ بکرێتەوە، ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێ کە "فۆڕمی سەربەخۆی بکەر و کلیتیکی بکەریش هەر دوکیان بەشداری لە ڕۆنانی ڕستەدا دەکەن لەم بارەدا فۆڕمی سەربەخۆی بکەر بۆ جەختکردن بەکاردێت" (خەسرۆ ئەحمەد ڕەسول،٢٠١٢ : ٩٨) فۆڕمی سەربەخۆی بکەر لە شاڕستەدا هەیە و فۆڕمی مۆڕفۆسینتاکسی بکەر لە پاڕستەدا هەیە، کە پاش دەرکەوتنی لە ناو پێکهاتەی کارەکەدا بە شێوەی لکاو شوێنە بنجییەکەی بە pro پڕ دەکرێتەوە لە ئاستی سەرەوەی ڕۆنانیدا. وەك:

ا - من پوشەکەم دیت، کە پوشەکە دەسوتا.

ب- <u>من</u> پوشەکەم دیت، کە pro دەسوتا<u>Ø</u> .

لەبەر ئەوەی "لە زمانی کوردیدا بکەر و بەرکار ڕێکدەکەون" (وریا عومەر ئەمین،١٩٨٢ :١٦-١٩) لە کەس و ژمارەدا لەگەڵ کاری ڕستەدا، لێرەدا بە بەراورد کردنی نمونەی (ا) لەگەڵ (ب)دا دەردەکەوێت بکەری پاڕستەکان هەم کلیتیکاندنی بەسەردا هاتوە و هەم کرتاندنی بەسەردا هاتوە کە لەئەنجامی کرتاندنەکە کلیتیکاندنەکە ڕوویداوە. کلیتیکاندن لەڕۆنانی ژێرەوەی کاردا بونێکی بەخورتی هەیە لەبەر ئەوەی لە ڕووی کەس و ژمارەوە لەگەڵ فرێزی ناوی بکەریدا هاونیشانەن.

٢-٧-١/٤ کلیتیکاندنی بەرکاری:

بەرکـاری ڕاسـتەوخۆ لەنـاو ڕسـتەدا وەك کەرسـتەیەکی بەخـورتی داواکـراوە لەلایەن کارەوە لەو ڕستانەدا دەبینرێ کە کاری ڕستەکانیان تێپەڕە. بەرکـاری ڕاسـتەوخۆ وەکـو "ئارگومێنتێك ڕۆڵی واتایی لە کار وەردەگرێت و دۆخی ڕێزمانی پێ دەبەخشـێت" (Cook, 1997, 167) کە کلیتیکاندنی بەسەردا ڕوودەدات لە ئاستی سەرەوەدا شـوێنی بنەڕەتـی خـۆی کە ڕیزبـونی بەپێـی یاسـای SOV یە دەگۆڕێـت. بەخـۆی و ڕۆڵە بـابەتییەکەی دەگـوێزرێتەوە بـۆ نـاو فرێـزی کـاری کاتێـك کە گـۆڕا بـۆ جێنـاوی لکـاو لە شـوێنە بنجیـیەکەی شـوێنپێیەك بەجـێ دەهێڵـێ کە لەگەڵ کلیتـیکە گـوێزراوەکە لەڕووی کەس و ژمـارەوە هاونیشـانەیە. ئەم پرۆسـەیە بە هـۆی ئەم پێـڕەوە جێبەجـێ دەکـرێ دەسـتەی B هەمیشە بە ڕەگی کارەوە دەلکـێ، دەسـتەی A بە یەکەمـی ئەم بەشـانەی ڕستەوە دەلکێ بەم ڕیزە:

بەرکاری ڕاستەوخۆ – بەرکاری ناڕاستەوخۆ – پێشبەند – یەکەم پێشـگر – ڕەگـی کار. بەرکار دەکرێتە ڕاناوی لکـاو ئەگەر کـاتی کـارەکە ڕابـردو بـو دەسـتەی A ئەرکـی بکەر دەبینێ بۆ بەرکار ڕوو لە دەستەی B دەکەیـن. بەپێـی کەس و ژمـارەی بەرکـارەکە ڕانـاوە لکـاوەکە وەردەگیرێـت و بەپێـی یاسـاکانی شـوێن جێگیـر دەکـرێ. وەك لەم پاڕستەیەدا:

- من ئەو شتە دەزانم، کە ئەوان تۆیان بۆ من هەڵبژارد.

لە پاڕستەی (کە ئەوان تۆیان بۆ مـن هەڵـبژارد) کـاتی کـارەکە ڕابـوردوە. ڕانـاوی لکـاوی بکەری (یان) لە دەستەی A یە. بۆ بەرکـار ڕوو لە دەسـتەی B دەکەیـن. (تـۆ) بەرکـارە لە دەستەی B دا (یت) بەرانبەریەتی.

(یت) شـوێنی (تۆ) دەگرێ و بە کۆتایی کارەکەوە دەلکێت ڕاناوی بـکەری (یـان) بەڕەڵا بـو. گەر بەرکـاری ڕاسـتەوخۆ نەمـا بە بەرکـاری ناڕاسـتەوخۆوە دەلکـێ و ڕسـتەکە بەم شێوەی لێ دێ:

- من ئەو شتە دەزانم، کە ئەوان بۆ منیان هەڵبژاردیت.

-من ئەو شتە دەزانم،ئەوان تۆ – یان بۆ من هەڵبژارد.

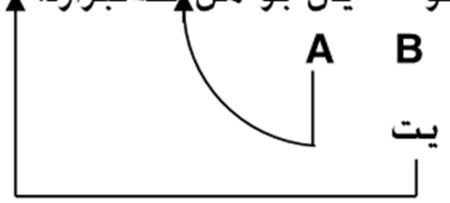

بۆ بەرکاری ناڕاستەوخۆی ئەم ڕستە ئاڵۆزە ڕاناوی لکاوی بکەری (یان) سەر بە دەستەی A یە. بۆ بەرکاری ڕوو لە دەستەی B دەکەین. (من) بەرکاری ناڕاستەوخۆیە لە دەستەی B دا (م) بەرانبەریەتی. کەواتە (م) شوێنی (من) دەگرێ و بەڕەگی کارەکەوە دەلکێ و ڕستە کە بەم شێوەی لێ دێ:

- من ئەو شتە دەزانم، کە ئەوان تۆیان بۆ هەڵبژاردم.

ئەگەر هەر دو بەرکار کران بە کلیتیك هەر دوك سەر بە دەستەی B ن. هەر دوك بە ڕەگی کارەوە دەلکێن بەم ڕیزە (بەرکاری ناڕاستەوخۆ – بەرکاری ڕاستەوخۆ) (وریا عومەر ئەمین ،٢٠١٤: ٧-١٦) ڕستەکە بەم شێوەیە دەبێ.

- من ئەو شتە دەزانم، کە ئەوان بۆیان هەڵبژاردمیت.

بۆ دەوری بەرکاری کۆمەڵی A دەوری بکەری لە ڕابردودا دەبینێ و دەوری بەرکار لە داهاتودا دەبینێ. کۆمەڵی B دەوری بکەر لە داهاتودا دەبینێ و دەوری بەرکار لە رابردودا دەبینێ. واتە دەرکەوتنی ڕاناوە لکاوەکان بۆ دەوری بکەری و بەرکاری لەگەڵ کاری تێپەڕ لەم وێنەیەدا ڕوونکراوەتەوە.

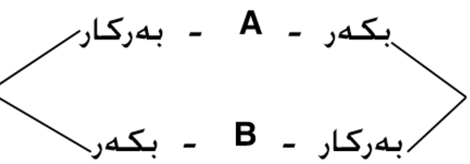

(وریا عومەر ،١٩٨٩: ١٥)

وەك:- من ئەوشتە دەزانم، کە ئێمە تۆ بۆ ئەو ئەهێنین .

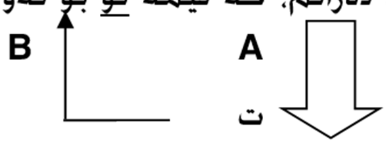

-من ئەو شتە دەزانم، کە ئێمە بۆ ئەوت ئەهێنین .

لەم ڕستەیەدا کاری پاڕستەکە ڕانەبردوە، ئەو جێناوەی دەوری بکەری بینیوە (ین) لە کۆمەڵی B ـە، بۆ بەرکاریش ڕوو لە کۆمەڵی A ـی دەکەین (تۆ) کە کەسی دووەمی تاك دەگرێتەوە لە کۆمەڵی یەکەمدا بەرامبەرەکەی (ت)ـە، لە کاتی بەکلیتیك کردن جێناوی لکاوی (ت) کە لە کۆمەڵی یەکەمە شوێنی جێناوی کەسی سەربەخۆی (تۆ) دەگرێتەوە و دوای لابردنی بەرکاری ڕاستەوخۆ بە بەرکاری ناڕاستەوخۆ دەلکێت وەکو لە سەرەوە ڕوونکراوەتەوە، بەڵام کاتێك کاری ڕستە ڕابردو بێت، بەرکاری ڕاستەوخۆ بە جێناوێکی لکاو جێگیر دەکرێت بەم شێوەیە .

ئاشکرایە، کە ئەوان من – یان بۆتۆ هێنا.

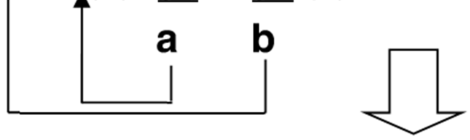

-ئاشکرایە کە ئەوان بۆ تۆیان هێنام .

هەروەها بەرکاری ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ دەشێ هەر دوك پێکەوە بەکلیتیك بکرێ، کاتێك کاری ڕستە لە کاتی داهاتو دابێت، هەر دو جێناوە لکاوەکە بە پێشبەندەوە دەلکێت بەم شێوەیە :

پێشبەند + بەرکاری ڕاستەوخۆ + بەرکاری ناڕاستەوخۆ .

وەك :- ئاشکرایە، کەئێمە ئەو بۆ تۆ دەهێنین .

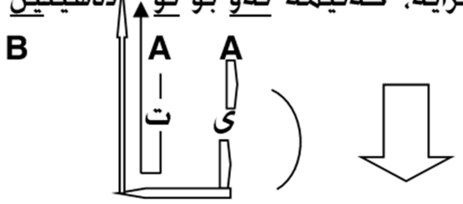

ئاشکرایە، کە ئێمە بۆت ـ ی دەهێنین .

٣-٧-١/٤ کلیتیکاندنی دیارخەری :

کلیتیکی دیارخەری لەو ڕستانەدا بەدی دەکرێ کە دۆخی هەیی (خاوەنێتی) یان تێدایە کە یەکێکە لە دۆخەکانی ڕێزمانی و دەشێ لە قاڵبی مۆڕفۆسینتاکسی دابڕێژرێت "چ وەك ڕستەیەك بێت یان فرێزێکی ناوی کە جێناوێکی جودا یان ناوێك دەبێتە دیارخەری ناوێکی تر، واتای هەیی بگەیەنێت بەهۆی مۆڕفیمی خستنەپاڵەوە ئەم فرێزە فراوان دەکرێت و دۆخی ڕێزمانی پێ دەبەخشرێت، ناوی دووەم دەکات بە خاوەنی ناوی یەکەم،

هەر بۆیە فرێزی خاوەنێتی وەکو دیارخەری سەرەی فرێزی ناوی لە ئاستی ژێرەوەی ڕستەدا دەردەکەوێت بەهۆی ئامرازی خستنەسەری (ی) بەپێش خۆیەوە دەبەسترێتەوە. دوای جێگیرکردنی بەجێناوی لکاو لە فۆڕمی کلیتیکدا دەردەکەوێت و بەپێش خۆیەوە دەلکێت. لە ئەنجامدا کلیتیکی دیارخەری لە شێوەی فرێزێکی خاوەنی بەرهەم دێت لە کەس و ژمارەدا لەگەڵ کاری ڕستەدا ڕێکدەکەوێت.

وەك:- من بەچاوی خۆم دیتم، کە کوڕەکەی ئەوان هاتەوە .

⇩

- من بەچاوی خۆم دیتم، کە کوڕەکەیان هاتەوە .

لە پارستەی دیارخەری (کە کوڕەکەی ئەوان هاتەوە.)دا مۆڕفیمی (ی) دۆخی دیارخەری بە فرێزەکە دەدات، پەیوەندی دیارخراو و دیارخەر دروست دەکات. بەمەش فرێزێکی ناوی خاوەنێتی (دیارخەری) دروست دەکات. دەتوانرێت ئەم دیارخەرە بەکلیتیك بکرێ بە جێناوێکی سەر بەهەمان کەس و ژمارە پاش گوێزانەوە جێگیر بکرێت و لە فۆڕمی (یان) دەربکەوێت کە جێناوێکی سەر بەدەستەی خاوەنییە، لە ئەنجامدا مۆڕفیمی خستنەپاڵی (ی) هیچ گۆکردنێکی فۆنەتیکی نابێت.

٤-٧-١/٤ کلیتیکاندنی بەرکار لە پارستەی بکەرنادیاردا:

لەو ڕستانەدا بەدی دەکرێ کە کاری ڕستە کارێکی تێپەڕی بکەرنادیارە دەشێ جێگری بکەر بە جێناو بکرێ کە مەبەست بەرکارە دوای نادیارکردنی بکەر کاتێك کارەکە ڕابوردو یان ڕانەبوردوی بکەرنادیار بێت.بکەرنادیاری بەپێی یاسای گوێزانەوەی ڕستەی مۆڕفۆسینتاکسی بکەرنادیار دروست دەبێت:

١- ناو و ئەو ڕاناوە لکاوەی ئەرکی بکەری دەبینن، دەکرێن بە مۆڕفیمی (ر)ی بکەرنادیار.
٢- ڕەگی کارەکە وەردەگیرێ.
٣- مۆرفیمی (ر)ی بکەرنادیار دەخرێتە سەر ڕەگی کارەکە.
٤- ئەگەر کاتی کارەکە ڕابوردو بێت (ا)ی دەخرێتە سەر.ئەگەر داهاتو بێ(ێ)ی دەخرێتە سەر.
٥- ئەگەر کاتی کارەکە داهاتوبێت، دەستەی Aوەك بەرکار دەردەکەوێ. کە ڕستەکە دەکرێتە بکەرنادیار ڕاناوەکە دەگۆڕێ بە ڕاناوی بەرانبەری لەدەستەی Bدا.
لە بکەردیار (A) ← لە بکەرنادیار (B)

٦- ئەگەر کاتەکەی ڕابوردو بێت بەرکاری ناڕاستەوخۆ لە دەستەی B یەوە دەبێ. کە ڕستەکە دەکرێتە بکەرنادیار ڕاناوەکە دەگۆڕێ بە ڕاناوی بەرانبەر لە دەستەی A دا. (وریا عومەر ئەمین،٢٠١٣ : ٧-٢٠)

لە بکەردیار (B) ← لە بکەرنادیار (A)

وەك: - ئازاد ڕۆیشت، کە ئەو ئێمەی دەنارد.

لە پاڕستەی (کە ئەو ئێمەی دەنارد.) کاتێ دەکرێتە بکەرنادیار لەبەر ئەوەی کاری پاڕستە (ڕابردوە) جێناوە بەرامبەرەکان (ی) لە دەستەی (A) دایە بکەرە. (ین) لەدەستەی (B) دایە بەرکارە. (نێر) ڕەگی ڕابردوی کارەکەیە ئینجا بەپێی هەنگاوەکانی بکەرنادیاری دەبێتە (کە ئێمە دەنێررراین.) (ئێمە) جێگری بکەرە و کلیتیکاندنی بەسەردا دێت. ئەم شێوەیە وەردەگرێ (ئازاد ڕۆیشت، کە دەنێررراین.)

<u>٨-١/٤ کۆنترۆڵ و پاڕستە :</u>

لە ڕستەی ئاڵۆزدا پرۆسەی کۆنترۆڵکردن بە ئاشکرا هەستی پێدەکرێت، لە نێوان ڕستەی سەرەکی و پاڕستەی دیارخەریدا. ئەم پرۆسەی کۆنترۆڵکردنە کە لەلایەن گوزارەی ڕستەی سەرەکییەوە بۆ پاڕستە ئەنجامدەدرێ، لە ڕستەی ئاڵۆزدا بە دو شێوە دەبێت "تەواوکەری داخراو **closed complement** و تەواوکەری کراوە **open complement**" (شادیە ساڵح مستەفا ،٢٠١٤ :٧٩)

١- تەواوکەری داخراو :

ئەو پاڕستەیەیە کە بکەرێکی ناوخۆیی هەیە و هاو ئاماژەیە، واتە هەمان نیشانەی نیهادی (**subject**) ڕستەی سەرەکی هەیە و بەخورتی کرتاندنی بەسەردا هاتوە و لەشێوەی **pro** دا دەردەکەوێت، جۆری کاری ڕستەی سەرەکیش لەشێوەی کاری کۆنترۆڵکەر دایە، چونکە لە توانایدا هەیە کەرستەیەك لە پاڕستە کونترۆڵ بکات.

- تابان پێی وایە، **pro** دەردەچێت.ئەم ڕستەیە خۆی بەم شێوەیەیە (تابان پێی وایە، خۆی دەردەچێت.)

٢ – تەواوکەری کراوە :

ئەو پاڕستەیەیە کە نیهادێکی دەرەکی بەخورتی لە دەرەوەی لاڕستەکە بە شێوەیەکی ئەرکی کۆنترۆڵکراوە، واتە هەمان نیهاد لە ڕستەی سەرەکیدا نییە و خۆی بەم شێوەیە یە (تابان پێی وایە، دیار دەردەچێت.) بەڵکو پاڕستەکە خۆی بەخورتی ئەرکی دیارخەرە بۆ

بەرکــاری ڕســـتەی ســـەرەکی دەبینێـــت. هەروەهـــا هەنـــدێ کـــار دەتـــوانن کـــۆنترۆڵی کەرســـــتەیەکی تـــر بکـــەن کە بە pro جێگیرکـــراوە. لە کـــاری تێـــپەڕ کەرســـــتە کۆنترۆڵکراوەکە پێی دەگـوترێ دیارخـەری بەرکـار .(Radford, A. 1997; 25). واتە ئەرکـی دیارخەری بۆ بەرکاری ڕستەی سەرەکی دەبینێت.

أ- وا دیارە، کە هێلین خەوتوە.

ب - ئەو بڕیاریدا، کە جگەرە نەکێشێ.

لە نمونەی (ا)دا چونکە کاری ڕستە سـەرەکییەکە چـالی بـکەری بەتاڵە، ئەمەش ئەوە دەردەخات کە لە زمانی کوردیدا "گشت ڕستە تەواو کەرەکان کات و کەسدارن" (حـاتەم ولیا محەمەد،٢٠٠٩ : ٢٣٦) لە نمونەی (ب) کـارەکە کـۆنترۆڵی بەرکـاری دەرەکـی کـردوە، کە پاڕستەکەیە وەکو دیارخەر ئەرکەکە جێبەجێ دەکات.

٩-١/٤ گوێزانەوە و ڕستەی ئاڵۆز:

ڕێزمانی گـوێزانەوە لەئەنجامی هەندێ کەم وکوری ڕێزمانی فرێـز پێکهێنـان دروســت بـو، کە یەکـێکە لە بەرهەمەکـانی چۆمسـکی، ئەمە ڕێزمـانێکی فراوانتـر و پێشـکەوتوە، دەکـرێ بگـوترێ، ئەم مـۆدێلە وەرچەرخـانێکی تـری چۆمسـکییە. یاسـاکانی گـوێزانەوە دەکەونە دوای یاساکانی فرێز پێکهێنان بۆیە "یاساکانی گـوێزانەوە هەنـدێ جـار بەیاسـا تەواوکارییەکـان supprementary rules نـاودەبرێ لە کاتێکـدا یاسـاکانی فرێزپێکهێنـان بەیاســا ســـەرەتاییەکانElementary rules ناودەبرێــت، چـــونکە ڕێزمـــان بەو یاســـا سەرەتاییانە دەست پێدەکات" (یوسف نوری محەمەد ئەمین ،٢٠١٠: ١٦) داهێنـانی ئەم جـــۆرە ڕێزمـــانە ڕێـــگە چـــارەیەك بـــو بـــۆ ڕوونکـــردنەوەی پەیوەنـــدیی ڕســـتەکان و ئەو گۆڕانکارییانەی لەناو ڕستەدا ڕوودەدات، بەواتایەکی تر ئەو گـۆڕانکاریانە ڕوونـدەکاتەوە کە بەسەر ڕستەدا دێت کە لە ئەنجـامی یاسـاکانی فرێـز پێکهێنـان دروسـت دەبـن وەکـو (جێگـورکێ، کرتاندن، گۆڕان، جێگرتنەوە ...هتد).

١٠ -١/٤ یاساکانی گوێزانەوە و ڕستەی ئاڵۆز:

یاســاکانی فرێــز پێکهێنــان نــاتوانن هەمــو جــۆرە ڕســتەیەکی ناســادە بەرهەم بهێــنن، چــونکە لەم جــۆرەی ڕســتەدا زۆر دیــاردەی وەکــو کرتانــدن و جێگـۆڕکێ...هتــد، بەر چــاو دەکەوێ کە لە ئەنجـامی لێکـدانی دو ڕســتە یـان زیـاتر بەرهەمـدێت، بـۆیە یاســاکانی

گـوێزانـەوە دەورێکــی چالاکیــان هـەیە، لەبەرئەوەی "یاســاکانی گــوێزانەوە لـە ســەرێکـەوە چالاکـترن لـە یاسـاکـانـی فرێز پێکـهێنان. چـونکـە یاسـاکـانـی گــوێزانەوە هـەڵدەسـتن بەڕیـز کـردنـەوەی کـەرسـتەکان نـەك یاسـاکـانـی فرێـز پێکـهێنـان کـە دەتـوانن کـەرسـتـە لابـەرن و بتـاوێننـەوە، یـان کـەرسـتـەی تـر بهێنـنـە نـاوەوە، هـەروەهـا گرنگیـەکـی تـری لەوەدایە کـە دەتوانن بەهەمو ئەو کـارانـە هـەسـتن، کـە یاسـاکـانـی فرێـز پێکـهێنـان بە تەواوی نـاتوانن پێیان هـەستن. کـەواتـە هـەر دو جۆر یاسـاکانی فرێز پێکـهێنان و گــوێزانـەوە کـاری یـەکـتـری تەواودەکـەن و بەتەواوکـەری یەکـتری دادەنرێن، یاسـاکانی گوێزانەوە سـەرەتا "لـە خـواروترین گــرێ دەســت پێـدەکـات و بەرەو کـەرسـتـەی ســەروتر دێـت تـا دەگـاتـە ئاسـتـی ڕسـتـەی سـەرەکـی، کـە بەرهـەم هـاتوی گـوێزانـەوە، ئاسـتـی ســەرەوەی ڕســتـەیە. Cowper, E. (A. 1992; 11) کـەواتـە هـەمو بەسـتن و لێکـدانێکـی ڕسـتـە بەپێـی یاسـاکـانی گــوێزانـەوە دەبێت لـە ڕۆنانـی ژێرەوە لێکـدەدرێن، لـە ئەنجامـی سـەپاندنی دەستـەیەك یاسـای گــوێزانـەوە وەکـو بەسـتن و کـرتانـدن و ...هـتـد، لـە ڕسـتـەیەکـی ئـاڵۆزدا دەبینـرێنەوە. یاســاکـانی فرێـز پێکـهێنان ناتوانن ڕستـەی لێکـدراو و ئاڵۆز و بکـەرنادیار بەرهـەم بهێـنن کـە پەیوەسـتن بە توانسـت ڕێگـە بە ئاخێوەری زمان دەدەن بـۆ بەرهـەمهێنـانی هـەمـو ڕسـتـەیەکـی ڕێزمـانی، واتـە زیاتر ڕسـتـەی سـادەی بکـەردیار بەرهـەمـدەهێنێت.

١١-١/٤ جێکەوتەی بکەر و بەرکار لە ڕستەی ئاڵۆزدا:

لـە ڕسـتـەی ئاڵۆزی ســەردیارخراو بەجێنـاودا ("جـێکـەوتـەی بـکـەری(nom) یـان جـێکـەوتـەی بەرکـاری acco جێکـەوتەیەکـی شـکاوەی ناو ڕسـتـەیەکـی دیکـەیە، کـە سـەرەتا یـان ناوەنـدی ئەم جۆرە ڕسـتـەیە دەگرێت کـە شـەقی دەکـات." (عـەبدولجەبار مسـتـەفا مـەعـروف،٢٠٠٩ : ١١٧) کـە لـە ڕێی پێکـهاتی فرێزەکـە دەناسـرێتەوە، واتـە بـە فـۆڕمـی١- "(Art+n) Dem +n دەکـرێ فۆڕمـی ڕســتـەکـان دیـاریکـرێ و جـێکـەوتـەی دوای خـۆی ڕسـتـەن بـەڵام ٢-ئەگـەر بە پارتیکـڵ دروسـت بـو ئەوا جێکـەوتـەی یەکـەمـی دوای خـۆی ڕســتیلە (پاڕسـتـە)و ئەویتریـان ڕسـتـە دەبێت وەجێکـەوتـەی سـەرەکـە دیارخـەرییە" (هـەمـان سـەرچاوە :١٢١)وەك :

- کتێبێك، کـە تۆ دات نابیت،بەسـود دەبێت.

i j i j i

- دیارییێك، کـە مـن بیکـرم، جـوان دەبێت.

کەواتە ئەو جێکەوتانە بۆ پێکهاتەکە بەخورتیە و تەواوکەرن و ڕستەی ئاڵۆز دروستدەکەن (ئەم ڕستانەبەندن) واتە پێویستن بۆ بەشداربونی ڕستەی ئاڵۆزەکە لەگەڵ ئەوەشدا هەندێ جێکەوتەی **optional** هەن ڕوونکەرەوەی ڕستەی پێش خۆیانن واتە دیارخەرین کە جێکەوتەی دوای خۆیان **optional** ن ئەمانە ڕستەی ئاڵۆزی ئازاد دروست دەکەن، ئەگەر لابدرێت واتای ڕستەی سەرەکی تێك ناچێت تەنیا دەبێتەوە بە ڕستەیەکی سادە. وەك:

- من بە ڕۆژ دەخوێنم، بۆیە زو دەنوم.

٤/١-١٢ ڕستەی سەرجێناوی و سروشتی پاڕستە دیارخەری دیارخراوی:

ئەم جۆرە ڕستەیە بریتییە لە ڕستەیەکی گەیەنەر، زانیاری دەربارەی سەری ڕستەی سەرجێناوی دەدات و بە ئەرکی دیارخەری هەڵدەستێت کە "نزیکایەتی و تایبەتیەتی و پەیوەندیەکی واتایی هاوبەش لەگەڵ کەرەسەیەك یان بەشێك" (صلاح حویز رسول،٢٠٠٦: ٩٧) لە ڕستەی سەرەکی دروستدەکات. لە ڕووی پێکهاتەوە ئەم ڕستەیە شێوەی تایبەتی خۆی هەیە کە لە خوارەوە لە بارەیانەوە دەدوێین .

٤/١-١٢-١ پێکهاتی شاڕستە لە پاڕستەی دیارخەری دیارخراودا:

جۆرێکی تایبەت لە ڕستەی ئاڵۆز هەیە، کە لە لێکدانی شاڕستە و پاڕستەدا، جگە لە ئامرازی گەیەنەری (کە) جێناوی نیشانە (ئەوە) لەگەڵ (ی)ی خستنەسەر ڕۆڵێکی واتایی بەرچاو دەبینن لە پێکەوە بەستنەوەی شاڕستە و پاڕستە و ڕۆنانی ئەو جۆرە ڕستە ئاڵۆزانە.

جگە لە سەرە (ئەو..ی) وەکو دیارخەر **Spec** سەرە ئەرك دەبینن کە دەکرێ بوترێ جۆرێکە لە جۆرەکانی مۆدیفایەر کە زیاتر زانیاریمان دەداتێ لە بارەی کەسێك یا شتێك کەقسەی لەبارەوە دەکرێ (**Omer, A. 2006; 11**) واتە وەکو بەشێکی ناسەرەکی بۆ زیاتر دەرخستن و ڕوونکردنەوەی فرێزی ناوی بکەری یان بەرکاری بەکاردێت، دەبێتە بەشی ناوی ڕستەی سەرجێناوییەکە، بەڵام ئەگەر بە تەنیا فۆڕمی (ئەوەی) بەکارهات. وەك:

- ئەوەی هات، برام بو.

کە لەسەرێکی جێناوی (ئەوە) و ئامرازێکی خستنەپاڵی (ی) دروست بوە. واتە دەبێتە سەرجێناوێکی ئاماژە لە ڕستەی سەرجێناویدا. هەروەها دەکرێ سەری ڕستەی سەرجێناوی بە ئامرازی (ناسراوی و نەناسراوی و کۆ) دیاریخرێ. کاتێك ناوێ کە لەم بارەدا جێناوە ئاماژەکە دەرناکەوێت. چونکە "ناوی ئیشارەو (ەکە) و (ێك) هەرگیز لەگەڵ یەکتر دەرناکەون" (وریا عومەر ئەمین.١٩٨٦ : ١٨٣-١٨٩). وەك:

ئەو + ناو + ە + ی   ئەو کچەی

ئەوە + ی   ئەوەی

ناو + ەکە +ی   کچەکەی

ناو + ێك   پیاوێك

ناو + ەکە + ان + ی   پیاوەکانی

کەواتە لە ڕستەی سەرجێناویدا سەرێکی ناوی مەرجی دروست بونیەتی. هەر دو فۆڕمی (ئەو + ناو + ی) یان (جێناوی ئاماژە + ی) دەتوانن لە شوێنی یەکتردا لە پەیوەندی ستونی دابن و هەمان ئەرك جێ بەجێ بکەن. وەك:

- ئەو کوڕەی، کە pro هات، دراوسێمانە.

- ئەوەی، کەpro هات.

هەر دو فرێزی (ئەو کوڕەی) و (ئەوەی) لە هەر دو ڕستەکەدا هەمان ئەرك جێ بەجێ دەکەن. لەم بارەدا دەکرێ بگوترێ بکەرەکان لە ڕستەی سەرەکی هەمان دۆخی بکەرەکانی ڕستەی تەواوکەری کات و کەسداریان هەیە.

٢-١٢-١/٤ پاڕستە دیارخەری دیارخراوی لە ڕستەی سەرجێناوی:

ئەو پاڕستەیەیە لەڕستەی سەرجێناویدا، کە دەبێتە دیارخەری سەرەی فرێزی ناوی یان جێناوی لە شاڕستەدا یان کەرستەیەکی بەندە. بە ئامرازی لێکدەری (کە) دەست پێدەکات و زۆرجار بە (ی) خستنەسەر بەسەرەکەوە بەستراوەتەوە. هەرچەندە دەکرێ لە هەندێ باردا لە شوێنی یەکتری بەکاربێن و کاری یەکتری تەواو بکەن "ئەم جۆرە ڕستە شکاوانەی ناو ڕستەی ئاڵۆز هەمیشە دیارخەرین. ئینجا چ دیارخەری کەتیگۆری

بکەری یان دیارخەری کەتیگۆری بەرکاری ڕستەی سەرەکی بن" (دارا حمید محمد،٢٠١٢ : ١٣) زۆر جار ئەم پاڕستەیە دەکەوێتە ناو ڕستەی سەرەکییەوە لەدوای ناوی دیارخراوەوە دێت فرێزی ناوی دیارخراویش کە "سەری جێناوی واتە (جێناوەکە یان ناوەکە) لە زمانی کوردیدا دەگرێتەوە، بەپێی تافی کردار دابەشبونێکی تەواوکەرانەیان هەیە" (محەمەد مەحوی،٢٠٠١ : ٢٦) کە پێویستی بە وەیە تەواو بکرێت یاخود دیاربخرێت. وەك:

- ئەو کتێبەی، من کڕیم ، دەربارەی زمانەوانی بو.

پ د دیا

٣-١٢-١/٤ گوێزانەوە لە پاڕستەی دیارخەری دیارخراوی سەرجێناویدا:

ئەو کەرستەیە کە گوێزانەوەی بەسەر دادێت "ئەو سەرە جێناوییە یە کە لە ڕستە شکاوەکە دەرهێنراوە و هێنراوەتە پێشەوە، گونجاوە لەگەڵ نیشانە تایبەتیەکانی وەچە دیاریکردنی کردارەکەدا ڕستیلەی ڕستە سەرجێناوییەکە، کە شوێن پێیەکی تێدایە کە شوێنی بنەڕەتی سەرجێناوییە گوێزراوەکەیە" (محەمەد مەحوی،٢٠٠١ : ٢٦٦) ئەمەش لە ئەنجامی لێکدانی هەر دو لاڕستەکە دروست دەبێت، چونکە "کاتێك دو ڕستە لێکدەدرێت، کەرستەی هاوبەشی نێوانیان لە ڕستەی دووەم لادەچێت" (Fowler, R. 1971; 150) کەواتە شوێن پێیەکە شوێنێکی بۆشی فرێزی ناوییە کە گوێزانەوەی بەسەردا هاتوە، لەگەڵ کەرستە گوێزراوەکە بەیەك دەبەستێتەوە. (Cowper, E. A. 1992; 86)شوێن پێیە بۆشەکە هەمان ئەرکی کەرستە گوێزراوەکەی دەبێت، پاڕستەکەش دەبێتە دیارخەری سەری ڕستە سەرجێنایەکە لە ڕستەی سەرەکیدا، بەیارمەتی ئامرازی (ی کە) لەم جۆرەی ڕستەدا، وەك:

- ئەو پیاوەی کە دانیشتوە، باوکمە.

- ئەو پیاوەی دانیشتوە، باوکمە.

کەواتە لەم ڕستانەدا بەهۆی یاسای گوێزانەوە کەرستە لە پاڕستەی دیارخەریدا کرتاوە شوێنپێیەکی لێ بەجێماوە، جگە لەمەش دەکرێ ئامرازی لێکدەر لابرێت کە ئەرکیان بەیەکەوە گەیاندنی هەر دو ڕستەکەیە، بەڵام لە ئاستی ژێرەوە بونیان هەیە. وەك: - ئەوپیاوەی کە هات، دراوسێمانە.

ڕ ئا ← ڕ. سەردیارخراوی + پا. دیارخەری دیارخراوی

ئەو پیاوە هات. + ئەو پیاوە دراوسێمانە.

هەروەها لەلایەکی تریشەوە پێکهاتە سەرجێناوییەکەی بە مۆرفۆلۆژی بەستراوە ئەوە دەردەخات کە ئارگومێنتەکان سنوریان بۆ دانەنراوە "چونکە هەم ئارگومێنتە دەرەکییەکە و هەم ئارگومێنتە ناوەکییەکەی بەشی کردارەکە دەتوانن لەڕستیلەی ڕستەی سەرجێناوییەکەدا لەلایەن ئەوەوە بەسەرجێناوی ببەسترێنەوە، ئەم پەیوەندی بەستنەوەیە دەتوانێت بەسەر چەند ئارگومێنتێکی جیاوازدا تێپەڕێت و بپەڕێتەوە و بیانگرێتەوە" (محەمەد مەحوی،٢٠٠١ : ٢٦١) وەك:

- ئەو پیاوەی کە pro لێرەبو، pro مامۆستای ئێمەبو.

٤/١-١٣ ئەرکی فرێزی سەردیارخراو بەجێناو لە ڕستەی ئاڵۆزدا:

٤/١-١٣-١ ئەرکی دیارخەری (بکەر لە شاڕستە - بەرکار لە پاڕستە):

واتە لە هەر دو بەشە ڕستەی ناو ڕستەی ئاڵۆزدا، بکەر لە شاڕستە و بەرکار لە پاڕستە، فرێزی ناوی لە ڕستەی دیارخراو بەجێناوی شاڕستەدا جێکەوتەی بکەری هەیە، بەڵام هەمان فرێز وەك کەرستەیەکی شکاوەی ناو ڕستە (پاڕستە) ئەرکی دیارخەری بەرکاری پێدەسپێردرێ و وەك ئارگومێنتێك کە لەلایەن کارەوە داواکراوە ڕێککەوتن لە نێوانیاندا هەیە لەکەس و ژمارەدا واتە لە پاڕستەدا ئەرکی دیارخەری بەرکاری وەرگرتوە. وەك:

- ئەو کوڕەی، کە pro باوکی خۆشی دەوێت، هات.

I بەرکار i

کەواتە فرێزی ناوی (ئەوکوڕە) لە ڕستەی سەرەکیدا ئەرکی بکەری هەیە کە هاونیشانەیە لەگەڵ (ی) ڕستە تەواوکەرەکە، بەڵام لە ڕستەی تەواوکەردا ئەرکی بەرکار جێبەجێ دەکات، ئەمە جیاوازی جێکەوتەکان دروست دەکات لە ڕستەکانی ناو ڕستەی ئاڵۆزدا.

٤/١-١٣-٢ ئەرکی (بکەر لە شاڕستە – بکەر لە پاڕستە):

فرێزی ناوی لە شاڕستەدا جێکەوتەی بکەری هەیە، وەك کەرستەیەکی شکاوەی ناو پاڕستە هاونیشانە دەبێت کاتێك هەمان ئەرکی ڕستەی سەرەکی هەبێت لە ناو پاڕستەدا، فرێزە ناویەکە لە هەر دو ڕستەکەدا شێوەی (+بکەر ،pro+ بکەر) وەردەگرێ، "بکەری ڕستیلەی ڕستە سەرجێناویەکە (شاڕستە)" (محەمەد مەحوی،٢٠٠١: ٢٢٦) کە

ڕستە سەرەکییەکەی پێدەناسرێتەوە بەئاشکرا دەرکەوتوە و گونجاوە لەگەڵ وەچە دیاریکردنی کارەکە و شوێنپێیەکی لە پاڕستەدا بە شێوەی**pro** بەجێهێشتوە، کە هەمان ئەرك جێبەجێ دەکات کە شوێنی بنجی سەرجێناوییە گوێزراوەکەیە بەمەش ئەم **pro** یە لە پاڕستەدا وەك ئارگومێنتێکی ناوەکی کار ڕەفتار دەکات. وەك:

- ئەوکوڕەی، **pro** کە باوکی خۆش دەوێØ، هاتØ.

ئامادەنەبونی فرێزە ناوییەکە وەك ناوێکی سەربەخۆ لە پاڕستەی دیارخەری و ئاماژە پێکردنی بە ڕاناوی ڕێککەوتن (Ø) ئەوە دیاردەکات کە هەبونی بکەری شاڕستە ئەوکاتە بونی نیهادی پاڕستە دەسەلمێنێ، کە ئەم بکەرە لەگەڵ نیشانە تایبەتیەکانی کەس و ژمارە و دیار و نادیاردا یەکبگرنەوە کە بە**pro** شوێنی پڕ دەکرێتەوە.

ئەنجامەکان

ئەنجامەکان

١- هەموو پاڕستەیەك دیارخەریە و وەك ڕستەیەکی لاوەکی وەسفی کەرەسەیەك لە کەرەسەکانی شاڕستە دەکا. ئەگەر وەسفی ناوێکی کرد، دەبێتە پاڕستەی ئاوەڵناوی و ئەگەر وەسفی لایەنێکی کاری شاڕستەی کرد، دەبێتە پاڕستەی ئاوەڵکاری.

٢- هەمو جۆرە پاڕستەیەك هەر چییەکی بێ ئەرکی ڕێزمانیی، بەهەمان دەستە یاسا تێهەڵکێشی شاڕستەکە دەکرێ.

٣- یاساکانی تێهەڵکێش کردنی پاڕستە بە شاڕستە بەم هەنگاوانە ئەنجام دەدرێ:

ا- دەستنیشان کردنی بنجی **Deep structure** ی، شاڕستە و پاڕستەکان.

ب - هاو کرتاندن.

پ- خستنەسەری (ی)ی بەستن و ئامرازی (کە)، یان دەشێ بێ ئامرازیش بێ.

ت - ڕیزکردنی ڕستە و وشەکان بەپێی یاساکانی ڕیزبەندیی وشەکان و بەشە بنجییەکان لە ڕستەدا.

٤-لە کاتی گۆڕینی ڕستەی بکەردیار بۆ بکەرنادیار بکەر لانابرێ، بەڵکو دەگۆڕدرێ بۆ مۆرفیمی (ر)ی بکەرنادیار، بەرکاریش هەر بە بەرکاری دەمێنێتەوە، بەلام بە پرۆسەی بەلوتکەکردن دەبێتە نیهادی ڕستە.

٥- بە پێی ڕێزمانی بنیاتنان و گوێزانەوە، پرۆسەی ڕۆنانی ڕستەی ئاڵۆز، سەرباری لایەنە واتاسازیەکەی پرۆسێسێکی ماتماتیکییە کە بە ژمارەیەکی سنوردار وشە و ژمارەیەکی کەم یاسا ژمارەیەکی بێ کۆتایی ڕستە دادەڕێژرێ.

سەرچاوەکان

سەرچاوەکان

سەرچاوەکان بە زمانی کوردی

ئازاد ئەحمەد حسەین (٢٠١٢) یاسای گواستنەوەی کۆپیکردن لە سینتاکسی زمانی کوردیدا- شێوەزاری سلێمانی. گ. زانکۆی کۆیە. ژ٢٢.

ئازاد ڕەمەزان عەلی (١٩٩٩) لە یاساکانی داڕشتنی ڕستەی مەرجی زمانی کوردی. نامەی ماستەر. کۆلێژی پەروەردەی ئیبن ڕووشد. زانکۆی بەغدا.

ئاسۆ عەبدولڕەحمان کەریم (٢٠٠٨) ڕۆنانی ڕستە لە شێوەزاری فەیلی دا. نامەی ماستەر. کۆلێژی پەروەردەی زانستە مرۆڤایەتیەکان. زانکۆی سەلاحەددین.

ئومێد بەرزان برزۆ (٢٠١١) دروستەی فرێز و ڕستە لە زمانی کوردیدا. چ. گەنج. سلێمانی.

ئەحمەد حەسەن فەتحوڵڵا (١٩٩٠) بکەر وەك بەشێکی سەرەکیی ڕستە لە زمانی کوردیدا. نامەی ماجستێری بڵاونەکراوە. زانکۆی سەلاحەددین.

ئەوڕەحمانی حاجی مارف (٢٠١٤) فەرهەنگی زاراوەی زمانناسی. چ٢. چ. ڕۆژهەڵات. هەولێر.

ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیم (١٩٨٠) ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتوخواز لەگەڵ ڕستەی شوێنکەوتوی دیارخەر. دەزگای ڕشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی – بەغداد.

ـــــــــــــــ (١٩٨٦) هەندێ ئامرازی سینتاکسی لە زمانی ئەدەبی ئیمڕۆی کوردیدا. چ١. چ. علاء. بەغدا.

بازیان یونس محێدین (٢٠١٠) ڕستەی شوێنکەوتو لە زمانی کوردیدا. گ. زمانناسی. چ. مناره. هەولێر. ژ٦.

بەکر عومەر عەلی (١٩٩٢) بەستن و کرتاندن لە زمانی کوردیدا. نامەی ماستەر. کۆلێژی ئاداب. زانکۆی سلاحەددین.

ـــــــــــــــ **و ئازاد ئەحمەد حسەین** (٢٠١٢) تێڕووانینێکی نوێ بۆ ڕستەی ئاڵۆز. گ.

زانكۆی كۆیە. ژ۲٥.

پەسار محەمەد حەسەن سەعید (۲۰۱۳) ڕۆڵی لاڕستێ دڕستێن لێكدای و ئاڵۆزێن زمانێ كوردیدا. نامەی ماستەر. فاكولتیا زانستێن مرۆڤایەتی. سكولا ئاداب.زانكۆیا دهۆكێ.

تالیب حوسێن عەلی (۲۰۱٤) هەندێ لایەن لە پەیوەندیی نێوان ڕستە و واتا لە كوردیدا. چاپخانەی حاجی هاشم. هەولێر.

حاتەم ولیا محەممەد (۲۰۰۰) فرێزی ناوی و فرێزی كاری لە كرمانجی ژورودا. نامەی ماستەر. كۆلێژی زمان. زانكۆی سلێمانی.

________ (۲۰۰۹) پەیوەندییە ڕۆنانییەكانی نواندنە سینتاكسییەكان.چ. خانی. دهۆك.

خەسرۆ ئەحمەد ڕەسول (۲۰۰۸) بەركار لەزمانی كوردیدا – بەپێی ڕێبازی فۆڕمی. چ. وەزارەتی ڕۆشنبیری. هەولێر.

________ (۲۰۱۲) ڕستە لە شێوەزاری خۆشناوەتیدا لەڕووانگەی دەسەڵات و بەستنەوەدا. نامەی دكتۆرا. فاكەڵتی ئاداب. زانكۆی سۆران.

دارا حەمید محەممەد (۲۰۱۲) شیكاری ڕستەی ئاڵۆز لە ڕووانگەی پڕاكماتیكەوە. نامەی دكتۆرای بڵاونەكراوە. فاكەڵتی پەروەردە. زانكۆی سلێمانی.

دیار عەلی كمال (۲۰۰۲) ڕێزمانی كوردی ڕووانگەیەكی بەرهەمهێنان و گوێزانەوە. نامەی ماستەر. كۆلێژی پەروەردە. زانكۆی سەلاحەددین.

ڕەفیق محەمەد محێدین شوانی (۲۰۰۳) ئامرازی بەستنەوە لە زمانی كوردیدا. دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم. سلێمانی.

ساجیدە عەبدوڵڵا فەرهادی (۲۰۰۳) ڕستە و پاش ڕستە – تێڕووانینێكی ئەركی. نامەی دكتۆرای بڵاونەكراوە. كولێژی ئاداب. زانكۆی سەلاحەددین.

________ (۲۰۱۰) ڕێزمانی بەندێتی و هەندێ لایەنی ڕستەی كوردی. چ. حاجی ڕۆشنبیری، هەولێر.

ـــــــــــــــــــ (٢٠١٣) هەنـدێ لایەنـی ڕستەسـازی زمـانی کـوردی. چ. حـاجی هاشم. هەولێر.

سەباح ڕەشید قادر (٢٠٠٩) هەندێ لایەنی ڕێزمانی دەسەڵات و بەستنەوە(GB) لەزمـانی کوردیدا. چ. حاجی هاشم. هەولێر.

سەلام ناوخۆش (٢٠٠٧) تێڕووانینێك لە : لە یاسا بنجییەکانی داڕشتنی ڕستە لە زمانی کوردیدا. ڕۆژنامەی بەدرخان. ژ ٨٣ ی ٢٠٠٧/٧/٢٢.

شادیە ساڵح مستەفا (٢٠١٤) هەندێ لایەنی ڕێزمـانی فەرهەنگـی – ئەرکـی لە زمـانی کوردیدا. نامەی ماستەر. کۆلێژی پەروەردە. زانکۆی سەلاحەددین.

شلێر ڕەسول محەمەد بەرزنجی (٢٠٠٤) یاساکانی داڕشتنی لاڕستەی دیارخەری لەزمانی کوردیدا. نامەی دکتۆرا. کۆلێژی ئاداب. زانکۆی سەلاحەددین.

شێرزاد سعید صدیق (٢٠٠٨) ڕستەی زمانی کوردی بەپێی تیۆری (کەتیگۆری و پێوانە) ی هاڵیدەی – لێکۆڵینەوەکی وەسفییە. نامەی ماستەر. کۆلێژی زمانزانکۆی سەلاحەددین .

شیلان عومەر حسەین (٢٠١١) پەیوەندیی سینتاکس و سیمانتیك لە ڕێزمانی کوردیدا. نامەی دکتۆرای بلاّو نەکراوە. کۆلێژی زمان . زانکۆی سلێمانی.

صلاح حویز رسول (٢٠٠٦) ڕستەسازی و واتاسازی (بون). نامەی ماستەر. کۆلێژی پەروەردە. زانکۆی کۆیە.

عومەر ئەحمەد عەبدولڕەحمان (٢٠٠٩) فرێزی بەند لە زمانی کوردیدا. نامەی ماستەر. کۆلێژی زمان. زانکۆی سەلاحەددین.

عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسول (٢٠١١) پۆلینکردنی ڕستەی کوردی- توێژینەوەیەکی ڕستەسازییە. گ. ئەکادیمیای کوردی. ژ١٧.

ـــــــــــــــــــ (٢٠١٤) پوختەیێکی وردی ڕستەسازیی کوردی. چ٣ . چ. هێڤی. هەولێر.

عەبدولجەبار مستەفا مەعروف (٢٠٠٩) دروستەی ڕستەی ئاڵۆز. نامەی دکتۆرای بڵاونەکراوە. زانکۆی سلێمانی. سلێمانی.

غەریبە عەگید خەلیل (٢٠٠٩) بەراوردکرنا ڕستا ئالۆز د ناڤبەرا زمانێ کوردی – گۆڤەرا بەهدینی و فارسیدا. نامەی ماستەر. کۆلێژا ئاداب. زانکۆیا دهۆکێ.

ڤیان سلێمان حاجی (٢٠٠٩) کەرستە بەتاڵەکان لەڕووانگەی تیۆری دەسەڵات و بەستنەوە- شێوەزاری کرمانجی سەرو. چ. حاجی هاشم. هەولێر.

قەیس کاکل تۆفیق (٢٠٠٢) پەیوەندییەکانی نێو دەق. نامەی دکتۆرا. کۆلێژی ئاداب. زانکۆی سەلاحەددین.

کاروان عومەر قادر (٢٠٠٨) ڕستەی باسمەند لەزمانی کوردیدا بەکەرەسەی کرمانجی خوارو. چ١. چ.تیشك. سلێمانی.

کوردستان موکریانی (١٩٨٦) سینتاکسی ڕستەی سادە لەزمانی کوردیدا. چ. دارالحریە. بەغدا.

__________ (٢٠٠٠) سینتاکسی ڕستەی کوردی. چ١. چ. وەزارەتی پەروەردە. هەولێر.

__________ (٢٠٠٤) سینتاکسی ڕستەی تێکەڵ. چ١. دەزگای ئاراس. هەولێر.

محەممەد مەحوی (٢٠٠١) ڕستەسازیی کوردی. زانکۆی سلێمانی. سلێمانی.

محەمەد مەعروف فەتاح (٢٠١٠) لێکۆڵینەوە زمانەوانییەکان. کۆکردنەوەی شێروان حسێن خۆشناو و شێروان میرزا قادر. چ ڕۆژهەلات. چ١. هەولێر.

محەمەد ئەمین هەورامانی (١٩٨١) زاری زمانی کوردی لە تەرازوی بەراورد دا. دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی. بەغدا.

میدیا جلال مجید (٢٠١٢) سینتاکس و سیمانتیکی بەستنەوە لە زمانی کوردیدا. نامەی ماستەر. زانکۆی سەلاحەددین.

نوری عەلی ئەمین (١٩٦٠) ڕێزمانی کوردی. چ. کامەران. سلێمانی.

__________ (٢٠١٤) ڕێزمانی کوردی. چ٤. چ. ڕۆژهەلات. هەولێر.

نەوزاد ئەنوەر عومەر (٢٠١٤) کۆزەتیڤ لە زمانی کوردیدا. چ. حاجی هاشم. هەولێر.

هـ. د. ویدۆوسن (٢٠٠٨) سەرەتایەك بۆ زمانەوانی. و. هۆشەنگ فاروق. چ١. چ. خانی. دهۆك.

وریا عومەر ئەمین (١٩٨٢) ڕێککەوتن لە زماندا. گ. ڕۆشنبیری نوێ. ژ٩٢.

________ (١٩٨٦) بناغەی سادەترین ڕستەی کوردی. گ. ڕۆشنبیری نوێ. ژ١١١.

________ (١٩٨٦) مردنی وشە. گ. کاروان. ژ. ٤٥.

________ (١٩٨٦)ڕێزمانی ڕاناوی لکاو. د. ڕۆشنبیری بەغدا.

________ (١٩٩٢) لە پەیوەندییەکانی بکەر نادیار. گ.ڕۆشنبیری نوێ. ژ١٢٩.

________ (١٩٩٥) لێڵی لە زمانی کوردیدا. گ. رۆشنبیری نوێ. ژ١٣٦.

________ (١٩٩٨) مەرج و یاساکانی لە زمانی کوردیدا. گ. کۆڕی زانیاری. بەغدا. ژ٢٧-٢٨.

________ (٢٠١٣) بکەرنادیاری مۆڕفۆسینتاکسی. گ. ئەکادیمیای کوردی. ژ٢٦.

________ (٢٠١٤) مۆڕفۆسینتاکس وەك سەرچاوەیێك بۆ داڕشتنی وشە لە زمانی کوردیدا. گ. ئەکادیمیای کوردی. ژ٢٩.

________ (٢٠١٥) ئەرکی ڕێزمانی و لۆژیکی. ڕۆژنامەی بەدرخان .ژ١٧٢.

یوسف شەریف سەعید (٢٠٠٩) دۆخەکانی ژێرەوە لای فیلمۆر و هەندێ لایەنی ڕستەسازیی کوردی. چ. حاجی هاشم. هەولێر.

یوسف نوری محەمەد ئەمین (٢٠١٠)هەندێ لایەنی ڕستەی لێکدراو لە زمانی کوردیدا بەپێی یاساکانی گوێزانەوە. نامەی ماستەر. کۆلێژی زمان. زانکۆی سەلاحەددین.

سەرچاوەکان بە زمانی ئینگلیزی

Amin, W. O. (1979) Aspects of the Verbal Construction in Kurdish. D.Phil Thesis presented to the University of London. Published (2011) by Kurdish Academy.

____________.(1976) Some Fundamental Rules of Kurdish Syntax Structure. London

Aziz, A. O. (2006) The Syntax of Relative Clauses in English with implication for teaching. Salahaddin University. Arbil.

Boskany, S. A. F. (2014) Acontrastive Analysis of Agreement in Standard English and Standard Kurdish. P. Haji Hashim. Eirbil.

Chomsky ,N. (1965) Aspects of the Theory of Syntax. MIT Press. Cambridge. Mass.

____________ (1985) Knowledge of Language: Its nature , Origin Use. New York. Praeger.

Cook , V. J. & Newson, M. (1997) Chomsky's Universal Grammar. 2nd ed. Blackwell

Cowper , E. A. (1992) A concise Introduction to Syntactic Theory. The GB Approach . Chicago. University of Chicago Press.

Crystal, D. (2012) A Dictionary of Linguistics and Phonetics. 6th ed. Blackwell. Education.

Fillmore , c. J. (1968) The Case for Case. In Bach and Harms.

Finch, G. (2005) Key Concepts in Language and Linguistics. 2nd ed. Palgrave Macmillan.

Fowler, R. (1971) An Introdoctio to transformation syntax, redwood burn, London.

Fromkin, V., Rodman , R., (1978) An Introduction to Language 2nd ed. Holt, Rinehart and Winston, New York.

Galali, R. R. S. (2007) Acomparative Study of Verb Phrase Structure In Standard English and Central Kurdish. MA.Theses. Salahaddin. University.

Hamash. K. & Abdulla. J. J. (1979) A course in Modern English Grammar. Baghdad.

Huddleston, R. (1976) An Introduction to English Transformational Syntax. Longman

Jacobsen , B. (1976) Transformational Generative Grammar. North – Holland.

Omer, A. A (2006) The syntax of Reltive Clauses in English with Implications for Teaching. M.A Theses. Salahaddin. University.

Radford , A. (1997) Syntax : A minimalist Introduction. Cambridge. Cambridge University Press.

Smith, N. & Wilson , W. (1979) Modern Linguistics – The Results of Chomsky's Revolution. Penguin.

Tallerman. M. (2009) Understandig Syntax, 2nd ed. Hodder education, London.

Trask, R. L. (1993) A Dictionary of Grammatical Terms in linguistics. Routledge. London.

ABSTRACT

A sentence is a linguistic unit which consists of one or more than one word, that are grammatically linked which expresses a complete thought

Universally and structurally there are four types of sentences: (Simple, Compound, Complex, and Compound-Complex)

Simple sentence consists of an independent clause, so it contains a subject and a verb Compound sentence consists of two or more simple sentences joined by conjunction articles (and, but, or…in English) Complex sentence consists of a combination of an independent clause and a dependent clause Compound-complex sentence consists of a combination of combination of simple and complex sentences

This thesis which is entitled (Sabordinate Sentence in Central Kurdish), Deals with complex sentence in Kurdish It specifies its types, its constituents and its formation rules It consists of four chapters

Chapter One deals with the title, aim, purpose, limitations, problem hypothesis, theoretical framework and the data of the research

Chapter Two is entitled (Syntax of Simple Sentence), it presents definition of sentence , Its main parts, and rules of formation in term of the (PSR) Phrase Structure Rules

Chapter Three which is entitled (The types of embedded Sentences) is two sections First section deals with the types of sentences The division of sentences into simple and Complex and the types of Complex sentence into coordinated and Subordinated Second section deals with the types of subordinated (Nominal, Adjectival and Adverbial) sentences

Chapter Four is entitled (Aspects of complex Sentences) deals with the word Order, and the transformational rule of generating Passive Voice, Ambiguity, Clticization and Conditional sentences within complex sentences The data are analyzed and manifested by tree diagrams

The thesis ends with some conclusions and a bibliography

زانكۆی سەلاحەدین - هەولێر
Salahaddin University-Erbil

Sabordinate Sentence in Central Kurdish

A THESIS

Submitted to the Council of College of Education University Salahaddin - Erbil in Partial Fulfilment of the Requirements for the Ddegree of Master in Kurdish Language

By

Viyan Bakir Abdulrahman

B.A. - Salahaddin University 2007

Supervised by

Prof. Dr. Waria Omar Amin

Erbil, KURDISTAN

August 2015